Śrī Raṅganātha Muni (

with the

Lakṣmīsahasranā

and

other Lakṣmīsto

with the Bhū

of

Sri Saumyanarayan Acharya

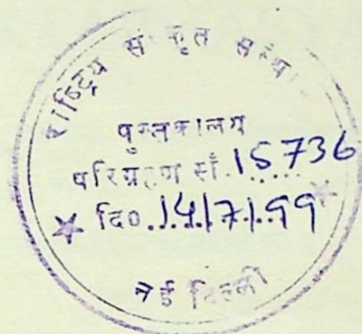
and

English Translation

by

A. Srinivasa Raghavan

|| श्रीः ||

ŚRĪSŪKTABHĀṢYAM

OF

Śrī Raṅganātha Muni (Nanjiyar)

with the

Lakṣmīsahasranāma

and

other Lakṣmīstotras

with the **Bhūmikā**

of

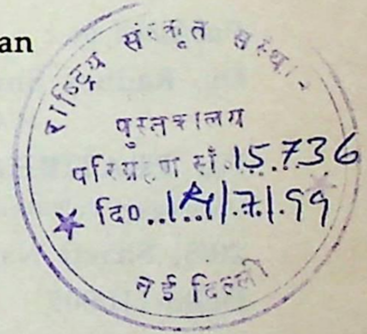
Sri Saumyanarayan Acharya

and

English Translation

by

A. Srinivasa Raghavan

PRATIBHA PRAKASHAN

DELHI

First Edition 1937
Second Edition 1996

ISBN : 81-85268-44-4

Rs. 400 H.B.
200 P.B.

Published by :
Dr. Radhey Shyam Shukla
M.A., M.Phil., Ph.D.
For **PRATIBHA PRAKASHAN**
(Indological Publishers & Book-Sellers)
29/5, Shakti Nagar
Delhi-110007

Printed at :
Santosh Offset, Anand Nagar,
Delhi-110035

॥ श्रीः ॥

श्री रङ्गनाथ मुनि (नञ्जयार) कृतं

श्रीसूक्तभाष्यम्

लक्ष्मीसहस्त्रनामान्यलक्ष्मीस्तोत्रैः संवलितं

श्री सौम्यनारायणाचार्य कृतया **भूमिकया**

ए. श्रीनिवास राघवन् कृतेन

आंग्ल भाषानुवादेन च

समलङ्कृतम्

प्रतिभा प्रकाशन

दिल्ली

प्रथम संस्करणं १९३७ कृश्तवब्दः

द्वितीयं परिवर्द्धितं संस्करणं १९९६ कृश्तवब्दः

आई॰ एस॰ बी॰ एन॰ : ८१-८५२६८-४४-४

मूल्यम् : ४०० रूप्यकाणि (विशिष्टसंस्करणं)
२०० रुप्यकाणि (साधारणसंस्करणं)

प्रकाशकः

डॉ॰ राधेश्याम शुक्लः

प्रतिभा प्रकाशन

(प्राच्य-विद्यायाः प्रकाशकः विक्रेता च)

२९/५, शक्ति नगर

दिल्ली-११०००७

मुद्रकः

सन्तोष ऑफसेट प्रेस, आनन्द नगर, दिल्ली-११००३५

FOREWORD

Sri Sukta is the well-known hymn to the Goddess Sri or Lakshmi who is referred to as the Consort of Maha Purusha in the Uttara Anuvaka of the Purusha Sukta—(ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ). The Sri Sukta is not found in any of the extant recensions of the four Vedas, but has been ever popular as a 'Khila Rik' (Supplemental Hymn), the authority of which has been universally acknowledged, even as that of so many other 'Khila Mantras.' Such Khila Riks are generally found at the end of Mandalas and anuvakas and not at the end of Ashtakas and adhyayas; and this finds a place in the Rig Veda edited by Prof. Max Muller at the end of the fifth Mandala.

There are many commentaries on this Sukta, the most famous of which are those of Sayana (or Vidyaranya) and of Prthvidharacarya, and they have been edited more than once. The commentary of Nanjiyar or Ranganatha, as he is also called, is another, which is popular chiefly among the Visishtadvaitins. This has been cited and quoted as an authority by Sri Venkatanatha (13th cent.) in his works. In spite of its popularity and authoritativeness, the Bhashya has been so far only in manuscripts and it is with pleasure I place this before the discerning public. This supplies the link that was missing in the chain of the development of the concept of Lakshmi beginning

from Yamunacarya's Catus-sloki based on the Sri Sukta and coming up to Sri Venkatanatha's Sri Stuti and Rahasya Raksha (commentary on Catus-sloki) through the Saranagatigadya of Ramanuja, Sri Stava of Sri Vatsanka Misra, and Sri Gunaratnakosa of Bhattar; and so no apology is needed for publishing this. The work will speak for itself and I need not dilate upon its merits.

To facilitate reference, I am including in the Appendix complete Stotras of Lakshmi which have been either cited or quoted by the Bhashyakara. Sri Sukta, Catus-sloki, Saranagatigadya, Sri Stava, Sri Gunaratnakosa and Sri Stuti, are published with their translations in English. I have included chapters eight and nine of the first Amsa of the Vishnu Purana and a Lakshmi Sahasranama and the Lakshmi Ashtottara also. The Sahasranama was kindly lent to me by Sri. Sriramadesikacarya of Tirukkottiyur. There are already three editions of Sahasranama in print: one printed in the Vani Vilas Press, Srirangam; the other in the Venkatesvar Steam Press, Bombay; and the third published by V. R. Sastrulu & Sons, Madras. The last two are mostly alike and the first differs much from them. But there too, many names of Lakshmi, that are quoted by earlier writers like Nanjiyar and Desika, are not found and I was in search of the original Sahasranama of Lakshmi which should have been the source for the Acaryas. My efforts have been successful at last and I was able to find one with

Sri. Sri Rama Desikacarya of Tirukkottiyur which has all the names quoted and it is that I am including in the Appendix. Though it agrees with the Vani Vilas Edition to a large extent, still there are many differences in readings which are given in the foot-notes. I hope it will be useful to all, not only as an authority, but as a book for 'Parayanam' also. An alphabetical index of the Lakshmi Sahasranama and Lakshmi Ashtottara also is added. I have also prepared indexes of the Riks, of quotations in the Bhashya, and of the proper names mentioned in the Bhashya. Many of the Samhitas quoted, like the Dhanadiya, Kasyapa, Mankana, and Svayambhuva are not to be had now. The quotations from the Bodhayanakalpa and the Padma Purana cannot be traced and there are many other quotations the sources of which I am not able to trace out. I should be much obliged if any kind scholar is pleased to throw any light on all, or any, of them.

ACKNOWLEDGMENTS.

It would be impossible for me to give full details of all the help I have received from my friends. My chief debt is to Sri. Sri Ramadesikacarya of Tirukkottiyur for kindly lending me his palm-leaf Ms. that he, as if by divine favour, got one morning years ago from the River Ghatila (Garuda Nadi) in Cuddalore. It is on this Ms. that the present work is mainly based.

I am greatly indebted to my Acarya Sri Saumya Narayana Acarya of Tirukkottiyur who helped me at every stage. It was under his supervision and advice that I copied the Ms. and compared it with an incomplete one in his possession. He read through the whole again when it was printed and gave many useful suggestions which I have tried to carry out. Besides making me what I am, he has blessed my endeavour now with a critical and learned Bhumika to this book in the course of which he establishes the identity of the Bhashyakara with invulnerable arguments. I have drawn a great deal from this Bhumika to write my Introduction in English and it is with great reverence and love that I take this opportunity of expressing my gratitude to him for all his help.

My thanks are also due to Melappalayam Venkatacarya, the Vedic scholar at Srirangam who helped me to find out the sources of many Vedic passages quoted in the Bhashya.

In addition to the above, I am indebted to Dr. V. Raghavan, M.A., Ph. D., (Senior Assistant to the Editor-in-chief of the Catalogus Catalogorum, Madras University), who, on my request, so kindly undertook to compare for me four Mss. of Sri Sukta Bhashya in the Madras Government Oriental Manuscripts Library and supplied me the various readings. But the work was already half-way through the press when I approached him and so the variations in reading

could be incorporated in the text itself only in the latter part of the book and for the first half, they are appended to the end of this.

I shall be thankful to my friends and well-wishers for any suggestions to improve the work and bring it to perfection. In fine, I shall feel my endeavour has been quite a success if even one devotee of that Goddess—Mahalakshmiya-dasa—or Lakshmi Herself will be pleased with this.

8-4-37. SRINIVASA RAGHAVAN.

DESCRIPTION OF THE MANUSCRIPTS.

1. Ms. of Sri. Sri Ramadesikacarya marked क.

2. D. 25—palm-leaf Ms. in Grantha script calls itself Sri Sukta Bhashya by Gomatha Ranganatha marked ख. Colophon: इति श्री-गोमठरङ्गनाथविरचितं श्रीसूक्तभाष्यं समाप्तम्।

3. D. 26–a copy of D. 25 is marked ग and agrees substantially and verbally in most places with D. 25, but has different readings in many places. Colophon: श्रीरङ्गनाथमुनिविरचितं श्रीसूक्तभाष्यं समाप्तम्।

4. D. 27.—marked घ is an abridged version of D. 25 & 26, but with all the discussive portions omitted and giving just a word-for-word meaning and also quotations from some works, most of which are found in D. 25 & 26. This calls itself Sri Sukta-Visishtadvaita-Bhashya and is very much like the one edited by Pandit Anantacarya in Conjivaram in 1899.

5. R. 99f.—Tamil part—leaves 97a to 116a—same as D. 25 and so marked ख. It has three additional Mangala Slokas. (All the above four (2—5) are in the Government Oriental Manuscripts Library, Madras.)

6. An incomplete Ms. in the possession of Sri. Sri Saumyanarayana Acarya of Tirukkottiyur, marked च.

I am told the Adyar Library has a Sri Sukta Bhashya which is given in the catalogue without the author's name and so also the Mysore Library. The Ms. marked क, on which the present work is based, is the most complete and all the others have some portion or other omitted in them. This Bhashya is by Ranganatha Muni.

The Bhashya on the seventh Rik is not found in any of the Mss. which merely read the Rik. So I have given the meaning from the Bhashya edited by Pandit Anantacarya of Conjivaram.

श्रीः

श्रीसूक्तभाष्ये पाठभेदाः

[क—गोष्ठीपुरं श्रीमत्. श्रीरामदेशिकाचार्यस्वामिनां तालपत्रकोशः

ख—D. 25 & R 99 f.

ग—D. 26 घ— 27.

एतच्चतुष्टयमपि मदरास् गवर्न्मेण्ट् ओरियण्टल् मानस्क्रुप्ट्स् लैब्ररिगतम्।
च—गोष्ठीपुरं श्रीमत्. श्रीसौम्यनारायणाचार्यपादानां तालपत्रकोशः ॥

'क, ग, च' इति ग्रन्थाः निर्दिश्यन्ते ।

अनिर्दिष्टाक्षराः पाठभेदाः ख पुस्तकस्य]

पृष्ठ. पङ्क्तिः.

१ 1 ग्रन्थारम्भे एते श्लोकाः दृश्यन्ते—ख पुस्तके

प्राची सन्ध्या काचिदन्तर्निशायाः
प्रज्ञादृष्टेरञ्जनश्रीरपूर्वा ।
वक्त्री वेदान् भातु मे वाजिवक्त्रा
वागीशाख्या वासुदेवस्य मूर्तिः ॥ १ ॥

विशुद्धविज्ञानघनस्वरूपं विज्ञानविश्राणनबद्धदीक्षं ।
दयानिधिं देहभृतां शरण्यं देवं हयग्रीवमहं प्रपद्ये ॥२

योऽन्तः प्रविश्य मम वाचमिमां प्रसुप्तां
सञ्जीवयत्यखिलशक्तिधरः स्वधाम्ना ।
अन्यांश्च हस्तचरणश्रवणत्वगादीन्
प्राणान्नमो भगवते पुरुषाय तस्मै ॥ ३ ॥

१ 1 2 श्रीपराशर....इति श्लोकः न–ख। श्लोकसद्भावेऽपि अनन्तरश्लोकस्य एव प्रथमसंख्या दीयते–ग.

3 जननीं लक्ष्मीं कमलवासिनीं–ख.

7 श्रियः सूक्तमधीतं यत् सुजपं मङ्गलावहम्–ख.

२ 3 ईशाना....धिपत्नी इति न-ख. ई सा नो–ग, घ.

4 अत्र द्वितीया ऋक् पञ्चपदा इति न–ख. अस्मिन्–ख.ग. 5 पण्डितप्रसिद्धतरं—ख.

6 सर्वेश्वरस्येश्वरत्वं तद्विभूतेरविहतत्वं—ख.

11 अश्नुते–ख, च. पुराणे इति न–ख.

३ 2 असद्व्यावृत्तस्य–ख, घ, च.

3 –कस्य प्रपञ्चजातस्य-ख. 4 आङ्–क,ख.

6 स्थापयन्ती–ख. 7 वैदेहीमिति–ख.

9 समाराधनसमुद्यतानां भोगानु—ख.

11-13 यस्य यस्य....दुहाना इति एतत् न–ख.

13 प्रकिरन्तीति बहुस्नुतीति–ख; प्रक्षरन्ती बहुस्नुतिरिति–च.

४ 2 जंगमात्मकप्रपञ्चस्य-ख, ग. 6 [हविषा] इति न-ग.

6 वस्त्रपुष्पादिना–ख.

7 वा इति न–ख; सा नो लोकमित्यादि इति न–ख.

8 समाराधितेभ्यः-ख. 13 पुराणवचनं...लेख्यं इति न.

14 'ईशाना देवी' इत्यारभ्य, पृ. १६,२. एवं भूतां श्रद्धामुपास्महे' इत्यन्तं न–ख.

५ 6 यजमानाः–ग, च. 7 देवाः—ग, च.

६ 5 विदथे—ग. 8 सर्वकर्मसमाराध्यत्वं–ग.

11 सर्वजगन्निर्माण–ख. 18 इच्छन्ती क्यच्–क,ग.

14 'अन्चु गति' इत्यारभ्य, 17 'इति च' इत्यन्तं न-ख.

७ 2 तां साक्षात्कृत्य–ख. 8 कश्चिदकिञ्चन-—ख.

13 समृद्धं धनं–ख. 14 सा त्वं नः अस्मान्–ग.

८ 2 भूमिर्वा उच्यते–ग. 3 अदितिः इति प्रतीकः न–ग.

4 अवखण्डने इत्यादिना इकारः–खः

7 प्राणचक्षुः—ग, च.

9 इति यावत् । अदितिर्जनित्वं–जनिष्यमाणमदितिः-ख

14 अत्र लक्ष्मी—ख.

९ 1 'वाक्सूक्ते तु' इत्यारभ्य, १० 3 'वराहोद्धृतत्वं तत्परमेव' इत्यन्तं न–ख.

3 अनन्तमित्यनेन—ग.

11-13 व्याप्तिपरं प्रतिपादकं । स्वरूपतो व्याप्ति–घ.

१० 3 उपबृंहणं । मैत्रेयेण पृष्टः....वैष्णवपुराणे स्पष्टमध्याय–ख.

10-13 'जगन्माता' इति 'नानयोर्विद्यते परं' इत्यन्तं लेख्यं प्रथमे अंशे अष्टमोऽध्यायः । अनेनाध्यायेन–ख.

14-17 'नात्मशरीरभावादिना' इत्यारभ्य, 'प्रपञ्चितं' इत्यन्तं न-ख.

११ 1 श्रीपराशरः इति न–ख.
3 इत्यारभ्य 'पूर्वं भृगुसुता सती' इत्यन्तं लेख्यं ।
"इति सकलविभूत्यवाप्तिहेतुः स्तुतिरियमिन्द्रमुखोद्गता हि लक्ष्म्याः । अनुदिनमिह पठ्यते नृभिर्यैः वसति न तेषु कदाचिदप्यलक्ष्मीः ॥" इति श्रीविष्णुपुराणे प्रथमेंऽशे नवमोऽध्यायः ।–ख.
5 परब्रह्मपरमात्मादि-ख.
6 नारायणस्येव सर्वात्मभूतायाः–ख.
7 स्वाम्यादिकं विरिञ्चगौतमाख्याद्यखिल–ख.
13 लाभवत्त्वं–ख.

१२ 10 एषा पङ्क्तिरेव न–ख. 12 संपूर्ण–ख.
16 नित्यं सद्धर्मधर्मिणी–ख.

१३ 2 दारिद्र्यं नोपजायते-ख. 4 माहात्म्यानि स्वरूपरूप-ख. 9 विभागशः-ख. 10 यश्चैतत्
14 सनत्कुमारसंहितायां इति न ।

१४ 1 तस्मात् । 2 तदाज्ञया । 10 सर्वकार्यात्यनात्मनि
13 तस्मादेकैकपरमा–ख. ।

१५ 4 तस्याः स्वरूप-ख, च. 7 पूजया-ख, च. ।

१६ 8 अनुष्टुप्जगती । 10 ऋषिं तां चैव ।
11 छन्दःक्लप्तं । 21 महाश्रीर्भगवतीत्याह–ख. ।

१७ 2 विनाहिं सितमष्टदलं । 3 समिधाहुतीश्च ।
अष्टाविंशतिः ।

१८ 11 प्रमाणं इति न । 15 योऽध्यापयति स्थाणुर्वेति
प्र वा येते ।
16 भवन्ति इत्यादि । अर्थज्ञान ।

१९ 4 सम्यगादरणीयं । 5 व्याकुर्महे । सूक्तं व्याख्यास्यते ।
8, 9 अयं श्लोको न-—ग.
13 सूर्यवैष्णवचतुर्मुख- । 16,17 पद्मभूः प्राप्तवान्-ग.

२० 3 सर्वान् लोकान्-ग. । 9 चन्द्रमस-ग । चन्द्रस्य
इति—ग. । पुनरप्यत्रैव—ख, च. ।
12 यमश्च । 17 एवं ते—ख,ग.

२१ 1 ब्राह्मे । 11 ख्यातिं चारा । 12-16 पङ्क्तिपञ्चकं न-ख

२२ 2 जातवेदशब्दस्य-ग. । 7 "अत एव प्राणः" इत्यपि
भवितव्यं-च
9 हितरमणीयरूपां—च.
9 हिरण्यवर्णां । हिरण्यं—हितरमणीयं-ग
10 रमणीयत्वेन प्रीत्यनु । 14 तत्तत्स्फुरत्--क, ख.
16 सर्वपापक्षयप्रदां । वैष्णवे, त्वं सिद्धिः--ग.

२३ 1–3 पंक्तित्रयं न-ख. । 2 यद्वा--ग.
6,10 पंक्तिद्वयेऽपि पाठः शोध्यः ।
10 सुवर्णरजतस्रजतां । 11 चदिराह्लादने- ।

२४ 4 स्वदन्तेन्दु-ख.

२५ 14 शक्ता-ख, च. । 15 प्लावनमिच्छतः-च ।
मत्सेवनार्थं—ख, ग. ।
18 'तथा आवहन्ती....चीरं कुर्वाणा'—इतः उद्धृत्य

२६ 6 'वासांसि मम' इत्यतः पूर्वं संयोज्यः तथा शब्दं विना -च.

२७ 2 रंहणशीलानां-च. 3 आत्मेश्वरत्वेन या तिष्ठति। यद्वा–ख. 5, 6 श्रुतिप्रसिद्धे मध्ये मरकत

२८ 9 विनोदेन। 13 परस्मिन्। 15 भूतसङ्घस्य केशव इत्यादि।
16-18, २९ 1-4–पङ्क्तिसप्तकं न-ख.

२९ 6 संस्तुता।

३१ 1 इत्यत्र-च 6 सात्वते इति न-ग.

३२ 10 अनुकूलाननुकूलाह्लाद--च.

३३ 5 देवोत्तमैः गरुडादिभिः। 7 जुष्टां इति न।
8 अत्रानुसन्धेयाः। 9,10 पंक्तिद्वयं न–ख.
11 सुरासुरादिभ्यः। 12 तथा काश्य.।
13-18 पंक्तिषट्कं न-ख। 15-18 श्लोकस्थाने ऐश्वर्यमित्यादि-ग.

३४ 3 अपनीय च-ख, च.
4–8 प्रापयन्तीमित्यर्थः। तां-उक्तगुणविशिष्टां सर्वेश्वरीं शरणं प्रपद्ये-ख. 11 रम्यं।
17 कीर्तनान्मत्तः-ग. प्रवृत्तात्मनः-ख.।
18 सर्वस्य गमिष्यति जवेन वै।

३६ 4 मायां नाशयति स्वयं। 9 आदित्यवर्णे इत्यादि।
10 स्थापिता-ग.

३७ 11 मङ्गलावहस्य बिल्ववृक्षस्य फलानि, तपसा—
स्वहोमरक्षण—-ख.
14 बिल्वाटव्यान्तरंभोजवनस्थां । 15 अन्यत्र किं च.
16 फलाभ्याशी । 18 विघातकराः ।

३८ 15 तत्सहचारिण्यश्च वा अश्रीः । ता नाशयामि-च.
(तत्सहचारिण्यश्च । अश्रीर्वा)?

३९ 13 अलक्ष्मीं-लक्ष्मीप्रतिभटरूपां-च.

४० 4 गच्छत्येव-च. 6 सभार्यस्त्वं-च.
9 सभार्यो मुनि- -च.
15 त्वदाश्रयणैकप्रयोजनस्य-च.

४५ 6 इत्यादिके-इति न-च. 8 श्रूयमाणाः-च.
14 'च' इति 'यथा' इति च न-च.

५५ 7 सृजते----च.

६० 13 शेषित्वमपि व्यासक्तं एकं-च.

६१ 2 सर्वर्धीनां च सत्यत्वं यशसश्च प्रयाचते—च.
6 वाचःसंबन्धि–च.

६२ 16 आकारतरां—क.

६४ 12 भगवच्छायाकपिशितशीतलमनोहर-—च.

———

श्रीः

॥श्रीमते रामानुजाय नमः ॥

भूमिका

कलये कमलां कल्यां कल्याणानामवाप्तये ।
विमलं सूक्तमस्यास्तद्भाष्यकर्तृंश्च देशिकान् ॥

विदितमेवैतदार्याणां, आर्यमिश्राः, यत् लक्ष्मीवीक्षणं यतोमुखं चिचलिषेत्, तत्रैव रतिमतिसरस्वतीधृतिसमृद्धिसिद्धिशोभादयः सर्वाः संपदोऽहंपूर्विकया कूलङ्कषाः परिवहन्तीति । तत्साधनभूतं तत्समाश्रयणं च तद्वैभवतत्त्वज्ञानविश्वासाद्यधीनं तदर्थं प्राधान्येन श्रीसूक्तमेवापेक्षते; तदुपबृंहणतया च स्मृतीतिहासपुराणसंहितासंप्रदायान् । सामान्यतश्च सर्वेषां मन्त्राणामर्थतत्वज्ञानावश्यंभावः, तत एव प्रकृतभाष्यारंभ इति चास्मिन् ग्रन्थ एव सप्रमाणमुपपादितम् । एवमवश्यापेक्षिते अर्थज्ञाने, मन्दमतीनामस्मादृशां स्वतस्तदसंभवे च निस्संशये, व्याख्यानापेक्षा नैवोपपादनीया ॥

तत्रामुष्य भाष्यस्य भाषितारः पूर्वदशायां मतान्तरप्रवर्तकतयाऽवस्थानेऽपि श्रीमद्भट्टपराशरपादकटाक्षामृतलहर्यभिषेकपरिक्षालितसकलकल्मषाः, तदैव मतान्तरपरित्यागेन परमप्रामाणिकाः, तदैव संन्यासस्वीकारेण परमविरक्ताः श्रीभट्टपादेभ्य एव विदितवेद्याः स्ववागमृतासारपूरितभुवनत्रयत्वेन प्रज्ञाताः, द्वैविध्यमापन्नेऽपि भगवद्भाष्यकारसंप्रदाये

भट्टपादवदेवाविशेषमाद्रियमाणाः प्रकृतग्रन्थव्यतिरेकेणापि 'नवसहस्री'संज्ञितद्रमिडोपनिषद्भाष्यनित्यार्चनप्रयोगादिनिर्मातारो भगवद्विषयग्रन्थेषु भगवत्प्रेमभरपरिवाहसरससरसोपन्यासंसन्तोषितसहृदयत्वेन मुहुर्मुहुः ख्याप्यमानाः 'नञ्जीयर्'(நஞ்ஜீயர்)नामानः परमाचार्या इति प्रसिद्धमेवैतत् ॥

एतद्भाष्यारंभ एव च मङ्गलतयैभिर्निबद्धः 'श्रीपराशरभट्टार्य' इति श्लोकः श्रीभट्टपादानामनुसन्धानपद्यतया सर्वैराद्रियते; भट्टपादप्रभृतिभिरेव स्वस्वग्रन्थारंभे मङ्गलतया निबद्धाः "श्रीवत्सचिह्नमिश्रेभ्यः" "रामानुजपदच्छाया," "यो नित्यं" इत्यादिश्लोकाः इव तत्तदाचार्यानुसन्धानपद्यतया ॥

एषां च श्रीसूक्तभाष्यप्रणेतृत्वं श्रीमति च सारशास्त्रे सिद्धोपायशोधने "ஸ்ரீஸூக்தபாஷ்யத்திலே பெரிய ஜீயரும் அபேக்ஷிதார்த்தங்களை யெல்லாம் உபபாதித்தார்" इति वाक्येनावगम्यते । चरमश्लोकाधिकारे "பெரியஜீயரும் 'श्रीपराशरभट्टार्यचरणौ संश्रयेमहि' இத்யாதியாலே ஸம்ப்ரதாயவிசேஷஜ்ஞாபநார்த்தமாக குருநமஸ்காராதிகளைப் பண்ணி,

'भगवच्चरणांभोजपरिचर्याविधिक्रमम् ।
एकान्तिभिरनुष्ठेयं नित्यं समभिदध्महे ॥'என்று தொடங்கி
आपोहीत्यादिभिर्मन्त्रैः वाचकैः परमात्मनः ।
संप्रोक्ष्य मन्त्राचमनं' इत्यारभ्य, "என்றருளிச் செய்தார்"

इत्यन्तवाक्यपर्यालोचने भट्टचरणान्तेवासिनः नित्यग्रन्थनिर्मातारः 'नञ्जीयर्' योगिन एव 'पेरिय जीयर्'(பெரியஜீயர்)इत्यप्यभिधीयन्ते इत्यवगम्यते । अस्मिन्नधिकारद्वयेऽपि यथायोगं भगवद्यामुनाचार्य-भगवद्भाष्यकार-वङ्गिवंशेश्वर-श्रीवत्सचिह्नमिश्र-भट्टपादनिर्देशानन्तर निर्देशो 'नञ्जीयर्' योगिनामेव औचित्येनापि सिद्ध्यति इत्यपि संप्रदायविदां सुगममेव । एभिश्च 'ஆச்சான் பக்கலிலே கேட்டு நஞ்ஜீயர் ஸங்க்ரஹித்தார்' इति **सिद्धोपायशोधन**वाक्येन किडाम्बि आचान्' (கிடாம்பி ஆச்சான்) संज्ञितयतिराजमाहानसिकगुरुभ्यः कतिपयार्थाः श्रीतत्त्वसंबन्धिनः श्रुताः इति स्फुटम् । अत्र च भाष्ये ''यतीन्द्रमाहानसिकात् प्रणतार्तिहरात् गुरोः ।
सत्संप्रदायसिद्धोऽर्थः श्रीसूक्तस्य विनिश्चितः ॥''
इत्युपसंहारपद्यात् त एवेम इति निश्चीयन्ते ।

''श्रीमहालक्ष्मिदासीये सर्वशास्त्रार्थनिर्णये ।
श्रीमच्छ्रीसूक्तभाष्येऽस्मिन् रमध्वं भूसुरोत्तमाः ॥''

इति तदनन्तरश्लोके महालक्ष्मिदासत्वेनैतद्भाष्यकर्तृभिः नामनिर्देशमन्तरेणात्माऽनुसन्धीयते । तदप्युचितमेव एषां निरतिशयस्य लक्ष्मीचरणारविन्दप्रावण्यस्य भगवद्विषयग्रन्थेष्ववगमात् , भट्टपादशिष्याणां तथा निर्देशस्य न्याय्यत्वाच्च । तेषां हि मैथिलजनभावः **श्रीगुणरत्नकोशादिषु** व्यक्तः ।

भगवद्गुणदर्पणे लक्ष्मीप्रभावपरत्वेन तदुपात्ताः श्रद्धासूक्तमेधासूक्तादयश्चात्र भाष्ये तत्परतया सविस्तरमुपपाद्यन्ते ॥

अपि च **रहस्यरक्षायां चतुःश्लोक्यधिकारे**, "अत्र सर्वभूतेश्वरत्वादिवचनसाम्यात् अस्या गुणभावः उभयेच्छाप्रयुक्त इति केचित् आहुः । अन्योन्येच्छाविघातादिनिवृत्तौ तत्परत्वतः ।
ऐककण्ठ्यमशेषाणां आगमानां भवत्विति ॥"

इत्यनूद्यमानोऽत एव पुरोवादसापेक्षः पक्षोऽस्मिन् भाष्ये नवम्याः 'गन्धद्वारां' इत्यृचो व्याख्याने, "एवं सर्वभूतेश्वरत्ववचनसाम्यात् द्वयोरपि मुख्येश्वरत्वस्य दुरपह्नवत्वेन सर्वागमानामीश्वरव्यक्त्यैक्यपरत्वेऽनुपपन्ने सर्वागमानामैककण्ठ्यं अन्योन्येच्छाविघातादिनिवृत्तौ तात्पर्यात् उपपन्नं" इत्यादिवाक्ये शब्दतोऽर्थतश्च प्रत्यभिज्ञायमानोऽयमेव पुरोवाद इति स्थापयति । अत आचार्यपेक्षया पूर्वैः, श्रीभट्टपादशिष्यैः, यतीन्द्रमाहानसिकेभ्योऽपि श्रुतार्थैः, लक्ष्मीचरणप्रावण्यशालिभिः परमगुरुभिः प्रणीतमिदं भाष्यं 'नञ्जीयर् भाष्यं' इत्येव यथाप्रसिद्धि न्याय्यमङ्गीकर्तुं इति विशदतममेवौचित्यवेदिनाम् ॥

'श्रीरङ्गनाथमुनिविरचितम्' इति अन्ते दृश्यमानवाक्ये 'रङ्गनाथमुनिः' इति श्रूयमाणं नामधेयमप्यदसीयमेव संभाव्यते ; तेषां गुरुपरम्परावैभवादिषु नामान्तराप्रसिद्धेः । यद्यपि श्रीपाञ्चरात्ररक्षादिपरामर्शे प्रकृतानामाचार्याणां नारायणमुनय इति नाम प्रतिभाति, तथापि भट्टपादचरणारविन्दसंश्रयणात्पूर्वमेव संन्यासदशायां तत्स्वयमेव स्वीकृतं, संन्यासाश्रमदातृभिर्दत्तं वा नाम स्यात् । आचार्यसमाश्रयणदशायां नामसंस्कारे भट्टपादैरिदं दत्तं स्यात् । उभयमपि समीचीनतया पूर्वव्यवहारविषयतयाऽप्यवतिष्ठेत वादिहंसाम्बुदगुरवरपितॄणां श्रीरङ्गराजगुरवः

पद्मनाभाचार्याः इति च नामद्वयवत्। इदं हि नामद्वयं वैष्णवकुले लब्ध-जन्मद्वयानुबन्धिभ्यां नामकरणनामसंस्काराभ्यामागतमिति संभाव्यते। व्यवह्रियते चेदं नामद्वयं न्यायकुलिशतदनुसन्धानपद्यादिषु। नामदानादिषु चानेकनामदानमपि प्रमाणेष्वाचारेषु च दृश्यत एव। तथा वा दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोः स्यात्। इत्थं च एषामेव 'रङ्गनाथमुनिः' 'नारायणमुनिः' इति च नामद्वये न कोऽपि विरोधः। अपि च श्रीरंगनाथचरणतन्नामैकजीवितैः श्रीभट्टपादैः तस्यैव नाम्नोऽनुग्रहौचित्यात् तन्नामवहनस्य तद्दास्यचिह्नत्वेन एभिरपि तस्य नाम्नो वहनस्यौचित्याच्च। भट्टपादानामपि हि 'रङ्गनाथ' इत्यभिधानरत्नं **भगवद्गुणदर्पणे** "श्रीश्रीरङ्गपतिप्रसादतृषया श्रीरंगनाथाभिध" इत्यारंभश्लोके स्पष्टम्। "वेदान्त्याख्यमुनिं" "नमो वेदान्तवेद्याय" इत्यादि तु पूर्वावस्थातोऽविरोधादनुवर्तमानं किंचिदिव विक्रियमाणं च नाम स्यात् इति मन्महे॥

अत एतान् गुरूनधिकृत्य, "இவர் திருநாமம் 'நம்பெருமாள் ஜீயர்;' இத்திருநாமம் சுருங்கிச் சுருங்கி 'நஞ்ஜீயர்' என வாயிற்று" इति **श्रीतत्वनिर्णयकारोक्तिरपि** समूलैव स्यादिति संभाव्यते ; 'रङ्गनाथः' 'நம்பெருமாள்' इत्यनयोः संस्कृतद्रमिड-नाम्नोः पर्यायतायाः सांप्रदायिकानां सुगमत्वात्॥

एषां च गुरुरत्नानां अवतारकालश्चरितं प्रभाव इत्यादिकं गुरुपरम्पराप्रभावग्रन्थेषु लिखितमेवास्माभिरविलेख्यमिति तत उपरम्यते॥

अस्मिंश्च भाष्ये प्रथमं श्रद्धासूक्तद्वयं, मेधासूक्तं, अदितिसूक्तद्वयं, वाक्सूक्तं, पृथिवीसूक्तं, इत्याद्याः श्रुतयः वैष्णवब्राह्मसनत्कुमारसंहितालैङ्गविष्णुस्मृतिस्वायंभुवादिस्थतदुपबृंहणवचनानि च सम्यक् व्याख्यातानि । अनन्तरं सूक्तस्य ऋष्यादयः, सप्रमाणो विनियोगः, ऋष्यादिज्ञानावश्यंभावः, अर्थज्ञानावश्यंभावः इत्यादिकमुपापादि । ततः सौक्तीनां पञ्चदशानामृचां सम्यग्विवरणमक्रियत ॥

तत्रायं सङ्ग्रहः—प्रथमायामृचि भगवत्सन्निधौ आत्मनि लक्ष्मीसन्निधापनप्रार्थनम् । द्वितीयस्यां अन्यतो व्यावर्त्य आत्मन्येव लक्ष्म्या अवस्थापनप्रार्थनम् । तत्रैव तृतीयस्यां भगवत्प्रसादादागतायाः श्रियः स्वस्मिन् सन्निधिप्रार्थनम् । तुरीयायां सस्मिततयाऽऽगमनप्रार्थनम् । पञ्चम्यां लक्ष्मीप्रपत्तिपूर्वकं अलक्ष्मीनाशप्रार्थनम् । सप्तम्या ऋचो व्याख्या यद्यपि पतिता, तथापि तत्रालक्ष्मीनाशे कीर्तिमण्यादिमङ्गलवस्तुलाभकथनमिति स्यात् । अष्टम्यां अलक्ष्मीतत्कार्यविवरणेन तन्नाशप्रार्थनम् । नवम्यां अलक्ष्मीनाशानन्तरं लक्ष्म्याह्वानं । दशम्यां स्वकीयमनोवागादिव्यापाराणां लक्ष्मीप्रसादादमोघताप्रार्थनम् । एकादश्यां लोकानुग्रहार्थं कर्दमप्रजापतिगृहेऽवतीर्णायाः श्रियः स्वकुले नित्यनिवासे तत्पितृकर्दमानुमतिप्रार्थनम् । द्वादश्यां लक्ष्मीपरिकराणां चिक्लीतादीनां प्रार्थनम् । त्रयोदश्यां आदरातिशयेन पुनर्लक्ष्मीनिवासाय प्रथमायामृचीव भगवत एव प्रार्थनम् । चतुर्दश्यां प्रकारान्तरेण अस्यैवार्थस्य कथनम् । पञ्चदश्यां द्वितीयस्यामिव भगवत्येव लक्ष्म्याः स्वतोऽनपगमप्रार्थनमिति ॥

एवमसंख्यातार्थगर्भं बहूपयोगमिदं सूक्तं सभाष्यं प्राचीनपुस्तकसहायेन यथामति परिशोध्य सम्मुद्रय अस्मदन्तेवासिना श्रीश्रीनिवासराघवेण प्रकाशितम्। तदिदं सम्यगवलोक्योपयुज्य सन्तोष्टव्यमार्यैरिति सविनयमभ्यर्थयामहे ॥

मथुरान्तकम्
ईश्वर चैत्र,२
(14th April,1937.)

गोष्ठीपुरं
श्रीसौम्यनारायणाचार्यः

सङ्केत विवरणम्

अथर्व.–अथर्वशिखोपनिषत्
अष्टा.–अष्टाध्यायी
अष्टा. ब्र.–अष्टाक्षरब्रह्मविद्या
अहि. सं.–अहिर्बुद्ध्न्यसंहिता
इति. समु.–इतिहाससमुच्चयः
कठ.–कठोपनिषत्
छा.–छान्दोग्योपनिषत्
तै. (यजु).सं–तैत्तिरीयसंहिता
,, ब्रा. ,, ब्राह्मणं
,, का. ,, काठकं
,, आर. ,, आरण्यकं
तै. उ.–तैत्तिरीयोपनिषत्
बृ.–बृहदारण्यकोपनिषत्
भार. आनु.–भारते आनुशासनिकपर्व
,, आश्व.–आश्वमेधिकपर्व
,, उद्यो.–उद्योगपर्व
,, वन.–वनपर्व
,, शा.–शान्तिपर्व
महोप.–महोपनिषत्
मु.–मुण्डकोपनिषत्

रा.–रामायणं
,, अ.–अयोध्याकाण्डः
,, आ.–आरण्यकाण्डः
,, बा.–बालकाण्डः
,, यु.–युद्धकाण्डः
,, सु.–सुन्दरकाण्डः
लैङ्ग.–लैङ्गपुराणम्
वाजस.–वाजसनेयब्राह्मणं
वि. पु.–विष्णुपुराणम्
विष्व. सं–विष्वक्सेनसंहिता
वे.सं.–वेदार्थसंग्रहः
शरणा. ग.–शरणागतिगद्यं
शा. सू.–शारीरकसूत्राणि
श्रीगुण.–श्रीगुणरत्नकोशः
श्वे.–श्वेताश्वतरोपनिषत्
सनत् .सं.–सनत्कुमारसंहिता
सुबाल.–सुबालोपनिषत्
स्वायं.–स्वायम्भुवसंहिता

ŚRĪḤ

INTRODUCTION

It may be said almost without contradiction that there is no branch of literature in India, secular or religious, which is not based on the Vedas, the sacred books of the Hindus and these have been enjoying unquestioned authority from time immemorial. These Vedas are in two sections: the Karma-kanda dealing with the rituals and sacrifices, and the Gnana-kanda with the nature of Brahman, the world, and their inter-relation; which latter (the Gnana-kanda) is the source of all our systems of philosophy.

The Gnana-kanda has been differently interpreted by different schools of philosophy. But the one form of philosophy which has, and can at any time have, universal popularity is that in which the Brahman of the Upanishads is conceived of as a being, between which and the devotee there can exist a personal relation, love and faith on the part of man, justice tempered by mercy on the part of the Divinity. The School of the Alvars pre-eminently struck this note of devotion to a personal God—Sriman Narayana, and so came to hold the hearts of the people.

This school of the Alvars gradually developed through several centuries till it assumed a full and definite form in the eleventh century with the advent of Sri Ramanuja and his numerous

disciples proficient in the Upanishadic lore, both of the Vedas and of the Alvars. The Alvars recognised the Divine Couple Sri and Narayana as the Supreme Tattva, as the goal, and as the means towards the goal (Para Tattva, Parama hita, and Parama Purushartha). The Couple are responsible for the creation, sustenance, and dissolution of the world; and in short the Brahman of the Upanishads connotes for them the Divya Mithuna or the Divine Couple. Thus the hymns of the Alvars speak of the greatness of Sri as being on a par with that of Her Consort, in every way. She equally shares with Him the definition of the term 'Brahman.'

The Acaryas who came in the wake of the Alvars elucidated this idea in their different Stotras to Sri, i. e., Lakshmi: Sri Yamunacarya in his Catus-sloki (hymn of four verses), and Ramanuja in his Saranagati gadya. The disciples of the latter carried this still futher: Srivatsanka Misra in his Sri Stava of eleven verses, and Sri Parasara Bhattar in his Sri Gunaratnakosa of sixty-one verses. Nanjiyar, who was also called Ranganatha and Narayana Muni, and who was a disciple of Bhattar, codified all the ideas from the time of the Vedas to that of his own master and wrote a masterly digest in the form of a commentary on Sri Sukta, called the Sri Sukta Bhashya which is published now for the first time nearly eight hundred years after it was written. No doubt later Acaryas such as Sri Venkatanatha and Nainar-accan-pillai have

given the world their Sri Stuti and **Catus-sloki** Bhashyas; but the former's is an exposition, and the latter's at best a criticism of the ideas in the Sri Sukta Bhashya of Nanjiyar. So it may be said without hesitation that the Sri Sukta Bhashya marks the climax in the development of the concept of Sri, especially in the Visishta-dvaita School of Philosophy.

LIFE AND WORKS OF THE BHASHYAKARA: RANGANATHA MUNI (NANJIYAR).

As is the case generally with our poets and saints, we have no detailed and accurate history of the life of Nanjiyar or Ranganatha, our author; and all that we know of him comes to us from the traditional account preserved in the "Lives of the Acaryas" (Guruparampara-prabhava) and in the 'aitihyas' in the Bhagavad vishaya. We shall now proceed to sketch briefly the life of the author of the Sri Sukta Bhashya as far as we are able to glean from the sources mentioned above, and then establish his identity which is a bit shrouded in mystery.

"This is just like the Teaching Hall of the Vedantin in the west."

"Is he a good scholar? How many Sastras has he learnt?"

"Why, he is a very great scholar and is acknowledged as such by many savants, all of whom he defeated in debates. He is the master

of all Sastras and the six Darsanas (systems of philosophy); and to show this, he sits on a throne of six planks placed one over the other."

"Then will you please tell him I know Tiruneduntandagam'* also?"

This was the conversation that took place one day in the 'Kalakshepa Mantapa' (Teaching Hall) of Sri Parasara Bhattar in the great temple at Sriranga between Bhattar and a Brahmin pilgrim from the west. Bhattar was one of the two sons of Sri Vatsanka Misra (Kurattalvan), was the devoted and beloved disciple of Ramanuja, and was noted for his piety and learning. †Ranganatha was the name given to him by God Ranganatha himself. Even as a boy Parasara Bhattar was very intelligent, and was very soon the foremost among the scholars of the day and the disciples of Ramanuja.‡ Soon after the conversation described above, Bhattar under the command of the Lord Ranganatha marched to the west to engage the great Vedantin in a debate and make him a disciple and devotee of the Lord.

---

* This is one of the six poems of Tirumangai Alvar full of devotion and melody. It establishes the superiority of Sriman-Narayana in a charmingly poetic manner.

† Vide the introductory stanza of the Sahasranamabhashya of Bhattar: श्रीश्रीरङ्गपतिप्रसादतृष्या श्रीरङ्गनाथाह्वयः ।

‡ For further details about the life of Bhattar, the reader is referred to the introduction prefixed to Sri Gunaratnakosa in the Appendix.

This Vedantin was born in Tirunarayanapuram on the day of Uttara in the month of Phalguna in Vijaya, Kali 4215, (March–April 1114 A.D.) and was then known as Madhava Suri. Very soon he learnt all the Sastras and darsanas and became a successful disputationist. The Vedanta of the Advaitic interpretation was his special field and so he was known as 'Vedantin'—by which name we shall refer to him hereafter. Many came to learn at his feet and his place was like a university. Being charitably-minded, he fed all those that came to his residence at Kangora.

The Brahmin pilgrim came to the Vedantin, and spoke about Bhattar at Sriranga and his knowledge of 'Tiruneduntandagam.' The Vedantin was astonished to hear that name, and felt a bit annoyed and perturbed as he thought Bhattar would be more than a match for him.

A few days later Bhattar left Sriranga with all his paraphernalia and was marching triumphantly followed by his disciples and admirers towards the place of the Vedantin. When he was approaching the town, a Brahmin told Bhattar that it would not be possible for him to see the Vedantin with all that pomp and grandeur, as he was sure to be delayed by the disciples in the outer halls, and that he should go in the guise of a mendicant if he wanted to see him easily. Bhattar took the hint and leaving all, donned the robes of a mendicant, and without any difficulty approached the Vedantin seated proudly

on a dais of six planks placed one over the other. The Vedantin directed him towards the dining hall, but Bhattar boldly and firmly said, "I am here for 'Vada-bhiksha' (debate), and not for 'anna-bhiksha' (begging food)." The Vedantin was startled and asked him immediately if he was Bhattar of Srirangam fame. "Yes" was the reply, and soon a discussion began. It went on for a week and more until finally the Vedantin acknowledged defeat at the hands of the great Parasara Bhattar and as per the conditions, he became the latter's disciple. Bhattar initiated him into the Vaishnava fold and gave him his own name of *Ranganatha as the 'dasya-nama.' The disciple also received it with pleasure, as one way of acknowledging discipleship and 'dasya' (subordination) was bearing the master's name. Bhattar taught him the fundamental principles only of Visishtadvaita and allowed him, a great scholar as he was, to know the rest himself. Bhattar returned to Sriranga leaving the scholarly disciple in his own place.

Ranganatha—we shall hereafter refer to the Vedantin by this name—remained at Kangora for some time; but drawn towards his master and longing to be always near him, he became

* The Guruparampara-prabhava (edited by Tattai Krishnamacarya of Kumbakonam and printed in Muttamil-Vilakka Press in Kali 4958, Pingala Ani—June-July, 1857) says clearly that Ranganatha is the 'dasya-nama' of Nanjiyar: p. 143.

"பட்டர் உகந்தருளி 'நம்முடைய ஜீயர் வந்தார்' என்று அருளிச் செய்தார். அன்று முதல் வேதாந்திகளுக்கு நஞ்ஜீயர்' என்று திருநாமமாயிற்று. அவருக்கு 'ஸ்ரீரங்கநாதர்' என்பது தாஸ்யநாமம்."

a Sannyasin with the name of Narayana Muni; (for they assume a new name in that asrama); and taking a part of his wealth as Gurudakshina, came to Sriranga and prostrated at the feet of his master. Bhattar was greatly delighted to see his learned disciple and lifted him with joy exclaiming "O, Our Saint!"* (Nam Jiyar!). Ever since he is known in the Vaishnava hierarchy as 'Nanjiyar' in their Tamil works, and 'Narayana muni' in their Sanskrit works. It is just possible that when he referred to himself, he did so by his dasya-name, Ranganatha, as in the colophon of the Sri Sukta Bhashya.† Being a devoted disciple of Bhattar, he always attended on him, and the enlightening conversations that the learned master and the scholarly disciple had, are handed down to us as 'aitihyam' in the Bhagavad vishaya literature. So we find that Ranganatha, Narayana, and Nanjiyar are the names of the Vedantin who was also known as Madhavasuri.

Being a good scholar Ranganatha—Narayana—Nanjiyar soon mastered the songs of the Alvars known as the 'Divya Prabandha,' and was then entrusted by Bhattar with the task of writing a commentary on them. So we have his sweet and short commentary on Tiru-vai-moli of Nammalvar known as '9000 padi' (i.e., in 9000

* 'நம்ஜீயரே!' Jiyar is the term in Tamil for the Vaishnava Sannyasin.

† श्रीरङ्गनाथमुनिविरचितं श्रीसूक्तभाष्यं समाप्तम् ।

units) which is the source of all the commentaries that came later, especially the masterly '36000 padi' or 'Idu' of Nampillai. He has commented upon 'Tiruppalli-elucci' and Kanninun-sirut-tambu' also. A work called 'Nityam,' dealing with the daily duties of a Vaishnava as laid down in the Panca Ratra Samhitas, is attributed to him; but we have it only in fragments in the form of quotations in the Rahasya-Traya-Sara and Panca-Ratra-Raksha of Sri Venkatanatha.

Sri Sukta Bhashya is another work of this Ranganatha Muni. He learnt the fundamental principles of the doctrine of Sri from Pranatartihara, a direct disciple of Ramanuja, and a contemporary of Bhattar who was his chief master. That Nanjiyar wrote a Bhashya on Sri Sukta is well-known and accepted by all without contradiction. That the work we are bringing out now is his Sri Sukta Bhashya, and that Ranganatha Muni and Nanjiyar are identical persons can be easily seen by the discerning reader. We shall also establish the same with evidences, both internal and external.

IDENTITY OF THE BHASHYAKARA.

All the Guruparamparas uniformly declare that Nanjiyar has written a Bhashya on Sri Sukta. The Rahasya-Traya-Sara of Sri Venkatanatha corroborates this. After discussing the greatness and nature of Lakshmi in great detail in Chapter XXIII of that work, Venkatanatha

concludes that Periya Jiyar also has adduced the necessary arguments in the Sri Sukta Bhashya.* The introduction in the beginning of the Bhashya and the long discussion in the Bhashya of the ninth verse amply corroborate this statement. That the 'Periya Jiyar' here mentioned is Nanjiyar is known to all acquainted with the Vaishnava hierarchy and can be seen from another passage in the same book.† It says: Periya Jiyar wrote a Nityam based on those of Ramanuja and Bhattar which he began with a salutation to Bhattar his Guru. The author of this Nityam should be Nanjiyar; for he was the only person who was a disciple of Bhattar, a good scholar, teaching philosophy to others, and the author of some books on philosophy.

Again the order in which Venkatanatha quotes the Acaryas also proves that Periya Jiyar is Nanjiyar. The order is: Yamuna, Ramanuja,

---

* ஸ்ரீஸூக்த பாஷ்யத்திலே பெரிய ஜீயரும் அபேக்ஷிதார்த்தங்களெல்லாம் உபபாதித்தார் (ரஹஸ்யத்ரய ஸாரம். 23. ஸித்தோபாயசோதநாதிகாரம்.)

† பெரிய ஜீயரும், "श्रीपराशरभट्टार्यचरणौ संश्रयेमहि". இத்யாதியாலே ஸம்ப்ரதாய-விசேஷ-ஜ்ஞாபநார்த்தமாக குருநமஸ்காராதிகளைப் பண்ணி, भगवच्छरणांभोजपरिचर्याविधिक्रमं । एकान्तिभिरनुष्ठेयं नित्यं समभिदध्महे"
என்று தொடங்கி, आपो हीत्यादिभिर्मन्त्रैः वाचकैः परमात्मनः । संप्रोक्ष्य
मन्त्राचमनं मन्त्रैस्तत्प्रतिपादकैः ॥
आदित्यान्तः स्थितस्यार्घ्यं वितीर्य परमात्मनः ।
प्रतिपादिकया विष्णोः सावित्र्या तं जपेत् हरिम् ॥
ध्यायन् जप्त्वोपतिष्ठेत तमेव पुरुषोत्तमं ।
नारायणात्मकान् देवान् ऋषीन् सन्तर्पयेत् पितॄन् ॥
என்று அருளிச்செய்தார். (ரஹஸ்ய த்ரய ஸாரம். XXIX சரமச்லோகாதிகாரம்)

Kurattalvan, Bhattar and Periya Jiyar. The place of Nanjiyar is after Bhattar and there was no one immediately after Bhattar and before Venkatanatha who was a scholar and a Sannyasin, and the author of a Nitya and Sri Sukta Bhashya.

That this Periya Jiyar was also known as Narayana Muni can be seen from the Panca-Ratra-Raksha of Desika where he quotes the same slokas‡, attributed in the Rahasya-traya-sara to Periya Jiyar, under the name of Narayana Muni and speaks of the latter as following the footsteps of Parasara Bhattar.

The opening stanza of Sri Sukta Bhashya is a salutation to Bhattar: श्रीपराशरभट्टार्यः श्रीरङ्गेशपुरोहितः." It is the tradition among the Vaishnavaites to salute their immediate Acaryas in the beginning

‡ cf. Panca Ratra Raksha, printed in Vyavahara Tarangini Press 1880 A. D. in Grantha script :

p. 31 : अत एव हि तदुभयानुसारिभिः (वङ्गिवंशेश्वरपराशरभट्टारकानुसारिभिः) नारायणमुनिभिरपि पञ्चकालकल्पनया तत्तत्कालानुष्ठेयानि यथाक्रमं प्रपञ्चितानि । तथा हि–

भगवच्चरणांभोजपरिचर्याविधिक्रमम् ।
एकान्तिभिरनुष्ठेयं नित्यं समभिदध्महे ॥"

p. 65 संगृहीतं नारायणमुनिभिः—

आपो हीत्यादिभिर्मन्त्रैः वाचकैः परमात्मनः ।
संप्रोक्ष्य मन्त्राचमनं मन्त्रैस्तत्प्रतिपादकैः ॥

. . . .

. . . .

नारायणात्मकान् देवान् ऋषीन् संतर्पयेत् पितॄन् ॥"

of their works and the opening verse will generally be adopted as the 'Tanian' of that Acarya. Cf. 'यो नित्यमच्युतपदांबुजयुग्म ... ... प्रपद्ये'—which is the Mangala sloka of Sri Vaikuntha Stava of Sri Vatsanka Misra, a disciple of Ramanuja and which is now Ramanuja's 'tanian'; "श्रीवत्सचिह्नमिश्रेभ्यः नमउक्तिंमधीमहे" which is the Mangala Sloka of Sri Rangaraja Stava of Bhattar, the son and disciple of Kurattalvan and which is now the latter's 'tanian.' So the Sloka 'श्रीपराशरभट्टार्य' composed by Nanjiyar, the disciple, as the Mangala Sloka of Sri Sukta Bhashya is the 'tanian' of Bhattar.

There is another statement of Venkatanatha in chapter XXIII of his Rahasya-Traya-Sara: Nanjiyar heard from Accan (a direct disciple of Ramanuja) what Sri Ramanuja had said (regarding Sri) and summarised it: 'Wherever the Lord is spoken of, there Lakshmi also is spoken of.'* Sri Sukta Bhashya is the only work of Nanjiyar in which he has dealt with Sri exclusively and in great detail, and the internal evidence of the Bhashya also corroborates this. For these words of Venkatanatha are almost a translation of the concluding stanza of Sri Sukta Bhashya:

"यतीन्द्रमाहानसिकात् प्रणतार्तिहरात् गुरोः ।
सत्संप्रदायसिद्धोऽर्थः श्रीसूक्तस्य विनिश्चितः ॥"

---

* "எம்பெருமானைச் சொன்ன இடத்திலே பிராட்டியையும் சொல்லிற்றும்" என்று தொடங்கி, உடையவர் அருளிச்செய்த வார்த்தையை ஆச்சான் பக்கலிலே கேட்டு நஞ்ஜீயர் ஸங்கிரஹித்தார். (ரஹஸ்யத்ரயஸாரம்-XXIII ஸித்தோபாயசோதனாதிகாரம்.)

[Sri Sukta has been interpreted (by us) according to the correct tradition as we learnt it at the feet of (our) master Pranatartihara, the Mahanasika of Sri Ramanuja.]

It is well-known that Pranatartihara attended to the cooking of the food of Ramanuja and hence his name 'Mahanasika' (cook); and he was also known as 'Kidambi Accan' and 'Madaippalli Accan.' So from these two we have to conclude that Nanjiyar and Ranganatha Muni are different names of the same person who learnt all these truths about Lakshmi from Pranatartihara, the Accan, who in his turn, learnt them from Ramanuja.

The order in which the Bhashyakara quotes authorities also shows that our Ranganatha Muni is none other than Nanjiyar. When he cites authorities in support of some statement of his, he begins with Sruti and Smriti and then proceeds to the work of the Acaryas. There the order is Yamuna, Ramanuja, Sri Vatsanka Misra and Bhattar. Himself being the immediate disciple of the last, he stops with Bhattar. But Venkatanatha, who is later than Ranganatha Muni, alias Nanjiyar, goes one step further and cites Nanjiyar also, as Periya Jiyar or Nanjiyar in Tamil works and as Narayana Muni in Sanskrit works. Ranganatha Muni (alias Nanjiyar) agrees entirely with his master Bhattar in his concept of Sri and the latter's view is known to us

from his 'Sri Gunaratnakosa' and his 'Lakshmi-kalyana.' (Three slokas are all that we have of Bhattar's play Lakshmi kalyana and they are had in the three works of Venkatanatha: Rahasya-traya-sara XXIII, Sara-sara. ii, and Tatparya candrika or the gloss on Gita Bhashya XVIII. 14.)

There is a slight indication in the Bhashya even in the manner of citing the names of the earlier Acaryas which corroborates our conclusion. Yamuna, Ramanuja, and Sri Vatsanka Misra he mentions only with the plural suffix out of respect whereas he refers to Bhattar his immediate Acarya with honorific and plural suffixes (भट्टपराशरपादैः).

Further in the concluding stanza, the author of the Bhashya styles himself as श्रीमहालक्ष्मिदास (a devotee or servant of Goddess Lakshmi). It reminds us of Bhattar styling himself as one of the retinue of Maithili (Lakshmi of Ramayana) (vide Sri Gunaratnakosa, 51.); and thus the Bhashyakara echoes the sentiment of his beloved master. He again quotes and explains in the introduction Sraddha-, and Medha-suktas mentioned by Bhattar in his Sahasranama Bhashya as dealing with the greatness of Sri, and explains also the Aditi-, Vak-, and Prthivi-suktas indicated by the term ('adi') 'etc.' in that work. Venkatanatha also agrees entirely with Nanjiyar's interpretation as he cites in his Catus-sloki Bhashya all the Samhitas and Suktas quoted by Nanjiyar.

Apart from the agreement of the names of the author, of the book, and of the subject matter, there is verbal agreement also. Venkatanatha (alias Vedanta Desika) in his 'Rahasya Raksha,' a commentary on Catus-Sloki states the views of different Schools on the concept of Lakshmi and concludes in the words of an earlier writer who is none other than our Bhashyakara:

"अन्योन्येच्छाविघातादिनिवृत्तौ तत्परत्वतः ।
ऐककण्ठ्यमशेषाणां आगमानां भवत्विति ॥

पञ्चस्वेतेषु पक्षेषु कश्चिदेकः प्रमाणवान् ।
सलक्ष्मीकस्य साम्राज्यं सर्वथा सुप्रतिष्ठितम् ॥"

This is only a restatement almost in identical words of the view of Ranganatha Muni expressed in his Bhashya on verse 9 of Sri Sukta, but summarised here for exigencies of metre. Ranganatha Muni writes: (p. 48 of Sri Sukta Bhashya)

"एवं सर्वभूतेश्वरत्ववचनसाम्यात् द्वयोरपि मुख्येश्वरत्वस्य दुरपह्नवत्वेन सर्वागमानां ईश्वरव्यक्त्यैक्यपरत्वे अनुपपन्ने, सर्वागमानां ऐककण्ठ्यं अन्योन्येच्छाविघातादिनिवृत्तौ तात्पर्यात् उपपन्नम् ।"

[Thus there are some passages in the Vedas which say clearly that Narayana is the sovereign of all beings and others which, with equal clearness, declare that Lakshmi is the Sovereign. So

the paramount sovereignty of both Lakshmi and Narayana becomes unshakable. But there are yet others which declare that there is only one sovereign of the Universe. The apparent contradiction between the first two statements and the third must be reconciled by saying that, though both Lakshmi and Narayana are the sovereigns, there is no difference of opinion between the two (and so practically there is only one sovereign).]

Sri Venkatanatha has cited with perfect approval the Sri Sukta Bhashya of Nanjiyar as an authority in his Rahasyatraya Sara and has quoted almost the same words from that Bhashya in his Catus-sloki Bhashya. So our Bhashyakara is Nanjiyar and no one else. That the author is referred to by two different names is no great obstacle against arriving at the above conclusion; for among the Vaishnavas it is common to have more than one name. The father of Vadihamsambuvahacarya had two names: Sri Rangaraja and Padmanabha. Desika himself is known by two names: Venkatanatha and Vedanta Desika; Bhattar as Parasara Bhattar and Ranganatha though the latter name is not so well-known. So there is nothing strange in our author having two names.

Thus we see that Ranganatha Muni, the author of Sri Sukta Bhashya that is published now, and Nanjiyar, its reputed author are the same: because of the opening stanza which is a

salutation to Bhattar; because of the more respectful reference to Bhattar and his works; because of the absence of a quotation from any author later than Bhattar; because of the concluding stanzas where he styles himself a devotee of Mahalakshmi and where he acknowledges his indebtedness to Pranatartihara alias Madaipalli or Kidambi Accan; and because of the citations by Desika in his Rahasyatraya Sara (chap. 23 and 29,) Panca Ratra Raksha, and Catus-sloki Bhashya.

Madhavasuri was the name given to our author at his birth; Vedantin the name that he earned by his vast learning and skill in debate; *Ranganatha the name that was given to him as the 'dasya-nama' at the time of initiation into the Vaishnava fold by Bhattar which he himself used in his works; Narayana Muni the name that he assumed on becoming a Sannyasin by which he was referred to in Sanskrit works; Nanjiyar was the pet name given to him by Bhattar when the former met him at Sriranga for the

---

* An ingenious interpretation of the name 'Nanjiyar' is given by the author of 'Sri Tattva Nirnaya' in Tamil. He says that the original name was 'Nam-perumal-jiyar' and 'Nanjiyar' is its corrupted form. (இவர் திருநாமம் 'நம்பெருமாள் ஜீயர்'; இத்திருநாமம் சுருங்கிச் சுருங்கி 'நஞ்ஜீயர்' என வாயிற்று. p. 8.) This only helps our view: the Tamil name of Ranganatha is 'Nam-perumal' and Muni is 'Jiyar'; so Ranganatha Muni translated into the Tamil of the Vaishnavaite section will be Namperumal Jiyar. It is an easy step from this name to 'Nanjiyar.'

second time by which he was referred to in Tamil works and in other places; and Periya Jiyar was another and a more respectable form of the name Nanjiyar by which also he was referred to. So by all these we are led to the irresistible conclusion that this Ranganatha Muni is Nanjiyar and this Bhashya on Sri Sukta is Nanjiyar's Sri Sukta Bhashya.

THE CONCEPT OF SRI IN VISISHTADVAITA.

Let us now sketch briefly the concept of Sri according to the Visishtadvaita System of philosophy as we learn from the works of eminent Vaishnava Acaryas such as Yamuna, Ramanuja, Bhattar, Nanjiyar, and Venkatanatha—all based on the ancient scriptures. Lakshmi and Narayana are ever inseparably united and they together are the Para Brahman. They are the Masters and Saviours of the Universe. The origination, sustentation, and the re-absorption of the Universe are done by the Divine Couple (Divya Mithuna). Devotion to the Couple is the means of salvation and the Two are the goal to be attained in the state of release.

Though their persons are different, the tastes and opinions of Lakshmi and Narayana are always identical and there is no difference of opinion between them as in the case of loving parents intent on doing good to their children. Both are the possessors of unlimited auspicious

qualities; still for the convenience of the meditation of their devotees, by their common consent, the Lord manifests all the manly qualities and Sri, the womanly qualities. But it does not mean that one does not possess the qualities found in the other. Though both are the Masters of the Universe and have no master over them, still out of their own free will, Sri is the Queen or Consort; and the Lord is prominent only to this extent that he is the 'Pati' (husband); and this agreement too they are having only for saving the souls of the devotees. The Lord is strict and severe, and the erring souls cannot approach Him directly for pardon. Then the soft-hearted Sri, the loving Mother that She is, intercedes on their behalf with Her Consort and thus they both together save the souls from sin and bondage. All this is based on the authority of the Vedas and Samhitas such as Svayambhuva, Mankana, Mahalakshmi, Dhanadiya, Satamakha, Kasyapa, Sattvata, Vasishtha, Saunaka, Parasara and Atri.

There are different schools of thought which hold views different from the above about Lakshmi: Lakshmi is no separate entity but only the Prakriti or Inanimate Matter that is being presided over and evolved by the Lord; She is nothing but the Ego, the Volition, the Power, the Knowledge or the Existence of the Lord; Lakshmi is only the feminine form assumed by the Lord at his will from his own body for his diversion. But all these are groundless as the Vedas clearly and unmistakably

declare that Lakshmi is a Cetana—a separate entity with the attributes of knowledge, bliss, power and the like; and that She is eternal like the Lord, Her consort.

Some grant that Lakshmi is a Cetana, but deny Her omnipresence, omniscience and omnipotence; they say She is atomic in size; some say She does not come under the category of Isvara, but is one of the souls; a few, Her greatness is not inherent, but bestowed on Her by the Lord for a time. Yet others say She forms a class by Herself being neither the Isvara, nor a Jiva. A few others hold that She is the Sovereign of all except the Isvara, while Narayana is the Sovereign of all including Herself. All these run counter to the clear dictates of the Vedas which must be our first and chief authority on these matters supported, of course, by Samhitas, Itihasas and Puranas. They declare that She is the Sovereign of all souls (ईश्वरीं सर्वभूतानां) as unconditionally as the Lord (ईश्वरः सर्वभूतानां); and so He is the Sovereign of all except Lakshmi as much as She is the Sovereign of all excepting Her Consort. The subordination of the one to the other is voluntary and optional, not obligatory. Her greatness is inherent, and not dependent on another. Though the two are the Paramount Sovereigns, the duality does not show itself as their opinions are always identical. One is the Mother of the Universe, while the other the Father. Thus the Divine Couple, Lakshmi and Narayana are the Para Brahman of the Upanishads

and both together are masters, creators, and saviours, and also the final goal of the Universe.

This is the conclusion arrived at by Ranganatha Muni, or Nanjiyar as he is popularly known, after a thorough and careful study of all authorities and of the works of the earlier Acaryas. He discusses all schools of thought which differ from this and refutes them with proper arguments based on the authority of the Scriptures. He has set down all this in this Bhashya.

ANALYSIS OF THE BHASHYA.

In an introduction of about eighteen pages, he quotes extensively and explains all the Vedic hymns which deal with Lakshmi: two Sraddha Suktas, Medha Sukta, Aditi Suktas; and his verdict is that Lakshmi, like Narayana, has all the following qualities: She is the creator of the Universe; She is omnipotent and omniscient; by nature fundamentally opposed to all blemishes and the resort of all auspicious qualities. She again pervades, sustains, and rules the Universe; She is the object of worship in all sacrifices; and all the fruits of wealth, realisation of the Soul (Kaivalya), and the attainment of Moksha are under Her control and bestowed on the devotees by Her.

Then begins the Bhashya on the hymn. The word 'Jatavedah' which occurs in the first verse and also in four others is interpreted as Vishnu with an elaborate discussion containing

citations from numerous authorities such as Mahabbharata and Vishnu Purana, Kasyapiya and Mankana Samhitas, Paramatma Sukta and Sariraka Sutras. Then the Bhashyakara proceeds with his Bhashya on the Riks and there are profuse quotations then and there from various authorities in support of his interpretations; and the reader is referred to the index for a detailed list of the same.

In the ninth verse where Lakshmi is referred to as the Sovereign (ईश्वरीं सर्वभूतानां), Nanjiyȧr has launched into an elaborate and long discussion—running to nearly twenty pages—on the concept of Lakshmi. In the course of it he raises many prima facie views, answers them categorically and concludes that names like Sraddha, and Vishnupatni refer to Lakshmi only: She is not subordinate to any one and is only the 'पत्नी' (Consort) of Narayana and not a 'दासी' (slave); both are engaged in the divine cosmic sacrifice of saving the souls and the one is essential for the other and cannot function or be without the other. Then he quotes in extenso many chapters of the Ahirbudhnya Samhita and Lakshmi Tantra in support of his view and winds up by saying that She is the equal of the Lord in all respects. 'The mastery of the Universe is one which inheres in both Lakshmi and Narayana.'

Then he completes his Bhashya on the remaining Riks and concludes the work mentioning his name and that of the master from whom he learnt all those things about Lakshmi.

CONCLUSION.

I need not dilate upon the merits of the Bhashya, but the intelligent reader can see for himself that it is perfect not only as a commentary, but as a piece of polemics and a type of beautiful literature also. I consider myself extremely fortunate that I have been chosen as the instrument for unearthing and publishing this rare work and I owe all this privilege and fortune to my Guru Sri. Sri Saumya Narayana Acarya of Tirukkottiyur. My respectful homage and salutations to him and to Goddess Lakshmi, the Mother of the Universe and of my humble self.

Pudukotah,
17—7—37.

A. SRINIVASA RAGHAVAN

CONTENTS

श्रियै नमः

श्रीसूक्तभाष्यम्

ŚRĪSŪKTA BHĀṢYAM

श्रीपराशरभट्टार्यः श्रीरङ्गेशपुरोहितः ।
श्रीवत्सांकसुतः श्रीमान् श्रेयसे मेऽस्तु भूयसे ॥

यामाहुः श्रुतयः सर्वाः पुंप्रधानेश्वरेश्वरीम् ।
अशेषलोकजननी लक्ष्मीर्मामभिवीक्षताम् ॥

यत्पदांभोजघटिता प्रणतिर्दुर्लभान्यपि ।
पदानि परमां मुक्तिं सूते तां श्रियमाश्रये ॥

श्रियः सूक्तं समुदितं यज्जपो मंगलावहः ।
अशरण्यशरण्यं तद्व्याकुर्मो भोगमोक्षदम् ॥

परस्य ब्रह्मणस्तत्वं* यदधीनमधीमहे ।
सा श्रीः स्वरूपरूपाद्यैः सहात्र प्रतिपाद्यते ॥

यदीयनित्यनिर्दोषकल्याणगुणसंहतिः ।
श्रुतिस्मृतिषु शास्त्रेषु दिव्येषु समुदीर्यते ॥

तत्र तावच्छ्रुतयः—**श्रद्धासूक्ते**[1] ।

"श्रद्धया देवो देवत्वमश्नुते । श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य देवी ।
सा नो जुषाणोपयज्ञमागात् । कामवत्साऽमृतं दुहाना ॥१॥

---

*रूपम्–पा. [1] यजु. काठक. ३. ३. ९–१२.

श्रद्धा देवी प्रथमजा ऋतस्य । विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा ।
तां श्रद्धां हविषा यजामहे । सा नो लोकममृतं दधातु ।
ईशाना देवी भुवनस्याधिपत्नी ॥२॥

अत्र द्वितीया ऋक् पञ्चपदा । तस्मिन्मन्त्रद्वये लक्ष्म्याः स्वरूपरूपगुणविभवादि सकलवेदवेदान्तसारभूतमाबालपण्डितं प्रसिद्धतरं प्रतिपाद्यते ।

तत्र प्रथमेन मन्त्रेण सर्वेश्वरस्य सर्वेश्वरत्वं तद्विभूतेरपि विभूतित्वं लक्ष्म्यायत्तमिति प्रतिपाद्यते ।

['श्रद्धया देव इत्यादि'] [देवः]-निरुपाधिकद्योतनादिकल्याणगुणविशिष्टः सर्वेश्वरः । [देवत्वं]-ईश्वरत्वं । [श्रद्धया]-श्रद्धापरपर्यायया देव्या श्रिया । [समश्नुते]-प्राप्नोति । तथा वैष्णवे पुराणे

[1]'मेधा श्रद्धा सरस्वती,' [2]'अस्येशाना जगतो विष्णुपत्नी'।
[3]'सुमज्जानये विष्णवे ददाशति' इति श्रुत्यन्तरम् ।
[4]'अनन्या राघवेणाहम्'; [5]'काव्यं रामायणं कृत्स्नं सीतायाश्चरितं महत्'; [6]'अप्रमेयं हि तत्तेजो यस्य सा जनकात्मजा';
[7]'यथा सर्वगतो विष्णुस्तथैवेयं द्विजोत्तम' इति ॥

---

1 वि. पु. १. ९. ११९.
2 यजु. सं. ४. प्र.४-१२.
3 यजु. अष्ट. २. प्र. ४. २९. ४.
4 रा. सु. २१-१६.
5 रा. बा. ४-७.
6 रा. आ. ३७-१८.
7 वि. पु. १-८-१७.

[श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य देवी]. लोक्यत इति लोकः-असद्व्या-वृत्तं प्रमाणप्रतिपन्नं वस्तुजातं; असद्व्यावर्तकस्य चेतनाचेतनात्म-कस्य सर्वस्य प्रपञ्चस्य। [देवी]-जगदुत्पत्तिस्थितिलयादिना क्रीडन्ती। [श्रद्धा]-साक्षाल्लक्ष्मीः। [प्रतिष्ठा]-प्रतितिष्ठत्यस्यामिति प्रतिष्ठा-आधार-भूता।[1]"आतश्चोपसर्गे" इति अङ्। अथवा अस्य सर्वस्य लोकस्य धारण-पोषणभोग्यप्रदानेन स्थापयित्री। तथा, [2]'विष्टंभो दिवो धरुणः पृथि-व्याः,' [3]'अलमेषा परित्रातुं,' [4]'अभियाचाम वैदेहीमि'त्यादि। [सा नो जुषाणोपयज्ञमागात्] एवंभूता[सा]श्रीः। [नः]-अस्माकं, देवी-समाराधनाय समुद्युक्तानां [यज्ञं] आनुपूर्व्या विधीयमानं स्वप्रीणनम्। [जुषाणा] प्रीयमाणा। [उपागात्] उपगच्छतु। [5]'छन्दसि लुङ्लो-टा'विति लोटो लुङ्। किंविशिष्टा [कामवत्साऽमृतं दुहाना] यस्य यस्य यो यः कामः तस्य तस्य तेन तेन कामेन वत्सभूतेन वत्सला धेनुः वत्सस्य पय इव [अमृतं दुहाना] क्षरन्ती, बहुस्नुतीरिति यावत्। तथा [6]'प्रणिपातप्रसन्ना हि,' [7]'स श्लाघ्यस्स गुणी धन्य' इत्यादि॥

द्वितीयेन मन्त्रेण इष्टापूर्तादिसर्वकर्मसमाराध्यत्वं 'तेषां फल-प्रदातृत्वं च लक्ष्म्याः समर्थ्यते।

[श्रद्धा देवीत्यादि] [ऋतस्य]- सुकृतस्य कर्मणः [प्रथमजा]-[8]'जनसनखने'त्यादिना विट्। [9]'विड्वनोरनुनासिकस्याऽऽत्' इति

---

[1] अष्टाध्यायी–३-३-१०६. [2] (नीलासूक्ते) तै ४-४-१२-५७. [3] रा. सु.-२७-४५. [4] रा. सु. २७-४२. [5] अष्टा. ३-४-६. [6] रा. सु. २७-४४. [7] वि. पु. १-९-१३१. [8] अष्टाध्या. ३-२-६७. [9] अष्टाध्या, ६-४-४१.

आत्त्वम् । समाराध्यत्वेन पूर्वं सन्निहिता [विश्वस्य भर्त्री] [विश्वस्य]-स्थावरजंगमात्मकस्य प्रपञ्चस्य पोषयित्री । [जगतःप्रतिष्ठा] [जगतः]-जङ्गमस्य देवतिर्यङ्मनुष्यात्मकभूतजातस्याधारभूता । कर्मफलभूतेन वृष्ट्यादिना जगन्निर्वाहिका [1]"ततोऽवलोकिता देवा" इत्यादि। [तां श्रद्धां हविषा यजामहे] उक्तगुणविशिष्टां [तां][श्रद्धां]-सर्वेश्वरीं। [हविषा यजामहे] [हविषा]-तस्याः प्रीत्यर्थं प्रदेयेन पत्रपुष्पादिना चरुपुरोडाशादिना वा, आत्मात्मीयेन वा । [यजामहे] समाराधयामः । [सा नो लोकमित्यादि] [सा]-एवमस्मत्समाराधिता । [नः]-समाराधकेभ्यः । [अमृतं लोकं]- नित्यसिद्धं विष्णोः परमं पदं । [दधातु]-ददातु । तथा परमपदविषये- [2]"अत्यर्कानलदीप्तं तत्स्थानं विष्णोर्महात्मनः," इत्यारण्यपर्वणि आर्ष्टिषेणप्रतिपादितम् परमपदविषयवचनं सर्वमत्र लेख्यम् । [3]"त्वं सिद्धिस्त्वं स्वधा स्वाहे"त्यादि, [4]"विमुक्तिफलदायिनी' इत्यन्तं पुराणवचनं सर्वमत्र लेख्यम् ।

[ईशाना देवी भुवनस्याधिपत्नी] [भुवनस्य]-चिदचिदात्मकस्य कृत्स्नस्य प्रपंचस्य । [ईशाना]-स्वभावतो नियन्त्री ; अनन्याधीनेश्वरीत्यर्थः । [5]'ताच्छील्ये चानश्'। [अधिपत्नी] अधि-अधिकस्य पत्युः

---

[1] वि. पु. १-९-१०६. [2] भा. व.

[3] वि. पु. १-९-११९. त्वं सिद्धिस्त्वं स्वधा स्वाहा सुधा त्वं लोकपावनी ।
सन्ध्या रात्रिः प्रभा भूतिर्मेधा श्रद्धा सरस्वती ॥

[4] ,, १-९-१२०. यज्ञविद्या महाविद्या गुह्यविद्या च शोभने ।
आत्मविद्या च देवि त्वं विमुक्तिफलदायिनी ॥

[5] अष्टा. ३-२-१२९.

भगवतः पत्नी । [1]'पत्युर्नो यज्ञसंयोगे' इति पाणिनिः । आश्रित-संरक्षणयज्ञे सहधर्मचारिणी; सृष्ट्यादीनामप्युपलक्षणम् । तथा चोभय-संकल्पायत्ता जगन्निर्माणादिलीलेति भावः ॥

अन्यदपि **श्रद्धासूक्तम्** — [2]'श्रद्धयाऽग्निस्समिध्यत' इत्यादि 'हविषा वर्धयामसि' इत्यन्तम् ॥

तत्र श्रद्धासूक्ते 'श्रद्धां देवा यजमानः' इत्यादिना सर्वदेवो-पास्यत्वमवगतम् । 'देव' इति मनुष्याणामुपलक्षणम् ।

'श्रद्धां प्रातर्हवामहे' इत्यादिना सन्ध्यात्रयोपास्यत्वम् । 'श्रद्धा देवानधिवस्त' इत्यनेन सर्वदेवान्तर्यामित्वं; 'श्रद्धा विश्वमिदं जगत्' इत्य नेन सामानाधिकरण्यव्यपदेशेन शरीरात्मभावश्च सिद्धः । यथा [3]'नारा-यण एवेदं सर्व'मिति भगवतः । [4]'सर्वं खल्विदं ब्रह्म' इति सामा-

---

[1] अष्टा. ४-१-३३.

[2] यजु. अष्ट. २-प्रश्न. ८ अनु.८, ६४-६६.
श्रद्धयाऽग्निः समिध्यते श्रद्धया विन्दते हविः । श्रद्धां भगस्य मूर्धनि वचसाऽऽ-वेदयामसि । प्रियं श्रद्धे ददतः । प्रियं श्रद्धे दिदासतः । प्रियं भोजेषु यज्वसु इदं म उदितं कृधि । यथा देवा असुरेषु श्रद्धामुग्रेषु चक्रिरे ॥ एवं भोजेषु यज्वसु अस्माकमुदितं कृधि । श्रद्धां देवा यजमानाः वायुगोपा उपासते। श्रद्धां हृदय्ययाऽऽकूत्या श्रद्धया हूयते हविः । श्रद्धां प्रातर्हवामहे श्रद्धां मध्य-न्दिनं परि । श्रद्धां सूर्यस्य निम्रुचि श्रद्धे श्रद्धापयेहमा । श्रद्धा देवानधिवस्ते श्रद्धा विश्वमिदं जगत् । श्रद्धां कामस्य मातरं हविषा वर्धयामसि ॥

[3] ना. उ.२-११. [4] छा. ३-१४-१.

नाधिकरण्यव्यपदेशस्तूभयसाधारणः। 'श्रद्धां कामस्य मातरमि'त्यनेन सर्वफलदातृत्वमवगतम्। एवं भूतां श्रद्धामुपास्महे॥

मेधासूक्तेऽपि

[1] मेधा देवी जुषमाणा न आगात्। विश्वाची भद्रा सुमनस्यमाना।
त्वया जुष्टा जुषमाणा दुरुक्तान्। बृहद्वदेम विदथे सुवीराः॥१॥
त्वया जुष्ट ऋषिर्भवति। देवि त्वया ब्रह्माऽऽगतश्रीरुत त्वया।
त्वया जुष्टश्चित्रं विन्दते वसु। सा नो जुषस्व द्रविणेन मेधे॥२॥

अस्मिन्मन्त्रद्वये देव्यास्सर्वव्यापित्वं, सर्वसमाराध्यत्वं, सर्वापेक्षितफलप्रदातृत्वं च सुस्पष्टमुच्यते।

मेधा देवीत्यादि—अध्यवसायिन्या बुद्धेर्निर्वाहिका [मेधा]। [देवी]-जगन्निर्माणनर्मरसिका। [नः]-तत्सेवारसिकानां अस्माकम्। [जुषमाणा] भक्तप्रिया। आगात्-अस्मद्यागं, [आगात्]-आगच्छतु। [विश्वाची] विश्वं भूतजातं अञ्जसा अञ्चन्ती व्याप्य नियच्छन्ती। लुप्तनकारादञ्चतेर्ङीप्। 'अन्चु गतिपूजनयो'रिति धातुना विश्वगता,विश्वपूज्या च। उक्तं च भगवता पराशरेण [2]'यथा सर्वगतो विष्णुस्तथैवेयं द्विजोत्तम' इति। [3]'त्वयैतद्विष्णुना चाम्ब जगद्व्याप्तं चराचरं' इति च। [भद्रा]-भजनीया; सर्वमंगळावहा। [सुमनस्यमाना]सुमनोभावमात्मन इच्छन्तीति क्यच्। क्यजन्तात् [4]'ताच्छील्ये चानश्' । तस्याः

[1] तै. उ. २-३७.
[2] वि. पु. १-८-१७.
[3] वि. पु. १-९-१२६.
[4] अष्टा. ३-२-१२९.

सुमनस्त्वे [1]'पापानां वा शुभानां वा .... न कश्चिन्नापराध्यति' ॥ आगतां तां त्वंकृत्य ब्रवीति। त्वत्कटाक्षात्पूर्व [दुरुक्तान्]-दुरुक्तानि वचनलक्षणरहितानि वाक्यानि। [जुषमाणाः]-सेवमाना वयं; इदानीं [त्वया][जुष्टाः]-प्रीतिपूर्वकं समीक्षिताः। त्वत्कटाक्षपातेन [विदथे]-विज्ञाने सति, महान्तः विद्वद्गोष्ठीषु [सुवीरा]ः-वीर्यवन्तः। [बृहत्], महत्पूजितं वचः; [वदेम] अभिदधीमहि। अनेन मन्त्रेण लक्ष्मीकटाक्षाधीनं वाग्विलासादिकमिति दर्शितम् ॥

अथ द्वितीयः—'त्वया जुष्ट' इत्यादि। हे देवि, [त्वया जुष्टः] यः कश्चिदकिंचनोऽपि [ऋषिर्भवति]-मन्त्रद्रष्टा भवति। किं च त्वया जुष्टः ब्रह्मा भवति-बृहत्त्वगुणयोगी भवतीति यावत्। ब्रह्म वा भवति। [2]'निरञ्जनः परमं साम्यमुपैति' इति प्रक्रियया। ब्रह्मसदृशो भवति। किं च त्वत्कटाक्षतः गतश्रीरप्यागतश्रीर्भवति। [उत] अप्यर्थे। किं च त्वया जुष्टः, [चित्रं]-विस्मयनीयं, [वसु]-समृद्धधनं; [विन्दते]-लभते। एवं भूता सा त्वं [अस्मान्] त्वां प्रपन्नान्; [द्रविणेन] सर्वसमृद्ध्या सह [जुषस्व]-सेवस्व। हे [मेधे] हे लक्ष्मीरिति योजना। अनेन मन्त्रेण सर्वस्य ज्ञानधनमहत्त्वादिकं त्वदधीनमित्युक्तम् ॥

अदितिसूक्तेषु— [3]'अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षम्। अदितिर्माता स पिता स पुत्रः। विश्वे देवा अदितिः पञ्चजनाः। अदितिर्जातमदितिर्जे

---

[1] रा. यु. ११६-४४.
[2] मुण्डक. उ. ३-१-३.
[3] यजु. आर. प्र. १-१३-४.

नित्वं ।' 'अष्टौ पुत्रासो अदितेः' इत्यत्र अदितिशब्देन साक्षाल्लक्ष्मीः तद्विभूतिभूता भूमिर्वोच्यते ।

अदितिः-अखण्डनीयस्वरूपगुणविभवा अदितिः । 'दो अवखण्डने' । दितिर्नैत्यदितिः । [1]'द्यतिस्यती'त्यादिना इकारः । अनेन मन्त्रेण तस्याः सर्वात्मकत्वमुच्यते ।

'अदितिः पञ्चजना' इति पञ्चजनाश्चादितिविभूतिभूताः । के पुनस्ते? प्राणश्चक्षुःश्रोत्रान्नमनांसि । तथा वाजसनेयब्राह्मणे [2]'प्राणस्य प्राणं चक्षुषश्चक्षुः श्रोत्रस्य श्रोत्रं मनसो मन इति' एते पञ्चजना अदित्यधीना इति यावत् । अदितिर्जातं-उत्पन्नम् । अदितिर्जनित्वं-जनुषो लक्षणं; जनिष्यमणामिति यावत् ।

[3]"अदितिर्देवा गन्धर्वा" इत्यादिकमनुवाकमदितिविभूतिप्रतिपादकमत्र लेख्यम् ।

[4]'अदितिर्न उरुष्यतु' इत्यादिसूक्तेऽपि तन्माहात्म्यं सुभिक्षम् । अन्यत्र लक्ष्मीमाहात्म्यपराणि वाक्यानि बहूनि दृश्यन्ते । [5]'अस्येशाना जगतो विष्णुपत्नी,' [6]'महीं देवीं विष्णुपत्नीमजूर्यां' [7]'ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ,' [8]'सुमज्जानये विष्णवे ददाशती'ति ।

---

[1] अष्टा. ७-४-४०.
[2] वाजसे. ब्रा.
[3] तै. उ.
[4] तै. का. १ प्र. ५-५१.
[5] यजु. सं. ४. प्र. ४-१२.
[6] य. अष्ट. ३. अनु. २-१८-१.
[7] तै. आ. ३-१३-४१.
[8] य. अष्ट. २-४-२९-४.

वाक्सूक्तं पृथिवीसूक्तमित्यादिकमपि अत्र द्रष्टव्यम्। **वाक्सूक्ते** तु विशेषः [1]'मेधा श्रद्धा सरस्वती' इति सरस्वतीशब्दस्य लक्ष्मीनामत्वेन परिगणनात् तत्पर्यायवाक्छब्दवाच्याया लक्ष्म्या [2]'अनन्तामन्तादि'त्यनेन देशतः कालतो वस्तुतः परिच्छेदरहितत्वं। [3]'वाचं देवा उपजीवन्ति' इत्यादिना देवादिसर्वचेतनोपजीव्यत्वम्। [4]'वाचीमा विश्वे' त्यनेन सकलभुवनाधारत्वम्। '[इन्द्रपत्नी]'त्यनेन 'इदि परमैश्वर्ये' इति धातूत्पन्नेन्द्रशब्दवाच्यपरमैश्वर्यविशिष्टविष्णुपत्नीत्वम्। '[अमृतस्य नाभि]'रित्यनेन मुक्त्युपायत्वम्। '[अवन्ती देवी]'त्यनेन सर्वरक्षकत्वम्। '[यामृषय]'इत्यादिना सर्वोपास्यत्वं च सुस्पष्टमवगतम्।

भूसूक्तेऽपि तद्विभूतिभूतभूमिप्रतिपादके [5]'[इन्द्रपत्नी व्यापिनी]' इति सर्वव्यापित्वं भूम्या अवगतम्। तत् गुणतो व्याप्तिपरं :

[6]"तथा भूमिश्च नीला च शेषभूते मते मम।
स्वरूपतस्तु न तयोर्गुणतो व्याप्तिरिष्यते॥" इति

स्वरूपतो व्याप्तिप्रतिषेधात्, गुणतो व्याप्तिप्रतिपादनाच्च अनन्यथासिद्धैतद्वचनोपबृंहितस्वरूपतो व्याप्तिप्रतिषेधपरैकायनश्रुत्यैककण्ठ्यावश्यंभावाच्च। यद्यपि तैत्तिरीयके [1]"उद्धृताऽसि वराहेण'इत्यादिके भूविषये वाक्ये

---

[1] वि. पु. १-९-११९.
[2] य. अष्ट. २-८-६२-४.
[3] ,, ,, २-८-६२-७.
[4] ,, ,, २-८-६३:१-३.
[5] भूसूक्ते.
[6]
[7] तै. उ. २.

[1] 'ईश्वरीं सर्वभूतानां' इति सर्वभूतेश्वरत्वमवगतं, तथाऽपि जीवकोटित्वेन प्रमाणसिद्धायाः 'भूम्याः सर्वभूतेश्वरत्ववचनं तदन्तर्यामिलक्ष्मीपरत्वेन योज्यम् । वराहोद्धृतत्वं तत्परमेव । एतेषां सर्वेषामुपबृंहणानि वैष्णवब्राह्मभगवच्छास्त्रवचनानि ॥

तथा हि—मैत्रेयेण पृष्टो भगवान् पराशरः **वैष्णवे पुराणे** लक्ष्मीस्वरूपविभूत्यादिकं स्पष्टमध्यायद्वयेन प्रतिपादितवान् । तत्र प्रथमेंऽशेऽष्टमेध्याये **मैत्रेयः**

[2]"क्षीरोदाच्छ्रीः समुत्पन्ना श्रूयतेऽमृतमन्थने ।
भृगोः ख्यात्यां समुत्पन्नेत्येतदाह कथं भवान् ॥"

पराशरः [3] "नित्यैवैषा जगन्माता विष्णोः श्रीरनपायिनी" इत्यारभ्य

[4]"देवतिर्यङ्मनुष्येषु पुन्नामा भगवान् हरिः ।
स्त्रीनाम्नी लक्ष्मीर्मैत्रेय नानयोर्विद्यते परम्" इत्यन्तं लेख्यम् ।

अनेनाध्यायेन सर्वेषां तत्वानां भगवानिव लक्ष्मीरपि व्यापनभरणनियमनात्मशरीरभावादिना सर्वेषामियं स्वामिनी, तानि सर्वाण्यस्याश्शेष इति सुस्पष्टमुदितम् ॥

अनन्तरेणाध्यायेन लक्ष्मीमाहात्म्यादिकं केनचिदितिहासेन प्रपञ्चितम् ।

---

[1] तै. उ. २.
[2] वि. पु. १-८-१६.
[3] वि. पु. १-८-१७.
[4] ,, ,, १-८-३५ (See appendix.)

श्रीपराशरः :—[1]" इदं च श्रृणु मैत्रेय यत्पृष्टोऽहमिह त्वया ।
श्रीसंबन्धं मयाप्येतच्छ्रुतमासीन्मरीचितः ॥ "

इत्यारभ्य, [2]"वसति न तेषु कदाचिदप्यलक्ष्मीः" इत्यन्तं सर्वं लेख्यम् ॥

अस्मिन्नध्याये साक्षात्सर्वेश्वरस्य परमात्मपरब्रह्मादिशब्दवाच्यस्य नारायणस्येव श्रद्धाविष्णुपत्नीश्रीशब्दवाच्यायाः सर्वेश्वर्याः सर्वात्मभूतायाः साक्षाल्लक्ष्म्याः अपि व्यापनभरणनियमनस्वाम्यादिकं अनन्तगरुडविष्वक्सेनादिनित्यसूरिविरिञ्चेशशतमखाद्यखिलसुरासुरमनुजसिद्धगन्धर्वादिस्तुतत्वं, तत्समाराध्यत्वं, अखिलहेयप्रत्यनीकत्वं, कल्याणैकतानत्वं, सर्वलोकस्य तत्कटाक्षलवसमुल्लसितत्वं, तस्य सर्वस्य तदभावमात्रविनाशित्वं, यज्ञदानतपःप्रभृतीनां धर्माणां तन्निदानभूतस्य सत्यस्य च तत्कार्यभूतशुद्धिसमृद्धिबुद्धिप्रभृतीनामपि तत्कटाक्षायत्तत्वं, सकलस्य चेतनस्य तेनैव भोगमोक्षरूपनिखिलपुरुषार्थलाभित्वं, अशरण्यशरण्यत्वमित्युक्तार्थजातं तदसाधारणमनन्यगोचरं प्रतिपादयता वसिष्ठपुलस्त्यवरप्रदानप्रसादीकृतदेवतापारमार्थ्यज्ञानेन श्रीविष्णुपुराणसन्दर्शितसर्वभोगापवर्गतदुपायरूपपरमरहस्येन भगवतः पाराशर्यस्य पितृत्वेन सर्वोपनिषत्सु घुष्यमाणेन साक्षाद्वसिष्ठपौत्रेण सकललोकपितामहचतुर्मुखनप्त्रा ब्रह्मविदग्रेसरशुकपितामहेन ब्रह्मविन्मैत्रेयाचार्येण भगवता पराशरेण, 'श्रीरेव सर्वेश्वरी' इति श्रुतीनामुपबृंहणं बहुभिस्तात्पर्यलिंगैः सुदृढय्य समुद्भावितम् ।

[1] वि. पु. १-९-१ (See appendix) [2] वि. पु. १-९-१४९.

एवमादिमे **ब्राह्मपुराणे** भगवान् हिरण्यगर्भः क्षीराब्धौ भगवन्तमभिगम्य "जितं ते" इत्यादिना स्तुत्वा, पृच्छति स्म—

ब्रह्मोवाच—"चतुर्दशविधस्यास्य भूतसर्गस्य केशव ।
परित्राणाय मे ब्रूहि रहस्यं परमाद्भुतम् ॥
दारिद्र्यनाशनं धर्म्यं मनोज्ञं पापनाशनं ।
सर्वेश्वर महाबुद्धे स्वरूपं वैभवं महत् ॥
श्रियस्सर्वातिशायिन्यास्तथा ज्ञानं च शाश्वतम् ।
नामानि चैव मुख्यानि यानि गौणानि चाच्युत ॥
त्वद्वक्त्रकमलोत्थानि श्रोतुमिच्छामि तत्वतः ।"

इति ब्रह्मणा पृष्टो भगवानाह :—

इति तस्य वचः श्रुत्वा प्रत्युवाच जगत्पतिः ।
महाविभूतेस्संपूर्णा षाड्गुण्यवपुषः प्रभोः ॥
मम सर्वात्मभूतस्य नित्यैवैषाऽनपायिनी ।
एकैव वर्तते भिन्ना ज्योत्स्नेव हिमदीधितेः ॥
सर्वशक्त्यात्मिका चैव विश्वं व्याप्य व्यवस्थिता ।
सर्वैश्वर्यगुणोपेता नित्यं तद्धर्मधर्मिणी ॥
प्राणशक्तिः परा ह्येषा सर्वेषां प्राणिनां भुवि ।
शक्तीनां चाऽपि सर्वासां योनिभूता परा कला ॥
हन्त तस्याः परं नाम्नां सहस्रमिदमुत्तमम् ।
शृणुष्वावहितो भूत्वा परमैश्वर्यभूतिदम् ॥

समस्तपापार्तिहरं सकलेष्टप्रदं सदा ।
देव्यास्संस्मृतिमात्रेण दारिद्र्यं याति भस्मसात् ॥
तथाऽष्टगुणमैश्वर्यं ददाति पठतां नृणाम् ।''

इति सर्वेश्वर्याः व्यापनभरणनियमनस्वाम्यादिकापरिमेयमाहात्म्यप्रमाणानि प्रपञ्चय , तन्नामानि स्वरूपरूपगुणविभूतिमाहात्म्यप्रतिपादकानि पठतां जपतां सर्वमङ्गलावहानि भोगमोक्षप्रदानि सहस्रनामानि व्यपदिश्यन्ते—

"इति नाम्नां सहस्रं तु लक्ष्म्याः प्रोक्तं शुभावहम् ।
परावरेण भेदेन गौणमुख्यविभागतः ॥
यश्चैतं कीर्तयेन्नित्यं शृणुयाद्वाऽपि पङ्कज ।
शुचिस्समाहितो भूत्वा भक्तिश्रद्धासमन्वितः ॥
ऐहिकामुष्मिकां सिद्धिं लभते श्रीप्रसादतः ।
दारिद्र्यं नश्यते तस्य सर्वपापात् प्रमुच्यते ॥''

सनत्कुमारसंहितायां सनत्कुमारः—

श्रीनिवासं समभ्यर्च्य पुष्पधूपानुलेपनैः ।
भोज्यैश्च मधुपर्काद्यैः यथाशक्त्या जगद्गुरुम् ॥
तत्पार्श्वस्थां श्रियं देवीं संपूज्य श्रीधरप्रियाम् ।
ततो नामसहस्रेण तोषयेत् परमेश्वरीम् ॥
नामरत्नावलीस्तोत्रमिदं यस्सततं पठेत् ।
प्रसादाभिमुखी लक्ष्मीः सर्वमस्मै प्रयच्छति ॥

यस्माल्लक्ष्म्यंशसंभूताः शक्तयो विश्वगाः सदा ।
कारणत्वेन तिष्ठन्ति जगत्यस्मिंस्तदाश्रयाः ॥
तस्मात्प्रीता जगन्माता श्रीर्यस्याच्युतवल्लभा ।
स्वाध्यायशक्तयस्तस्य सिद्धिमिष्टां दिशन्ति च ॥
एक एव जगत्स्वामी शक्तिमानच्युतः प्रभुः ।
तदंशाः शक्तिमन्तोऽन्ये ब्रह्मेशानादयो यथा ॥
तथैवैका परा शक्तिः श्रीस्तस्य करुणाश्रया ।
ज्ञानादिषाड्गुण्यमयी या प्रोक्ता प्रकृतिः परा ॥
एकैव शक्तिः श्रीस्तस्य द्वितीया परिवर्तते ।
परावरेण रूपेण सर्वाकारात्ममानिनी ॥
अनन्तनामधेया च शक्तिचक्रस्य नायिका ।
जगच्चराचरमिदं विश्वं व्याप्य व्यवस्थिता ॥
तस्मादेकैव परमा श्रीर्ज्ञेया विश्वरूपिणी ।
सौम्या सौम्येन रूपेण संस्थिता वटबीजवत् ॥
यो यो जगति पुंभावः स विष्णुरिति निश्चयः ।
यो यस्तु नारीभावः स्यात्तत्र लक्ष्मीर्व्यवस्थिता ॥
प्रकृतेः पुरुषाच्चान्यस्तृतीयो नैव विद्यते ।
अथ किं बहुनोक्तेन नरनारीमयो हरिः ॥
अनेकभेदभिन्नस्तु क्रीडते परमेश्वरः ।
महाविभूतिदयितां ये स्तुवन्त्यच्युतप्रियाम् ॥

ते प्राप्नुवन्ति परमां लक्ष्मीं संशुद्धचेतसः ।
पद्मयोनिरिदं प्राप्य पठन् सूक्तं ततः क्रमात् ॥
दिव्यं चाष्टगुणैश्वर्यं तत्प्रसादाच्च लब्धवान् ॥ '' इति ॥

अत्राऽपि तस्य स्वरूपरूपगुणविभवादिकं शक्तिचक्रनायिकात्वं, भगवतः सर्वेश्वरस्यैव सर्वव्यापनभरणनियमनादिकं सुस्पष्टं प्रपंच्योपसंहृतम् । श्रीमद्वैष्णवपुराणवदत्राप्यस्मदपेक्षितं सुभिक्षम् ॥

लैंगे क्षुपस्तोत्रे—" प्रजया तस्य सन्तुष्टो भगवान्पुरुषोत्तमः ।
श्रीभूमिसहितः श्रीमान् शंखचक्रगदाधरः ॥ ''

अत्रापि लक्ष्मीनारायणयोरपरिमेयमाहात्म्यं सुप्रसिद्धम् ॥

श्रीविष्णुस्मृतौ श्रियं प्रति वसुधावचनम् —

"आक्रम्य सर्वां तु यथा त्रिलोकीं तिष्ठत्ययं देववरोऽसिताक्षि* ।
तथा स्थिता त्वं वरदे तथाऽपि पृच्छाम्यहं ते वसतिं विभूत्याः॥ ''[1]

श्रीरुवाच :—

" सदा हिताऽहं मधुसूदनस्य देवस्य पार्श्वे तपनीयवर्णा ।
†अस्मि स्थिता यं मनसा स्मरामि श्रिया युक्तं तं प्रवदन्ति सन्तः॥''[2]

स्वायंभुवे :—" सर्वकामप्रदां रम्यां संसारार्णवतारिणीम् ।
क्षिप्रप्रसादिनीं लक्ष्मीं शरण्यामनुचिन्तयेत् ॥ ''

अत्रापि भोगमोक्षप्रदातृत्वेन तत्साधनत्वं च देव्याः प्रतिपादितम् । एवमन्यत्र सर्वश्रुतिस्मृतीतिहासपुराणेषु सर्वेश्वरस्य श्रियःपतेः पुरुषो-

---

[1] वि. स्मृ. ९८. ६. [2] वि. स्मृ. ९८. ८. * असिताङ्गे – पा.
† अस्याज्ञया यं मनसा स्मरामि श्रिया युतं .... ॥ – पा.

त्तमस्य जगत्कारणत्वादिकं सर्वज्ञत्वसर्वशक्तित्वादिकं हेयप्रत्यनीकत्व-कल्याणगुणाकरत्वादिकं च सर्वं सर्वेश्वर्या जगन्नायिकाया अपि साधारणम् । एवं श्रुतिस्मृत्यादिषु प्रतिपाद्यमानानां लक्ष्मीस्वरूपरूपगुण-विभवादीनां सामस्त्यं श्रीसूक्ते दरीदृश्यते ॥

हिरण्यगर्भः श्रीपुत्रः श्रीसूक्तस्य ऋषिः स्मृतः ।
देवता सैव विज्ञेया छन्दश्चात्र निगद्यते ॥
चतुर्थी पञ्चमी चात्र त्रिष्टुभौ छन्दसा स्मृतौ ।
शिष्टा अनुष्टुभश्चेति छन्दस्तत्त्वविदो विदुः ॥
अन्त्यां तृतीयां बृहतीं केचिदिच्छन्ति पण्डिताः ॥

अथवा—श्रीसूक्तस्य श्रियं देवीं भूषितां चैव देवताम् ।
अन्ये वदन्ति मुनयः छन्दःक्लप्तिं च पूर्ववत् ॥

कुत्रास्य विनियोगः ? भोगमोक्षार्थिनां तेन श्रीसूक्तेन विधीयते ।
आराधने श्रियो देव्याः श्रीकामानां जपादिषु ।
बोधायनेन मुनिना सूत्रे च विनियुज्यते ॥

तत्र तावद्बोधायनः :—'अथातः श्रीसूक्तकल्पं व्याख्यास्यामः । चान्द्रायणं चरित्वा सहस्रं जपेत् सिद्धो भवतीत्यथ पुष्टिकाम उत्तर-फल्गुन्यां पञ्चमीयोगे केवलायां वोपोषितो महाव्रीहितण्डुलैश्चरुं पयसि श्रपयित्वा बिल्वमयं परिधिं परिधाय बिल्मयमिध्मं आदध्यात् । अथ पायसादवदायाभिघार्य प्रत्यृचं दशाहुतीर्जुहोति आज्याहुतीस्समिदाहु-तीश्च 'गन्धद्वारा'मित्यारभ्याऽऽन्तात्सूक्तस्य पद्मानि जुहुयात् । त्रयः प्रां-चस्त्रय प्रत्यञ्च आत्मा सप्तमो महाश्रीर्भवति' इत्याह भगवान् बोधायनः।

वसिष्ठस्मृतौ : —[1]'अथ लक्ष्मीव्रतं वक्ष्ये । पञ्चम्यां शुक्लपक्षस्य चैत्रे मासि प्रदोषेऽविनालं सितमष्टदलपद्मं लिखित्वा, तत्र श्रियमावाह्याऽऽवाहनादिविसर्जनान्तं कृत्वा, समिदाहुतीश्च प्रत्यृचं अष्टाविंशतिं हुत्वा, श्रीसूक्तं जपित्वा ततः शेषं भुञ्जीत । सम्वत्सरान्महती श्रीर्भवति, अलक्ष्मीनाशश्च भवति ॥' इति ॥

पाद्मे पुराणे : [2]" लक्ष्मीसमाराधने विनियोगः ।

मल्लिकैः श्वेतपद्मैर्वा जातिपुष्पैरथापि वा ।
मन्दारकुसुमं चापि पूजायां गृह्यते श्रियः ॥
आद्ययाऽऽवाहयेत् देवीं श्रीसूक्तस्य नृपेश्वरीम् ।
द्वितीययाऽऽसनं दद्यात् पाद्यं चैव तृतीयया ॥
चतुर्थ्याऽर्घ्यप्रदानं स्यात् पंचम्याऽऽचमनीयकम् ।
षष्ठ्या स्नानं प्रकुर्वीत सप्तम्या वस्त्रमेव च ॥
मुक्तासंवीतमष्टम्या भूषणानि च पार्थिव ।
गन्धं दद्यान्नवम्या तु दशम्या पुष्पमेव च ॥
एकादश्या तथा धूपं द्वादश्या ज्योतिरेव च ।
पायसं घृतसंयुक्तं खण्डशर्करसंयुतम् ॥
निवेदयेत् त्रयोदश्या चतुर्दश्या प्रदक्षिणम् ।
उद्वासयेत् पञ्चदश्या लक्ष्मीं तां लोकमातरम् ॥
स्नाने वस्त्रे निवेद्ये च दद्यादाचमनं नृप ।
कृत्वा प्रदक्षिणं देवीं प्रागुद्वासनकर्मणः ॥

---

[1] वसिष्ठस्मृ. [2] पाद्मपु.

अग्रतोऽग्निं समाधाय समूह्य यस्य संस्कृतिम् ।
कृत्वाऽग्निं परिषिच्याथ जुहुयादाज्यसंप्लुतम् ॥
सूक्तस्य प्रत्यृचं देव्याः स्वाहान्तं प्रणवादिकम् ।
समिधं बिल्ववृक्षस्य पालाशं च तथैव च ॥
आज्याहुतिं तथा कृत्वा परिषिच्य तथैव च ।
अष्टाविंशतिकृत्वोऽथ जपन् सूक्तं श्रियं स्मरेत् ॥
सर्वदा प्रणवं दद्यादादौ सूक्तस्य पार्थिव ॥ ''

स्मृत्यन्तरेषु [1]'' श्रियः पंचदशर्चं तु श्रीकामस्सततं जपेत् । ''

पुराणान्तरेषु [2]'' यः श्रीसूक्तं जपेन्नित्यं ऋग्भिस्तामर्चयेच्छ्रियम् ।
श्रीकामो जुहुयादग्नौ पद्मैर्बिल्वैस्तथा फलैः ॥ ''

विनियोगादीनां ज्ञातव्यत्वे प्रमाणम्—

[3]'' अविदित्वा *ऋषिं छन्दो दैवतं योगमेव च ।
योऽध्यापयेद्याजयेद्वा पापीयान् जायते तु सः ॥ '' इति ।

[4]†''यो ह वा अविदितार्षेयछन्दोदैवतब्राह्मणेन मन्त्रेण यजति याजयति वाऽध्यापयति वा स्थाणुं वर्च्छति गर्तं वाऽऽपद्यते प्र वा मीयते पापीयान् भवति यातयामान्यस्य छन्दांसि भवन्ति । अथ यो ‡मन्त्रे वेद स सर्वमायुरेति अयातयामान्यस्य छन्दांसि भवन्ति''इति । तथाऽर्थज्ञानाज्ञाने च

1 2 3 4

* ऋषिच्छन्दोदेवतायोगमेव च–क, ख. † यो वा अवि.–क. अथवाविदि. ख.
‡ मन्त्रं–क.

फलविशेषमाहुः । [1]"स्थाणुरयं भारवाहः किलाधीत्य वेदं न विजानाति योऽर्थं, योऽर्थज्ञ* इत् सकलं भद्रमश्नुते स नाकमेति ज्ञानविधूतपाप्मा" इति अनवगतार्थज्ञानस्य मन्त्रस्य सर्वमन्त्रवैयर्थ्यम् ; अवगतार्थज्ञानस्य सर्वपुरुषार्थसाधकत्वं श्रुतम् । तस्मादवश्यं सूक्तादीनामर्थज्ञानं संपादनीयम् । तज्ज्ञानार्थमिदमपि सूक्तं व्याकुर्महे ॥

हरिः ओं ॥ हिरण्यवर्णां हरिणीं सुवर्णरजतस्रजाम् ।
चन्द्रां हिरण्मयीं लक्ष्मीं जातवेदो म आवह ॥१॥

सर्वेश्वरेश्वरी लक्ष्मीर्भोगमोक्षप्रदायिनी ।
आद्ययाऽऽवाह्यते देवी श्रीनिवासाद्धरिप्रिया ॥

हिरण्यवर्णां इत्यादि । हे **जातवेदः** -लक्ष्मीपते ; **जातं**-स्वतस्सिद्धं **वेदः**- धनं वा, ज्ञानं वा, यशो वा, यस्य जातवेदाः । स्वतस्सिद्धं सार्वज्ञ्यसर्वैश्वर्यादिकं साक्षाल्लक्ष्मीपतेरेव, नान्यस्य कस्यचित्। अग्न्यादित्यसोमसूर्यशिववैश्रवणचतुर्मुखशतमखादीनां ज्ञानबलैश्वर्य - वीर्यादिकं स्वपदलाभादिकं च भगवदायत्तमिति सर्वैः शास्त्रैः समर्थ्यते॥

तथा हि—चतुर्मुखस्य तावत् **महाभारते** :—

[2]"युगकोटिसहस्राणि विष्णुमाराध्य पद्मभूः ।
पुनस्त्रैलोक्यधातृत्वं प्राप्तवानिति शुश्रुम ॥ "

---

1 [2] भार. (?) (इतिहा. समु. १३-८) * अर्थज्ञः सकलं-क, ख.

शिवस्य राजधर्मे : [1]"महादेवः सर्वमेधे महात्मा
हुत्वाऽऽत्मानं देवदेवो बभूव ।
विश्वाँल्लोकान् व्याप्य विष्टभ्य कीर्त्या
विराजते द्युतिमान् कृत्तिवासाः ॥ "

शतमखस्य **वैष्णवपुराणे** :—
[2] "इष्ट्वायमिन्द्रो यज्ञानां शतेनामरराजताम् ।
अवाप तमनन्तादिमहं द्रक्ष्यामि चक्रिणम् ॥"

अग्न्यादित्यसोमानाम् :– [3]"तेजोदास्त्वमस्यग्नेर्वर्चोदाः त्वमसि सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रस्य" इत्यादिश्रुतेः । पुनरत्रैव : [4]"अग्निं वै जातं पाप्मा जग्राह तं देवा आहुतीभिः पाप्मानमपाघ्नन्" [5]" त्रिते देवा अमृजतैतदेनः । त्रित एतन्मनुष्येषु मामृजे" [6]"भीषाऽस्माद्वातः पवत" इत्यादि । यमस्य :–

[7]"अहममरवरार्चितेन धात्रा सम इति *लोकहिताहिते नियुक्तः ।
हरिगुरुवशगोऽसि न स्वतन्त्रः प्रभवति संयमने ममापि विष्णुः ॥ "

सर्वेषां लोकपालानां **काश्यपीये** :—
[8] "ब्रह्माद्याश्च सुराः सर्वे मुनयश्च तपोधनाः ।
एधन्ते त्वत्पदच्छायामाश्रित्य कमलेश्वरि ॥ " इति ।

---

[1] भार. शा. २०-१२. [2] वि. पु. ५-१७-७. [3] तै. उ. २-६३.
[4] तै. आर.२-१५. [5] तै. ब्रा. ३-७-१२. [6] तै. उ.१-१३.
[7] वि. पु. ३-७-१५. [8] काश्यपीये. * लोकहिते–ख.

ब्राह्मे पुराणे :—[1]"एक एव जगत्स्वामी शक्तिमानच्युतः प्रभुः ।
तदंशाः शक्तिमन्तोऽन्ये ब्रह्मेशानादयो यथा ॥"

मंकणसंहितायां :—

[2] "श्यामः किरीटी देवेशो वज्रभृद्विश्वनन्दनः ।
श्रीपूजानिरतो भोगी योऽसौ पुष्णातु मे श्रियम् ॥
वह्निर्विश्वभुगत्युग्रः शक्तिर्देवमुखो विभुः ।
पद्मापादार्चनपरः रक्तः पुष्णातु मे श्रियम् ॥
गारुत्मतनिभः पाशी वरुणो यादसां पतिः ।
सुधासूक्तयर्चनपरः स्निग्धः पुष्णातु मे श्रियम् ॥
प्रवर्तयति लोकांस्त्रीन् जीवयत्यपि मारुतः ।
ख्यातिजाराधनपरः प्रीतः पुष्णातु मे श्रियम् ॥
उत्पत्तिस्थितिकृत्सोमस्सुधाधारो गदी वली ।
इन्दिराराधनपरः श्वेतः पुष्णातु मे श्रियम् ॥
शुद्धस्फटिकसंकाशः शूली लोकैकनायकः ।
विष्णुदेव्यर्चनपरः हरः पुष्णातु मे श्रियम् ॥"

महालक्ष्मीसंहितायाम् :—

[3] "सामर्ग्यजुर्मयीं देवीं देवगर्भां मनस्विनीम् ।
लोकेशेशविभूतीनां कारणं यन्निरीक्षणम् ॥" इति

---

[1] ब्राह्म. [2] मंकणसं. [3] महालक्ष्मीसं.

भगवद्व्यतिरिक्तानां सर्वेषां देवानां स्वरूपरूपगुणविभवादिकं भगवदधीनमिति प्रपञ्चितम् । तस्मादत्र 'जातवेदः'शब्दः सर्वनिर्वाहकस्य श्रियःपतेर्वाचक इति । **परमात्मसूक्ते** 'जातवेदः'शब्दः परमात्मनि प्रयुज्यते । [1]"जातवेदसे सुनवाम सोमं" इति । परमात्मन्निप्रयुक्तानामेवंविधानां शब्दानां रूढिमपहाय योगेनैव तद्वाचकत्वं भगवता शारीरकमीमांसासूत्रकारेण बादरायणेन [2] "आकाशस्तल्लिंगात्" [3]"प्राणस्तथानुगमात्" [4]" वैश्वानरस्साधारणशब्दविशेषात्" इत्यादिसूत्रैः सुदृढेन न्यायेन निरूप्य निर्णीतम् ॥

हिरण्यवर्णाम्—हितरमणीयाम् । हितत्वं नाम अपेक्षितार्थसाधकत्वं; रमणीयत्वं नाम प्रीत्यनुरूपत्वम् । सर्वहितत्वरमणीयत्वाभ्यां देव्या दिव्यरूपमेव परमप्राप्यं *परमप्रापकमिति च दर्शितम् ।

तथा† **धनदीये** [5]"सर्वलक्षणसंपन्नां श्रियं श्रेयःप्रदायिनीम् ।
क्षिप्रप्रसादिनीं देवीं शरण्यामनुचिन्तयेत् ॥

वैष्णवपुराणे[6] "ततः स्फुरत्कान्तिमती विकासिकमले स्थिता ।
श्रीर्देवी पयसस्तस्मादुत्थिता धृतपङ्कजा ॥"

हरिणीं—सर्वपापहरणशीलाम् । 'ताच्छील्ये णिनिः' । वृद्ध्यभावः छान्दसः । [7] "पापहारिणी" इति तस्या नामसु पठ्यते ।

---

[1] तै.उ. २-२-११. [2] शा. सूत्र. १-१-२३. [3] शा. सूत्र. १-१-२९.
[4] शा. सूत्र. १-२-२५. [5] धनदीय. [6] वि. पु. १-९-१००.
[7] लक्ष्मीसहस्रना. * प्रापकमिति–क. † नारदीये–ग.

काश्यपीये [1]"सर्वदुःखौषधं नृणां सर्वपापक्षयप्रदाम् ।"
वैष्णवे [2]"त्वं सिद्धिस्त्वं स्वधा स्वाहा" इति । अथवा **हरिणी**– कृष्णमृगी । [3] "सा मेध्या सर्वयागार्हा सर्वपापहराऽपि च" । भगवत्समाश्रयणयोग्यतापादिनीति यावत् ।

काश्यपीये [4]"नारायणात्मिकां देवीं श्रियं त्रैलोक्यमातरम् ।
भजमानां महाभाग परमो धर्म उच्यत ॥" इति ।

सुवर्णरजतस्रजाम्— स्वसौन्दर्यलावण्यानुगुणनित्यनिर्मलविराजमान-स्रग्वस्त्राभरणोद्भासिताम् । **श्रीविष्णुपुराणे** : [5] "स्रग्वस्त्राभरणैर्युक्ता दिव्यमाल्यांबरधरा । ++++ ययौ वक्षःस्थलं हरेः ॥" तद्ध्याने च [6] "सुवर्णरजतां मालां धारिणीं सुमुखीं सदा" इति । **चन्द्राम्**— सर्वाह्लादकारिणीम् । 'चदि आह्लादने' । इदित्वान्नुम् । औणादिको र[*क्]प्रत्ययः । तापत्रयतप्तान् स्वसमाश्रयणोन्मुखानाह्लादयन्तीम् ।

तथा– [7] "शुद्धस्फटिकसंकाशां चन्द्रायुतसमप्रभाम् ।
लावण्यामृततोयेन सिञ्चन्तीं शोभनाननाम् ॥"
'नमामि चन्द्रनिलयां चन्द्रां चन्द्रसहोदरीम् ।
चतुर्भुजां चन्द्ररूपामिन्दिरामिन्दुशीतलां ॥
आह्लादजननीं पुष्टिं शिवां शिवकरीं सतीम् ॥"

---

[1] काश्य. [2] वि. पु. १-९-११९. [3] [4] काश्य.
[5] वि. पु. १-९-१०५. [6] [7] [8] लक्ष्म्यष्टोत्तरे.

[1] "ततोऽवलोकिता देवा हरिवक्षःस्थलस्थया ।
लक्ष्म्या मैत्रेय सहसा परां निर्वृतिमागताः ॥ "

*तथा [2] "पूर्वकर्मानलार्तानां ध्यायिनां खेदशान्तये ।
स्ववक्त्रेन्दुकलोत्थेन ह्लादयन् गोगणेन तु ॥ " इति ।

हिरण्मयीम्–हिरण्यादिसर्वधनप्रचुरां । "वामहस्तवसुप्रदां" इति तद्ध्याने । [3] "वसुधारामुदारां च हरिणीं वसुवर्षिणीम् ।
धनधान्यकरीं सिद्धिं वसुधां वसुधारिणीम् ॥
निधिद्वयेनापि धनं प्रापयन्तीं मनोरथान् ॥ "

तथा : [3] "शंखपद्मनिधी लक्ष्म्याः पादयोरग्रतः स्थितौ ।
पश्यन्तौ मुखमन्योऽन्यं वमन्तौ विपुलं धनम् ॥ "

लक्ष्मीम्–सर्वसुरासुरमनुजमुनीन्द्रादिभिर्लक्षणीयां–प्रार्थनीयां; सर्वैश्वर्यनिमित्तभूतदिव्यलक्षणसंपन्नां वा ।

तथा : [4] "ब्रह्माद्यास्सकला देवा मुनयश्च तपोधनाः ।
त्वां स्तोतुमपि नेशानास्त्वत्प्रसादलवं विना ॥" इति ।

जातवेदो म आवह–एवं भूतां तां लक्ष्मीं त्वत्समाश्रयणोन्मुखस्य सर्वोपकरणसमृद्ध्यर्थं, **आवह**—सन्निधापय । लक्ष्मीनिरीक्षणादेव सर्वेषां सर्वसमृद्धिः । यथा [5] "सः श्लाघ्यस्सगुणी धन्य" इत्यादि, [5] "देवि निरीक्षस" †इत्यन्तं; [6]"दाराः पुत्रास्तथाऽऽगारा" इत्यादि च ॥ १॥

---

[1] वि. पु. १-९-१०६. [2] सात्वते. [3] [4]

[5] वि. पु. १-९-१३१. [6] * तथा इति न-क. † इति-ख.

पूर्वेणावाहितां लक्ष्मीं सर्वमङ्गलदायिनीम् ।
अनन्यगामिनीं नित्यां द्वितीयेन नियच्छति ॥

तां म आवह जातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीम् ।
यस्यां हिरण्यं विन्देयं गामश्वं पुरुषानहम् ॥ २ ॥

हे जातवेदः—स्वयंसिद्धसर्वसमृद्धे लक्ष्मीपते । भगवतः सर्वसमृद्धिः स्वयं सिद्धेति सर्वशास्त्रप्रसिद्धा । यथा—

[1] "नैनमूर्ध्वं न तिर्यञ्चं न मध्ये परिजग्रभत् ।
न तस्येशे कश्चन तस्य नाम महद्यशः ॥ "

[2] "पतिं विश्वस्याऽऽत्मेश्वरं," "नान्यो हेतुर्विद्यत ईशनाय" । एतासामुपबृंहणम् [4] "कालस्य हि च मृत्योश्च जंगमस्थावरस्य च ।
ईशते भगवानेकः सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥ "

इत्यादि । **तां**—पूर्वोक्तसमस्तकल्याणगुणगणप्रकाराम्* । **लक्ष्मीं**—चतुर्मुखशतमखादिसकलसुरासुरप्रार्थनीयविभवलक्षणाम् ; [5] " सर्वलक्षणसंपन्नाम्," [6] "न ते वर्णयितुं शक्या" इत्यादि । भवदावानलप्लुष्टतया त्वत्कटाक्षामृततरङ्गिणीतरङ्गपरम्पराप्लाव्यमानस्य **मे**—मत्सेवार्थं । **इहावह**-मयि सन्निधापय । कथमित्यपेक्षायां **अनपगामिनीम्**-मत्समीपादन्यत्र कदाचित् क्वचिद्गन्तुं नेच्छन्तीं; यथा मयि नित्यानपायिनी, तथा कुरु । तथा [7] "आवहन्ती वितन्वाना कुर्वाणा चीरमात्मनः"

---

[1] तै. उ. २-१. [2] तै. उ. नारा. २-११. [3] * प्रकारां तां—ख. ग.
[4] भार. उ. ६७-१३. [5] [6] [7] तै. उ. १-४.

चीरं कुर्वाणा। **यस्याम्**--सकलापेक्षितप्रदातृत्वेन श्रुतिस्मृतिसिद्धायां ; यथा [1]"स श्लाघ्यस्सगुणी धन्य" इत्यादि। **हिरण्यम्**—हिरण्यरूप्यादि *आकूप्यं धनजातम्। **गाम्**—गोमहिषादिजीवधनम्। **अश्वम्**— †रथ-गजतुरगादिवाहनसमृद्धिम्। **पुरुषान्**—दासीदासादिपरिचारकान् सर्वै-र्विभवैर्विहीनोऽहम्। **विन्देयम्**—सर्वां विभूतिं लभेयमिति। तथा [2]"वासांसि मम गावश्च। अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिस्सह स्वाहा" इति।

स्वायंभुवे :— "यद्यत्कामयते बुद्ध्या यद्यद्दृष्ट्वा च याचति।
तत्तदेतेन बीजेन स्वयमेवागमिष्यति॥" ॥२॥

‡जगत्सर्गस्थितिध्वंसव्यापनादिषु कर्मसु।
स्वप्रेयांसं तृतीयेन क्रीडन्तमनुधावतीम्॥

आह्वयति इति शेषः।

अश्वपूर्वां रथमध्यां हस्तिनादप्रबोधिनीम्।
श्रियं देवीमुपह्वये श्रीर्मा देवी जुषताम्॥ ३॥

अश्वपूर्वां-व्यापनभरणनियमनादिजगद्व्यापारेषु, अश्वः-व्यापनशीलो भगवान् यस्याः §पूर्वप्रदेशे, सा अश्वपूर्वा ताम्। 'अशू व्याप्तौ' अश्वशब्द[*:]व्याप्तिकर्मणः अश्नोतेरौणादिकः क्वन्तः।

---

[1] वि.पु. १-९-१३१. [2] तै. उ.१-४. [3]स्वायंभुवे. * कनकजातं-ख.
† गजरथ-क. ‡ जगज्जन्म-ख. § पूर्वप्रादेशिकः। अशू व्याप्तौ-ख.

[1] "यथा सर्वगतो विष्णुस्तथैवेयं द्विजोत्तम " इति ।

रथमध्यां—रथानां–ईहाशीलानां* जीवानां, **मध्ये**—हृदयगुहायां आत्मत्वेन या तिष्ठति सा **रथमध्या** । यद्वा, रथस्य–शरीरस्य, श्रीनिवासस्य सर्वेश्वरस्य सौन्दर्यलावण्याद्याकाराप्राकृतपञ्चशक्तिमयदिव्यविग्रहस्य; [2]"आत्मानं रथिनं विद्धि शरीरं रथमेव च" इति श्रुतिप्रसिद्धेः । तस्य मरकतगिरितटविशाले श्रीवत्सकौस्तुभादिकल्पिताकल्पे मङ्गलाकारे वक्षःस्थले नित्यसन्निहिता । तथा – [3]"पश्यतां सर्वदेवानां ययौ वक्षःस्थलं हरेः" इति । **हस्तिनादप्रबोधिनीम्**—गजेन्द्राद्याश्रितार्तनादे परमकृपाम्बुधेः सर्वेश्वरादपि प्रथमप्रबोधनशीलाम् ; आर्तसंरक्षणे पुरुषोत्तमादपि त्वरमाणाम् इति यावत् । [4] "करुणास्रानतमुखी" "सर्वार्तिसमुद्रपरिशोषिणी" इति‡ तन्नाम्नि ॥

§पूर्वार्धस्यैवं[वा]योजना । **अश्वपूर्वाम्**—यस्याः प्रयाणकाले सेनाग्रे असंख्येयान्यश्ववृन्दानि पुरस्ताद्गच्छन्ति तां **अश्वपूर्वाम्** । **रथमध्याम्**—यस्यास्सेनामध्ये मणिमयानि दिव्यानि रथकदंबानि सन्निहितानि भवन्ति तां, **रथमध्याम्** । **हस्तिनादप्रबोधिनीम्**—पद्मवनवासित्वात् पद्मप्रियाणां गजानां नादैः प्रबुद्ध्यमानाम् । यद्वा—स्वासनपद्मस्थगुल्गुलु

---

[1] वि. पु. १-८-१७. [2] कठ. ३-३. [3] वि. पु. १-९-१०५. [4] लक्ष्मी-सहस्रनामाध्याये-करुणाम्रानतमुखी.-इति पाठः । करुणार्द्रानतमुखी–ग. *रथानामिह क.-महाशीलानां ग. रहणशीलानां-घ ॥ ‡तन्नामानि–ख. तन्नामनी–ग.
§ पूर्ववत् अस्यैवं वा योजना । अश्वपूर्वा--अश्वाः पूर्वाः यस्यां प्रयाणकाले–ख

कुरण्डदमकशलिलानां* तद्भक्तानां निनादैरहरहः प्रबुद्ध्यमानाम् ।
तथा मङ्कणसंहितायाम्—

[1]"आग्नेयादिदलस्थास्ते गुल्गुलुश्च कुरण्डकः ।
दमकः शलिलश्चेति ख्याताः पुष्णन्तु मे श्रियम् ॥"

काश्यपीये—[2]"ऐरावतादिभिः सम्यक् सामजैरावृतां† शुभाम् ।"
स्वायंभुवे —[3]"‡कोणपत्रगतैर्दिव्यैर्हिरण्यकलशोदकैः ।
संप्रीतैः स्नाप्यमानां तां बोध्यमानां च तैर्गजैः॥"इति ।

श्रियम्—भगवद्वक्षःस्थलैकाश्रयाम् । **देवीम्**—जगत्सृष्ट्यादिकर्मनर्मविनोदैः स्वप्रेयांसं श्रीमन्तमनुक्रीडन्तीम् । **उपह्वये**—अनेन मन्त्रेण मम समीपं प्रापयामि । **सा श्रीः**—सर्वैराश्रयणीयाऽपि उपाश्रिता **मां** त्वदेकशरणम्, **देवी**—कन्तुकेनेव संकल्पमात्रोदञ्चनाकुञ्चनादिमता मया संक्रीडमाना । **जुषताम्**—अस्मल्लीलोपकरणमयमिति प्रीता भूयात् ॥

अपरस्मिन्मन्त्रे प्रायेण स्तोत्रात्मना सर्वमङ्गलावहानि देवीनामान्येव पठितानि ॥ **ब्राह्मे** नाममाहात्म्ये :— ब्रह्मा—

[4]"चतुर्दशविधस्यास्य भूतसर्गस्य केशव ।
परित्राणाय मे ब्रूहि रहस्यं परमाद्भुतम् ॥
दारिद्र्यनाशनं धर्म्यं मनोज्ञं पापनाशनम् ।
श्रियस्सर्वातिशायिन्याः तथा ज्ञानं च शाश्वतम् ॥

---

[1] मङ्कणसं. [2] काश्यपीये. [3] स्वायंभुवे. [4] ब्राह्मे. *शललिनाम्—क. ख.
† सामजैरर्चितां—ख. ‡ कोणपत्रगजैर्हेमकलशैरमृतोदकैः । संप्रीतैः तृप्यमानां—क.

नामानि चैव मुख्यानि यानि गौणानि चाच्युत ।
त्वद्वक्त्रकमलोत्थानि श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥" इति

हिरण्यगर्भेण पृष्टो भगवान्:—

"देव्याः संस्मृतिमात्रेण दारिद्र्यं याति भस्मसात् ।
तथाऽष्टगुणमैश्वर्यं ददाति पठतां नृणाम् ॥" इति ॥ ॥ ३ ॥

संस्तूय नामभिर्दिव्यैः प्रसन्नां करुणाननाम् ॥
चतुर्थेन पुनर्देवीं सुस्मितां परिपश्यति ॥

कां *सोस्मयां हिरण्यप्राकारामार्द्रां ज्वलन्तीं तृप्तां तर्पयन्तीं ।
पद्मे स्थितां पद्मवर्णां त्वामिहोपह्वये श्रियम् ॥ ४ ॥

काम्—सुखस्वरूपाम् । आनन्दमयस्य पुरुषोत्तमस्य आनन्दहेतुरियमिति हि शास्त्रप्रसिद्धिः । [1]"प्रिया तु सीता रामस्य दाराः पितृकृता इति ।
गुणाद्रूपगुणाच्चापि प्रीतिर्भूयोऽभ्यवर्धत ॥"

नाममालायां—[2]"नमामि भार्गवीं ख्यातिं सुखां सौम्यां सुखप्रदाम् ।" अथवा संसारसागरनिमग्नैः स्वोत्तारणाय प्रष्टव्यां **कां** । तथा [3]"कब्रमा का या सा सत्या" इति । ***सोस्मयाम्**—उत्स्मयसहिताम् । तकारलोपः छान्दसः । भगवत्संश्लेषजनितमहानन्दनिमग्नतया सर्वदा स्मयमानाम् ।

---

[1] रा. बा. ७७-२६. [2] नाममाला. [3] तै. उप. २-२१.

* सोस्मितां—ख. ग.

भविष्योत्तरे–[1] "उत्संगे देवदेवस्य चिन्तयेत्सततं स्थिताम् ।
विद्रुमाधरबिम्बां तां कुन्दकोरकदन्तकाम्† ॥
शंखचक्रधरां देवीं *हेमाभां सुस्मितानननाम् ।"

धनदीये– "सुस्मितास्योत्पलोद्भासिसुशुक्लदशनांशुभिः ।
नयन्मधुलिहः श्वैत्यमात्मगन्धानुपातिनः ॥"

हिरण्यप्राकारां–नानारत्नमयसुवर्णमयप्राकारपरिवृतानन्दमयदिव्यमण्डपान्तर्निवासिनीम् । तथा च श्रुतिः [3] "देवानां पूरयोध्या तस्यां हिरण्मयः कोशः स्वर्गो लोको ज्योतिषाऽऽवृतः" †इत्यादि । [4]"यं मृत्युर्नावपश्यति तं प्रपद्ये" इति च । **मङ्कणसंहितायाम्**

[5] "माहेन्द्रमण्डपं हेमसालगोपुरलक्षणम् ।
चतुर्द्वारं महद्दीप्तं यत्तत्पुष्णातु मे श्रियम् ॥"

आर्द्राम्–दयार्द्रहृदयाम् । स्वचरणांभोजसमाराधनार्थं दिग्गजेन्द्रैरमृतकलशैः स्नाप्यमानतया आर्द्रदेहां वा । **ईश्वरसंहितायाम्** :—

[6] "दिग्गजेन्द्रैः स्नाप्यमानां काञ्चनैः कलशोदकैः ।"

ज्वलन्तीम्–लावण्यमयेन स्वतेजसा सर्वांल्लोकान् भासयन्तीम् ।

[7] "ज्वलन्तीं तेजसा स्वेन सा मे देवी प्रसीदतु ॥"

भविष्योत्तरे :— [8]"‡भाभासितदिशाभोगां साक्षाद्भानोः प्रभामिव ।
सहस्रादित्यसङ्काशां सहस्रेन्दुनिभाननाम् ॥"

---

[1] भविष्योत्तरे. †सद्द्विजां–ख. [2] धनदीये. [3] तै. आर. १-२७-११६.
[4] तै. आर. २-१९-१. [5] मङ्कणसं. [6] ईश्वरसं. [7] [8] भविष्योत्तरे.
* श्यामाभां–क. † इत्यादि । चतुर्जालं ब्रह्मकोशं यं मृत्युः–ख. ‡ स्वभासित–ग.

'ज्वलन्तीं' इत्यस्याः 'आर्द्रां' इति विशेषणं वा । [1]"आर्द्रं ज्वलति ज्योतिरहमस्मि" इति श्रुत्या 'आर्द्रां' इति ज्वलतेर्विशेषणमाम्नातम् । **तृप्ताम्**–भगवत्संश्लेषजनितेन महानन्देन स्वयं तृप्ताम् । **तर्पयन्तीम्**–कान्तिशान्त्याकरमधुरशीतलविलोकनामृततरङ्गपरंपरया तापत्रयतप्तं प्राणिजातमाह्लादयन्तीम् ।

सात्वते–[2]"पूर्वकर्मानलार्तानां ध्यायिनां खेदशान्तये ।
स्ववक्त्रेन्दुचयोत्थेन ह्लादयन्गोगणेन तु ॥" इति ।

तथा **पद्मे स्थिताम्**-स्वसौन्दर्यसौकुमार्यानुगुणसुगन्धशीतलसुखस्पर्शपद्मासनासीनाम्; **पद्मवर्णाम्**-पद्मोदरसहोदराम्; अशेषजनवर्णनीयलावण्यमयदिव्यशोभाम् । तथा **मङ्कणसंहितायाम्** :—

[3]"पद्मे स्थिता पद्मवर्णा पद्मनाभप्रिया शुभा ।
सदानुग्रहसंपन्ना सा मे देवी प्रसीदतु ॥"

भविष्योत्तरे:–[4]"पद्मालयां पद्महस्तां पद्मां पद्मदलेक्षणाम् ।" पूर्वोक्तसर्वगुणविशिष्टां **तां**-श्रियं, सर्वैः सर्वप्रकारैस्समाश्रयणीयां **इह**–तच्छेषतैकस्वरूपे मयि, **उपह्वये**–तदनुकूलाञ्जलिमुद्रादिभिरभिमुखीकरोमि ॥ ॥ ४ ॥

आहूतामागतां देवीं पञ्चमेन प्रपद्य ताम् ।
नाशं दुस्सहभार्याया अलक्ष्म्या वृणुते ततः ॥

---

[1] तै. उप. २. [2] सात्वते. [3] मङ्कणसं. [4] भविष्योत्तरे

चन्द्रां प्रभासां यशसा ज्वलन्तीं
श्रियं लोके देवजुष्टामुदाराम् ।
तां[§]पद्मनेमिं शरणमहं प्रपद्येऽ-
लक्ष्मीर्मे नश्यतां त्वां वृणे ॥ ५ ॥

*__चन्द्राम्__– ' चदि आह्लादने'; निरतिशयानन्दरूपामिति यावत् । आनन्दस्वरूपां, आनन्दगुणकां, आनन्दविग्रहां चेत्यर्थः । **प्रभासाम्**– प्रकृष्टतया भासमानाम् ; शुद्धसत्वप्रकाशशुभाश्रयदिव्यमङ्गलविग्रहाम् । यद्वा, **प्रभासां***–सर्वस्य लोकस्य सहस्रेन्दुसमप्रकाशाम् । †**यशसा**– देवस्य सर्वेश्वरस्य सहधर्मचारित्वेन सर्वलोकविदितेन गुणवत्त्वसौभाग्येन यशसा । **ज्वलन्तीम्**—अनुकूलाननुकूलास्वादतापकरदिव्यज्योतिः- स्वरूपाम् । तथा **मङ्कणसंहितायाम्**—

[1] " सद्रत्नरूप्यसंमिश्रहेममालापरिष्कृता ।
ज्वलन्ती तेजसा स्वेन सा मे देवी प्रसीदतु ॥ " इति ।

‡यद्वा, **यशसा ज्वलन्तीम्**–निरतिशयमङ्गलविभूत्यादिमत्तया तथाविध- गुणविभूत्यादिप्रदतया [2] " यद्यद्विभूतिमत् " इत्यादिप्रमाणसिद्धतया

---

[1] मङ्कणसं. [2] गीता. १०-४१.

* 'चन्द्रां' इत्यारभ्य 'यशसा' इत्यन्तं पंक्तिचतुष्टयं न–ख. † यशसा ज्वलन्तीं– अनुकूलाह्लादेन तापहरां । चन्द्रां प्रभासां सर्वस्य...प्रकाशां । दिव्यज्योतिःस्वरूपां । तथा मङ्कण.–ख. ‡ 'यद्वा' इत्यारभ्य 'दीप्यमानां' इत्यन्तं न–ख. § नेमीं–पा.

अनुग्रहैकस्वरूपतया च संपन्नयशसा दीप्यमानाम्‡। **श्रियं**–सर्वसमाश्रयणीयाम्। *यद्वा 'शृणोति श्रावयति' इत्याद्युक्तप्राप्यत्वप्रापकत्वोपयुक्तसमस्ताकारवतीम्। **लोके**–विभूतिद्वये*। 'लोक' इति जातावेकवचनम्; सर्वेषूपरिलोकेषु वर्तमानैरिति यावत्। पूर्वपदेनान्वयः। **देवजुष्टां**–देवैः चतुर्मुखशिवशतमखहुतवहादिदेवैः अनन्तगरुडादिभिः देवोत्तमैश्च, स्वपदलाभाय तदनुगुणसमृद्धये आनन्दानुभवाय च, यजनभजनमननादिभिः **जुष्टां**-सेव्यमानाम्। **मङ्कणसंहितायां** -[1]†"श्यामः किरीटी देवेश" इत्याद्याः श्लोका अप्यनुसन्धेयाः।

यद्वा, **देवजुष्टां** - देवेन निरुपाधिकक्रीडनादिमता [2]"दिव्यो देव एको नारायण" इत्युक्तदेवेन, **जुष्टाम्**-निरतिशयप्रीतिविषयीकृताम्। **उदारां**–तेभ्यः सुरादिभ्यः सर्वकामवर्षिणीम्।
काश्यपीये:–[3]"सर्वकामप्रदां देवीं शरण्यामनुचिन्तयेत्।" इति। यद्वा **उदारां** [4]"ऐश्वर्यमक्षरगतिं" इत्याद्युक्तौदार्यगुणवतीम्। उक्तं च **भट्टपराशरपादैः श्रीगुणरत्नकोशे**—

[4]"ऐश्वर्यमक्षरगतिं परमं पदं वा
कस्मैचिदञ्जलिभरं वहते वितीर्य।
अस्मै न किंचिदुचितं कृतमित्यथाम्ब
त्वं लज्जसे कथय कोऽयमुदारभावः॥" इति।

पा.*'यद्वा' 'विभूतिद्वये' इत्यन्तं न-ख. †श्यामां इति अत्र पाठः।(पश्यत पृ.२९.)

[1] मङ्कणसं. [2] सुबाल. ७. [3] काश्यपीये. [4] श्रीगुग. ५८

पद्मनेमिम्—पद्ममेव नेमिः नयनसाधनं यस्याः सा **पद्मनेमिः**। 'नीङ् प्रापणे,' "नियो मिः" इत्यौणादिको 'मि'प्रत्ययः। करतलकलितेन पद्मेन समाश्रितानां सर्वेषां सर्वमनिष्टमपहाय सर्वकालं स्वचरणाम्भोजं प्रापयन्तीमित्यर्थः। यद्वा, **पद्मनेमिं**—नाभिस्थानीयकर्णिकायां नेमिस्थानीयपद्मवतीम्। पद्मस्य नेमित्वोक्त्या कर्णिकाया नाभिस्थानीयत्वव्यञ्जनात्, मातुस्तत्रावस्थानं व्यज्यते। **ताम्**—उक्तगुणविशिष्टाम्। यद्वा, **ताम्**—अहिर्बुध्न्यसंहितालक्ष्मीतन्त्रादिप्रसिद्धवैभवां सर्वेश्वरीम्, **अहम्**—अत्यन्ताकिञ्चनोऽहमुपायान्तरशून्यः, **शरणं प्रपद्ये**।

[1] "इह चामुत्र चानिष्टनिवृत्तीष्टाप्तिसिद्धये।
साक्षाल्लक्ष्म्याः पदाम्भोजे भूयास्तां शरणं मम ॥"

स्वायंभुवे [2] "सर्वकामप्रदां सौम्यां संसारार्णवतारिणीम्।
क्षिप्रप्रसादिनीं देवीं शरण्यामनुचिन्तयेत् ॥
अनेनैव प्रपन्नस्य श्रियं देवीं सनातनीम्।
पापानुषङ्गस्सकलस्तत्क्षणादेव नश्यति ॥"

पुनरपि, **त्वां वृणे**—त्वच्चरणारविन्दयुगलमेव परमोपायमध्यवस्यामि। अनया प्रपत्त्या त्वत्प्राप्तिविरोधिनी **अलक्ष्मीः**—दुस्सहभार्या, **मे**—त्वत्स्मृतिकीर्तनादौ प्रवृत्तान्मत्तः, **नश्यतां**—नश्यतु ॥

लैङ्गे [3] "अलक्ष्म्येषा च संत्यज्य गमिष्यति च येन वै।
लक्ष्म्यावासो भवेन्मर्त्यस्सूत वक्तुमिहार्हसि ॥" इति

---

1 2 स्वायंभुवे. 3 लैङ्गे. ७.२; ६-११.

विप्रैः पृष्टः सूतः "नारायणं जपेन्नित्यं प्रणम्य पुरुषोत्तमम् ।
स्वपन्नारायणं देवं गच्छन्नारायणं तथा ॥ ६ ॥
भुञ्जन्नारायणं विप्रास्तिष्ठन्जाग्रत्सनातनम् ।
उन्मिषन्निमिषन्वाऽपि नमो नारायणेति वै ॥ ७ ॥
भोज्यं पेयं च लेह्यं च नमो नारायणेति यः ।
अभिमन्त्र्य स्पृशन् भुंक्ते स याति परमां गतिम् ॥ ८ ॥
सर्वपापविनिर्मुक्तः प्राप्नोति परमां गतिम् ॥
अलक्ष्मीश्च मया प्रोक्ता पत्नी या दुस्सहस्य च । ९ ॥
नारायणपदं *ध्यात्वा नश्यत्येव न संशयः ॥
या लक्ष्मीर्देवदेवस्य †हरेरीशस्य वल्लभा ॥ १० ॥
गृहे क्षेत्रे तदाऽऽवासे तनौ वसति §सुव्रता ॥" इति ।

यद्वा, **शरणं प्रपद्ये**—निरपेक्षमदभिमतसाधकत्वाध्यवसायपूर्वकं तव चरणारविन्दयोर्भरन्यासं करोमि । **अलक्ष्मीः**—[1]'सा हि श्रीरमृता सतां' इत्युक्तब्रह्मविद्याया अभावः । **मे**—ब्रह्मविद्याविरोधिपापाक्रान्तस्य । **नश्यतां**—क्षिप्रं नश्यतु । **त्वां वृणे**—अनुग्रहैकरूपां मम मातरं गोप्तृत्वेन, **वृणे**—यथावस्थितमोक्षोपायनिष्पत्त्यर्थं प्रार्थये ॥

अस्मिन्मन्त्रे श्रीशब्दे आनुकूल्यसङ्कल्पप्रातिकूल्यवर्जनरूपमङ्गद्वयमनुसन्धेयम् । 'अहं' शब्दे आकिञ्चन्यानुसन्धानरूपं कार्पण्यं अङ्गमनुसन्धेयम् । 'त्वां वृणे' इत्यत्र गोप्तृत्ववरणरूपमङ्गमनुसन्धेयम् । 'शरणं प्रपद्ये'

पा. *श्रुत्वा इति मुद्रितपुस्तके. श्रुत्वा गच्छत्येव–ख. †हरेः कृष्णस्य इति च । §भूतये–ख. [1] तै. ब्रा. ३-७.

इत्यत्र महाविश्वासरूपमङ्गं भरन्यासरूपोऽङ्गी चानुसन्धेयः। एवं मन्त्रार्थमनुसन्धाय श्रीप्रपदनानुष्ठानं कर्तव्यमिति संप्रदायः ॥‡ ॥ ५ ॥

श्रीसाधकेन बैल्वेन फलेन श्रीविघातिनः ।
षष्ठेऽलक्ष्मीश्च तद्विघ्नान्मायादीन्नाशयत्ययम् ॥

आदित्यवर्णे तपसोऽधिजातो
वनस्पतिस्तव वृक्षोऽथ बिल्वः ।
तस्य फलानि तपसा नुदन्तु
***मायान्तरायाश्च बाह्या अलक्ष्मीः ॥ ६ ॥**

आदित्यवर्णे–बाह्यान्तरसकलतमोविरोधितेजोमयदिव्यस्वरूपे ।

[1] "तन्मध्ये कर्णिकायां श्रीः संस्थिता पद्ममालिनी ।
दीप्ता चतुर्भुजा भद्रा सा मे देवी प्रसीदतु ॥"

धनदीये [2] "भाभासितदिगाभोगां साक्षाद्भानोः प्रभामिव ।
पद्मनाभप्रियाम्........................ ॥ "

अथवा, अकारवाच्यात् सर्वेश्वरात्, इत्यं-प्राप्यं, वर्णं यस्यास्सा, †आदित्यवर्णा । हे **आदित्यवर्णे**

धनदीये [2] "पश्यन्तस्तां श्रियं देवीं सर्वे पीताम्बरास्थिताः ।
सुमुखाश्च सुरूपाश्च सर्वलक्षणसंयुताः॥"इति वासुदेवादयः।

---

1   2 धनदीये.

पा. *ममान्तरायाश्च. ‡ 'यद्वा' इत्यारभ्य एतत्पर्यन्तं पंक्तिदशकं न–ख.
† आदित्यवर्णा । तपसः–सङ्कल्पात्–ख.

तपसोऽधिजातः—**तपसः**–सर्वैश्वर्यास्तव सङ्कल्पात् ; [1] "यस्य ज्ञानमयं तप" इति तपः सर्ववेदनज्ञानमुच्यते । **अधिजातः**–सर्वमङ्गलान्यधिकृत्य जातः–समुद्भूतः । **वनस्पतिः**–वनानां पतिः, सर्वेषां वृक्षसमूहानामधिपतित्वेन प्रसिद्धः । **अथ**–अत्र अथशब्दो मङ्गलवाची मङ्गलस्वरूपः । **बिल्वः**–[2] "बैल्वो यूपो भवत्यसौ वा आदित्यो यतोऽजायत ततो बिल्व उदतिष्ठत् स योऽन्येव ब्रह्मवर्चसमवरुन्ध" इति **ब्राह्मणे** आदित्यकारणभूताच्छ्रियःपतेर्बिल्वस्योत्पत्तिः श्रुता । भगवान् **बोधायनः** तच्छेषे लक्ष्मीसमाराधने [3]"बिल्वमयं परिधिं परिधाय बिल्वमयमिध्ममादध्यात् । अथ पायसादवदाय प्रत्यृचं दशाहुतीर्जुहोति" इति । तत्रैवान्यत्र :–[3] "श्रीकामो जुहुयादग्नौ पद्मैर्बिल्वैस्तथा फलैः" । एवं मङ्गलावहो यो बिल्ववृक्षः, **तस्य फलानि तपसा**–स्वहोमवीक्षणकीर्तनस्पर्शनस्मृतिरूपेण तपसा लक्ष्मीचरणाम्भोजसेवाविरोधिनः सर्वविघ्नान्, **नुदन्तु**—नाशयन्तु ।

तथा **धनदीये** [4] "अल्पां बिल्वान्तरांभोजसरःस्थां संस्मरेद्बहिः ।"
तत्रैवान्यत्र : [4] "श्रियं च देवीमभ्यर्च्य आसीनो बिल्वमूलके ।
नित्यं बिल्वफलान्नाशी बिल्वच्छायामुपोषितः ॥
न छिन्द्याद्बिल्वं यत्नेन नावमन्येत तन्नरः ॥"

के ते विघ्नकरा इत्याशङ्कायामाह–**मायान्तरायाश्च बाह्या अलक्ष्मीः** । †**माया**–अन्यथाज्ञानान्यथाप्रवृत्तयः । **अन्तरायाः**—

---

[1] मुण्ड. १-१-९. [2] तै. सं. २-१-८१. [3] बोधायन. [4] धनदीये.

तद्भजनसेवादिविघ्नाः, तान्—कामक्रोधलोभमोहादीन् ; **बाह्याः**—लक्ष्मी-संबन्धरहिताः;† **अलक्ष्मीः**-लक्ष्मीप्रतिभटभूताः; सर्वांस्तान् विनाशयन्तु। ते सर्वे श्रीसंबन्धविरोधिनः।

तथा [1]"मायां न सेवे भद्रं ते" [2]"विघ्नोऽन्तरायः प्रत्यूहः।"

[3]"त्रिविधं नरकस्यैतद्द्वारं नाशनमात्मनः।
कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत्॥"
"अतिमानं सदाहासं वाक्प्रलापं विकत्थनम्।
आत्मनाशात्ममननमात्मनिन्दाप्रशंसने॥"

बाह्याः—लक्ष्मीव्रतविरोधिनः।

[4]"सरोषं च सवार्तं चार्चनादिकृतं यदि।
तद् यातुधाना गृह्णन्ति तद्यत्नेनैव वर्जयेत्॥
अष्टम्यां च चतुर्दश्यां नवम्यां पर्वणोस्तथा।
श्रीकामो न स्पृशेत् तैलं षष्ठ्यां चैव विशेषतः॥"
[5]"कुशीलनं" इत्यादि॥

अलक्ष्मीः—दुस्सहपत्नी, *तत्सहचारिण्यश्च अश्रीः। अश्रीर्वाऽऽह। ता नाशयामि इत्यनेन संबन्धः॥ ॥ ६ ॥

---

[1] भार. उद्यो. ६८-५. [2] अमरको. ३. का. ४. सं. १९.
[3] गीता. १६-२१. [4] [5]

पा.†'मायाः' इत्यारभ्य 'संबन्धरहिताः' इत्यन्तं पंक्तिद्वयं न–ख,
*तत्सहचारिण्यश्च श्रीरश्रीर्वाह तरो नाशयामि- इत्येव क, ख, ग, सर्वत्र पाठः। यथानिर्दिष्टमेव समन्वितमिव प्रतिभाति।

[§]उपैतु मां देवसखः कीर्तिश्च मनुना सह ।
प्रादुर्भूतोऽस्मि राष्ट्रेऽस्मिन् कीर्तिंवृद्धिं ददातु मे ॥७॥

*[विद्यैश्वर्यादिप्राप्तिनिदानकीर्त्यादिकमर्थयते । हे **देवि, मां**–त्वदाश्रयं, **कीर्तिः**-विद्यैश्वर्यादिकृता प्रथा, **मणिना**-रत्नादिभिः, **सह**–युगपत, **उपैतु**-प्राप्नोतु । अहं **अस्मिन्** लोके **प्रादुर्भूतोऽस्मि**-त्वत्-प्रसादात् प्रबुद्धोऽस्मि । **कीर्तिमृद्धिं**-धनादिसमृद्धिं च **मे**-मह्यं, **ददातु**–दिशतु । सा लक्ष्मीः इति शेषः ॥] ॥ ७ ॥

क्षुत्पिपासां मलां ज्येष्ठामलक्ष्मीं नाशयाम्यहम् ।
अभूतिमसमृद्धिं च सर्वान् निर्णुद मे गृहात् ॥८॥

क्षुत्-अन्नेच्छा; [1]"क्षुत् खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यः ।" **पिपासां**–विषयस्पृहां ; तृष्णां । [2]"जीर्यन्ति जीर्यतः केशाः" इत्यादि । **क्षुत्पिपासां** इति समासो वा । उभयं नाशयामि इति संबन्धः । **मलां**-[†]मलसंबन्धाम् । **अलक्ष्मीं**–प्रतिभटरूपाममङ्गलस्वरूपाम् । **ज्ये-ष्ठाम्**–दुस्सहपत्नीम् । **अलक्ष्मीं**–दर्शनायोग्याम् । हे लक्ष्मीः, **सर्वान्**

---

[1] तै. सं. ६-१-२१. [2] इति. समु. १०-२९. [†]मलसंबद्धां लक्ष्मीप्रतिभटरूपां(?)

* अस्या ऋचः भाष्यं नोपलभ्यते । अतः काञ्चीप्रतिवादिभयङ्कर अनन्ताचार्यैः (ई. १८९९-सं.) प्रकाशितात् अज्ञातनामधेयस्य कस्यचित् भाष्यात् उद्धृत्य अत्र दीयते । तत्र च ऋक्पाठ एवमस्ति–

[§]उपैतु मां देवि सह कीर्तिश्च मणिना सह ।
प्रादुर्भूतोऽस्मि राष्ट्रेऽस्मिन् कीर्तिमृद्धिं ददातु मे ॥ ७ ॥

एतान्, त्वत्समाश्रयणबलेन **मे गृहात्**—अस्मद्गृहात्, **नाशयामि**—त्याजयामि ।

लैङ्गे-[1]"अलक्ष्मीश्च मया प्रोक्ता पत्नी या †दुष्षहस्य च ।
नारायणपदं स्मृत्वा गच्छत्वेव न संशयः ॥"

तत्र दुष्षहं प्रति—[1] "विष्णुभक्तिविनिर्मुक्ताः तदीयजननिन्दकाः ।
नास्तिकाश्च शठा यत्र साहाय्यस्त्वं समाविश ॥
दुष्षहोऽपि तथोक्तानि स्थानानि च समेयिवान् ।
विशेषाद्देवदेवस्य विष्णोर्निन्दारतात्मनाम् ॥
साहाय्यो मुनिशार्दूल सैषा ज्येष्ठा इति स्मृता ॥"

श्रीमद्रामायणे—[2] "प्रणष्टबलिकर्मेज्यामन्त्रहोमजपानि‡ च ।
दुष्कालेनेव भग्नानि भिन्नभाजनवन्ति च ॥
अस्मत्त्यक्तानि वेश्मानि कैकेयी प्रतिपद्यताम् ॥"

अभूतिं-इत्यादि । हे देवि ! **अभूतिं**-गृहक्षेत्रारामदासीदासादिविभूतिनिरोधिनीं । **असमृद्धिम्**-धनधान्यस्वर्णरूप्यादिसमृद्धिविघातिनीं सर्वां पूर्वोक्तां सविभूतिकां ज्येष्ठाम्, **मे गृहात्**-त्वदाश्रयणप्रयोजनस्य मम गृहात्, मत्संबन्धिदेशविशेषात्, **निर्णुद**—त्याजय, नाशय इत्यर्थः ॥ ॥ ८ ॥

---

[1] लैङ्गे. [2] रा. अ. ३३-२०, २१.

पा. † दुस्सहस्य-ख. ‡जयानि च-ख.

अलक्ष्मयादीन्परानुद्य* स्वगृहात्पुनरेव ताम् ।
सर्वेश्वरीं श्रियं देवीं नवमेनाह्वयत्ययम् ॥

गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम् ।
ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम् ॥ ९ ॥

गन्धद्वाराम्-गन्धशब्देन लक्ष्मीसमाराधनोपकरणभूतानि गन्ध-पुष्पधूपदीपनैवेद्यानि समाराधनक्रियालंबनभूतानि सर्वाण्युपलक्ष्यन्ते । तानि यस्याः प्राप्तौ **द्वाराणि**-उपायाः; तां गन्धद्वाराम्‡ । **धनदीये :**—

[1]" गन्धं पुष्पं च धूपं च दीपं च सुमनोहरम् ।
लेह्यं मधुरसंयुक्तं शाल्यन्नं च निवेदयेत् ॥
प्रियाणि लक्ष्म्याः पुष्पाणि कमलानि विदुर्बुधाः ॥"

यद्वा, गन्धस्य—पुण्यकर्मसंभूतस्य यशसः प्रापिकाम् ; [2§] "यथा वृक्षस्य संपुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गन्धो वाति" इति । **दुराधर्षां**-अप्रयतैरमंगलैः पूर्वोक्तोपायरहितैश्च प्राप्तुमशक्याम् । अथवा स्वसमृद्धिप्रकर्षेण सर्वैर्दुराधर्षाम् । तथा [3] "अभितः †पावको-पमम्" इति । **नित्यपुष्टां**-सर्वकालसर्वदेशसर्ववस्तुष्वपि सर्वदा पुष्टाम्। अथवा नित्यैर्गुणैर्विभूत्यादिभिः समृद्धाम् । **करीषिणीम्**-कर्षवतीम् ; मृद्वतीं वा । कर्षमृदोः मङ्गलावहत्वेन लक्ष्मीप्रियत्वं श्रुतिस्मृत्यादिषु

---

[1] धनदीये. [2] तै. उ. २. [3] रा. अ. ९९-२६. **पा.*** अपानुद्य-ख. अलक्ष्म्यादिवन्निराकृत्यास्मद्गृहात्पुनरेव तां-ख. ‡गन्धद्वारां । तथा-ख. § यथा वृक्षस्य इति श्रुतिः । अप्रयतैः-ख. † पावकोपम इति-क, ख.

प्रसिद्धम् । **ईश्वरीं सर्वभूतानाम्**-¶चतुर्मुखशिवशतमखप्रभृतिदेवासुर-सिद्ध*गन्धर्वमनुजानां सर्वेषां भूतानां नित्यसूरीणां च, **ईश्वरीं**–नियन्त्रीं, स्वामिनीं । †निरुपाधिकमैश्वर्यं यस्य स ईश्वरः । "ईश ऐश्वर्ये" इति धातोः [1]"स्थेशभासपिसकसो वरच्" इति 'वरच्'-प्रत्यये ईश्वरशब्दो निष्पन्नः । यद्वा 'अशू व्याप्तौ' इति धातोः [2]"इच्चोपधाया" इति अकारस्थाने ईकारे वरच्प्रत्यये च, ईश्वरशब्दो निष्पन्नः व्यापित्ववाची । तथाऽत्र सर्वभूतेश्वरीं सर्वभूतनियन्त्रीं, व्यापिनीं वा । [3]"ईशाना देवी भुवनस्य" इत्यस्मिन् मन्त्रे 'भुवन'शब्दः चिदचिदात्मकसर्वभूतपरः । [4]"अस्येशाना जगतो विष्णुपत्नी" इति अस्मिन् मन्त्रेऽपि जगच्छब्दस्सर्वभूतपरः; तदैकार्थ्यं गन्धद्वारामिति मन्त्रे द्रष्टव्यम् । उपबृंहिता चेयं **श्रीवैष्णवे पुराणे** :—

[5]"नित्यैवैषा जगन्माता विष्णोः श्रीरनपायिनी ।
यथा सर्वगतो विष्णुस्तथैवेयं द्विजोत्तम ॥" इति ।

अन्यत्रापि [6]"त्वयैतद्विष्णुना चाम्ब जगद्व्याप्तं चराचरम् ॥" इति । भगवच्छास्त्रवचनैश्च उपबृंहितेयं श्रुतिः । यथा विष्वक्सेनाय भगवान् आह—[7]"तथा लक्ष्म्याः प्रभावं च वक्ष्ये शृणु समाहितः ।
गुणतश्च स्वरूपेण व्याप्तिस्साधारणी मता ॥

---

[1] अष्टा. ३-२-१७५. [2] अष्टा. उणादि. ५-७३४. [3] तै. काठ. ३-३-१२.
[4] तै. सं. ४-४-१२. [5] वि. पु. १-८-१७. [6] वि. पु. १-९-१२६.
[7] विष्वक्. सं.(?)

पा. ¶ चतुर्मुखवासवादि-ख. *गन्धर्वमनुजादीनां सर्वेषां ईश्वरीं–ख.
†'निरुपाधिकमैश्वर्यं' इत्यारभ्य 'इहोपह्वये' इत्यन्तं २९ पंक्तयः न–ख.

यथा मया जगद्व्याप्तं स्वरूपेण स्वभावतः ॥
तथा व्याप्तमिदं सर्वं नियन्त्री च तथेश्वरी ॥*
यथा मया हि सा व्याप्ता तया व्याप्तोऽहमीश्वरः ॥''

अन्यत्र :-[1] ''अस्या मम च शेषं हि विभूतिरुभयात्मिका ॥'' इति ।

ननु ''ईश्वरीं सर्वभूतानां'' इत्यत्र 'ईश्वरी'इति पदं ईश्वरपत्नीत्वपरं किं न स्यादिति चेन्न–सर्वभूतानामिति षष्ठ्यन्तपदानन्वयः स्यात्। षष्ठ्यन्तपदस्य पदान्तरोपसर्जनेनेश्वरशब्देन कथमन्वयः । पदार्थः पदार्थेन संबद्ध्यते, न तु तदेंकदेशेन इति व्युत्पत्तिविरोधात् । 'ईश्वरीं' इत्यत्र ईश्वरपदस्य अन्यान्वितत्वेन निराकांक्षत्वाच्च न षष्ठ्यन्तपदान्वयः । साकांक्षयोरेव परस्परान्वयः; न तु निराकांक्षयोः, निराकांक्षस्य साकांक्षेण वेति । अत एव 'गाढे पङ्कजं' 'गभीरे सरसिजं' इति 'गाढ'- 'गभीर'पदयोः 'पङ्क''सरो'ऽन्वयाभिप्रायेण न प्रयोगः । अत एवात्र सर्वभूतेश्वरत्वमेवाभिप्रेतम् ॥

ताम्–उक्तगुणलक्षणाम् । **इहोपह्वये**[†]–पूर्वमलक्ष्म्यादिदूषिते इदानीं तत्त्यागात् देव्यागमनयोग्ये, **उपह्वये**–सर्वसमृद्ध्यर्थमाह्वयामि ।[‡] **श्रियं**–'श्री श्रये' इति सर्वाधारत्वं; पुरुषकारत्वेनोपायत्वेन चाश्रीयमाणत्वम् । 'शॄ हिंसायां' इति आश्रितदोषनिवर्तकत्वम् । 'श्रु श्रवण' इति आश्रितानामार्तनादं स्वयं श्रुत्वा, भगवन्तं प्रति श्रावकत्वम् ।

---

[1] विष्वक्. सं. **पा**. [‡]इत आरभ्य, 'अलमतिविस्तरेण' इत्यन्तं न । अतः परं 'कामानां दशमे' इति वर्तते । दशमी ऋक् प्रारभ्यते–ख. *इति इत्यधिकः–ग

श्रा परिपाक' इति आश्रितदोषानपहाय, [1]"श्रीणाति च गुणैर्जगत्" इति आश्रितगुणपूरकत्वम् । एवमादयो धर्माः सूचिताः 'श्री'शब्देन । तथा च भगवच्छास्त्रे—

[1]"शृणाति निखिलान् दोषान् श्रीणाति च गुणैर्जगत् ।
श्रीयते चाखिलैर्नित्यं श्रयते च परं पदम् ॥" इति ॥

तथा चोक्तगुणविशिष्टां इत्यर्थः ॥

ननु [2]"सर्वस्य प्रभुमीशानं" [3]"विश्वस्येशानं वृषभं मतीनां," [4]"एष सर्वेश्वर एष *भूतपतिः" [5]"ईशानः †सर्वभूतानामीश्वरः सर्वभूतानां," [6]"पतिं विश्वस्यात्मेश्वरं," [7]"सर्वैश्वर्यसंपन्नः सर्वेश्वरश्च शंभुः," [8]"तमीश्वराणां परमं महेश्वरं," *इत्यादिश्रुतिभिः भगवत एव सर्वेश्वरत्वं प्रतीयते । तत् कथं देव्याः सर्वेश्वरत्वं, बहुप्रमाणविरोधात्, [9]"ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ" इति श्रुतावेव भूमिसाधारणतया भगवच्छेषत्वप्रतिपादनाच्च† । देव्याः सर्वेश्वरत्वे, भगवत्साम्यापत्त्या [10]"न तत्समश्चाभ्यधिकश्च दृश्यते" इति श्रुतिविरोधात्, [11]"एकः शास्ता न द्वितीयोऽस्ति शास्ता" इति शासित्रन्तरनिषेधपरश्रुतिविरोधाच्च । देव्याः श्रूयमाणं सर्वभूतेश्वरत्वं विभूतिद्वयशेषित्वरूपतया अन्यथा नेयमिति चेत् ।—

[1]. अहि. सं. [2] श्वे. ३-१७. [3] तै. आर. ३-१५-४६. [4] बृ. ६-४-२२. [5] तै. उ. २-४७. [6] तै. नार. [7] अथर्वशि-२-१७. [8] श्वे. ६-७. [9] तै. आर. ३-१३-४१. [10] श्वे. ६-८. [11] भार. आश्व-२७-१. (?)

पा. *भूताधिपतिः †सर्वविद्यानां *इत्यादिभिः–ग. †भगवत्साम्यापत्त्या–ग.

अत्रेदं तत्त्वम्– [1]"सदेव सोम्येदमग्र आसीत्" [2]"ब्रह्म वा इदमग्र आसीत्," [3]"आत्मा वा इदमेक एवाग्र आसीत्," [4]"एको ह वै नारायण आसीत्" इत्यादिकारणवाक्येषु 'सत्' 'ब्रह्म' 'आत्म' 'नारायण'शब्दाः छागपशुन्यायेन सामान्यविशेषभावतया, नारायणे देवताविशेषे पर्यवसन्नाः यथा, तद्वत्, [5]"श्रद्धया देवो देवत्वमश्नुते," [6]"श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य देवी" इत्यादिके [7]"ईशाना देवी भुवनस्याधिपत्नी," [8]"अस्येशाना जगतो विष्णुपत्नी," [9]"ईश्वरीं सर्वभूतानां" इति वाक्येषु श्रूयमाणः 'श्रद्धा' 'विष्णुपत्नी' 'श्री'शब्दाः सामान्यविशेषभावतया तन्न्यायेन लक्ष्मीरूपे देवताविशेषे पर्यवसन्नाः ॥

तथा हि—यथा सच्छब्दस्य बृहदबृहत्साधारणस्य 'ब्रह्म' शब्दोदिते विशेषे पर्यवसानम्, 'ब्रह्म'शब्दस्य चेतनाचेतनसाधारणस्य 'आत्म'शब्दोदिते चेतने पर्यवसानम्; 'आत्म'शब्दस्य च जीवेश्वरसाधारणस्य च 'नारायण'शब्दोदिते देवताविशेषे पर्यवसानं यथा, तद्वत् 'श्रद्धा'शब्दस्य चेतनाचेतनसाधारणस्य 'विष्णुपत्नी'शब्दोदितायां देवतायां पर्यवसानम् । 'विष्णुपत्नी'शब्दस्यापि *श्रीभूमिसाधारणस्य 'श्री'शब्दवाच्यायां लक्ष्म्यां पर्यवसानं युक्तम् । ततः त्रयाणां

---

[1] छा. ६-२-१. [2] बृ. ३-४-११. [3] ऐतरेय. १-१-१. [4] महोप. १-१

[5] तै. काठ. ३-३-९. [6,7] तै. काठ. ३-३-१२.

[8] तै. सं. ४-४-१२. [9] तै. उ. २.

पा. *श्रीभूमिशब्दसाधारणस्य–क.

वाक्यानामैककण्ठ्यावश्यंभावात् लक्ष्म्याः सर्वभूतेश्वरत्वं सिद्धम् । तदपि अनन्याधीनत्वरूपं मुख्येश्वरत्वं पतिवत् ॥

नन्वेवं श्रियोऽप्यनन्याधीनत्वे पतिवन्मुख्येश्वरत्वे, सर्वागमानामेकेश्वरपरत्वाभावादैककण्ठ्यं न स्यादिति चेन्न । अन्योन्येच्छाविघातकयोः अन्योन्यगुणप्रधानभावगन्धरहितयोः अन्योन्यसाहित्यानादरेण जगद्व्यापारेषु पृथक् पृथक् प्रवृत्तिमतोर्द्वयोरीश्वरयोः प्रतिपादने ह्यागमानामैककण्ठ्यहानिः । इह त्वनयोर्दांपत्यादिवचनबलात् अन्योन्येच्छाविघातराहित्ये समप्रधानभावराहित्ये जगद्व्यापारेषु पृथक्प्रवृत्तिराहित्यादौ च सर्वागमानां तात्पर्याभ्युपगमात्, ऐककण्ठ्यमुपपन्नम् । सर्वागमानामीश्वरव्यक्त्यैक्यपरत्वरूपमैककण्ठ्यं ह्यत्र दुरुपपादं ; श्रीश्रीशविषयसर्वभूतेश्वरत्ववचनयोर्द्वयोरपि तुल्यबलत्वेन, तयोरन्यतरस्याप्यन्यथा नेतुमशक्यत्वात् । अतो दंपत्योरन्योन्येच्छाविघातादिराहित्ये तात्पर्यं वा ; पत्युः प्रधानत्वेन प्रधानैक्यतात्पर्यं वा सर्वागमानामैककण्ठ्यमित्येव तेषामैककण्ठ्यं निर्वाह्यम् ।

किञ्च यथा पतिः सर्वचेतनाचेतनतत्त्वनियन्ता, तथा देव्यपि सर्वचेतनाचेतनतत्त्वनियन्त्री । यथा च पतिरनन्याधीनस्वरूपस्थितिप्रवृत्तिकः, तथा देव्यप्यनन्याधीनस्वरूपस्थितिप्रवृत्तिकैव । अत उभयोरप्यैश्वर्यमत्यन्तसमानम् । एवं देव्याः सर्वनियन्तृत्वेऽपि, यथा पत्युरीशितव्यराश्यनन्तर्भावात् तं प्रति देव्या नियन्तृत्वप्रसक्तिर्नास्ति, तथा देव्या अपि तद्राश्यनन्तर्भावादेव देवीं प्रति तस्यापि नियन्तृत्वं

नास्त्येव । अतो यथा भगवतो नियन्त्रन्तराभावेन तदैश्वर्यं स्वापेक्षयोत्कृष्टावधिरहितं, तथा देव्या अपि नियन्त्रन्तराभावात तदैश्वर्यमपि स्वापेक्षया उत्कृष्टावधिरहितम् । उक्तार्थे प्रमाणं च, बलाबलवैषम्यनियामकाभावेन समतुलारूढं परस्परबाधाद्यनर्हं उभयोरप्यविशिष्टं सर्वभूतेश्वरत्ववचनम् । अपि च भगवत ईश्वरतत्त्वरूपत्वेनेशितव्यतत्त्वेष्वनन्तर्भावात्, तद्व्यतिरिक्तविषयमेव देव्या ऐश्वर्यमिति वक्तव्यम् । ऐश्वर्यं हि ईशितव्यवस्तुमात्रप्रतिसंबन्धिकम् । न त्वीश्वरवस्तुप्रतिसंबन्धिकमपि, अयोग्यत्वात् । न च तावता तस्या अनवधिकातिशयत्वहानिः ईशितव्यकृत्स्नप्रतिसंबन्धिकत्वादेव तदुपपत्तेः, स्वापेक्षया उत्कृष्टावधिराहित्याच्च । भगवदैश्वर्यमपि हि न देवीप्रतिसंबन्धिकम्, येन तदुत्कृष्टावधि स्यात् । पतिवत् देव्या अपि ईश्वरतत्त्वरूपत्वेन तन्न्यायसाम्यात् इति ॥

तदेवं स्तोत्ररत्ने भगवत इव देव्याः **चतुःश्लोक्यां** स्वाभाविकानवधिकातिशयेशितृत्वरूपं पतिवत् मुख्यमीश्वरत्वं **यामुनाचार्यैः** कण्ठरवेण प्रतिपादितम् । [1]"स्वाभाविकानवधिकातिशयेशितृत्वं
नारायण त्वयि न मृष्यति" इति ।

[2]"यस्यास्ते महिमानमात्मन इव त्वद्वल्लभोऽपि प्रभु-
र्नालं मातुमियत्तया निरवधिं नित्यानुकूलं स्वतः ।" इति ।

भगवद्भाष्यकारैरपि पृथुगद्ये [3]"भगवन्नारायणाभिमतानुरूपस्वरूपरूपगुणविभवैश्वर्यशीलाद्यनवधिकातिशयासंख्येयकल्याणगुणगणां" इति,

[1] स्तोत्ररत्ने. १२. [2] चतुःश्लो. २. [3] (पृथु)शरणा–ग.

वेदार्थसंग्रहे च [1]"अभिमतस्वानुरूपस्वरूपरूपगुणविभवैश्वर्यशीलाद्यनवधिकमहिममहिषी" इति प्रतिपादितम् । **श्रीवत्सचिह्नमिश्रैरपि** [2]"देवि त्वन्महिमावधिर्न हरिणा नापि त्वया ज्ञायत" इति अनवधिकमाहात्म्यं प्रतिपादितम् । तदात्मजैश्च **भट्टपराशरपादैः**—

[3]"अस्येशाना जगत इति ते धीमहे यां समृद्धिं
श्रीश्रीसूक्तं बहुमुखयते तां च शाखानुशाखम् ।" इति ॥

एवमनन्याधीनत्वेन पत्या समस्वातन्त्र्यं कण्ठरवेण वर्णितं **श्रीगुणरत्नकोशे** [4]"युवयोः स्वातन्त्र्यमत्यङ्कुशं" इति । [5]"सर्वस्य प्रभुमीशानं" इत्यादिवाक्येषु, देवीविषयवचनेषु [6]"अस्येशाना" इत्यादिषु[च]'ईशाने'ति चानश्प्रत्ययेन स्वाभाविकेश्वरत्वमवगम्यते; अनन्याधीनत्वमिति यावत् । एवं सर्वभूतेश्वरत्ववचनसाम्यात् द्वयोरपि मुख्येश्वरत्वस्य दुरपह्नवत्वेन, सर्वागमानामीश्वरव्यक्त्यैक्यपरत्वेऽनुपपन्ने, सर्वागमानामैककण्ठ्यमन्योन्येच्छाविघातादिनिवृत्तौ तात्पर्यमुखेनोपपन्नमस्तु इत्यर्थः ॥

ननु पतिविषये सर्वभूतेश्वरत्ववचने 'सर्व'शब्दः श्रियमपि संगृह्णाति ; पत्नीविषये तु पतिव्यतिरिक्तपरः । तत्कथमत्र सर्वभूतेश्वरत्ववचनसाम्योक्तिरिति चेदुच्यते—पतिविषयवचनेऽपि 'सर्व'शब्दो देवीव्यतिरिक्तपरः । ईश्वरत्वेन श्रूयमाणायास्तस्या ईशितव्यपरे तस्मिन्

---

[1] वेदा. सं. [2] श्रीस्तव. ८.
[3] श्रीगुणर. १३. [4] श्रीगुणर. ५३. [5] श्वे. ३-१७. [6] तै. सं. ४-४-१२.

संग्रहीतुमशक्यत्वात्। ब्रह्मरुद्रादीनां त्वीश्वरत्वेन श्रुतानामपि कार्यत्वकर्मवश्यत्वादिभिरनीश्वरत्वनिश्चयात् तत्र संग्रहो युज्यते । तथाऽत्र संकोचाभावात् अस्या ईश्वरत्वं पतिवदनवधिकातिशयमेव श्रुतिसिद्धं तिष्ठतीति नास्यास्तत्र सर्वशब्दे संग्रहः शक्यः । जगदीश्वरत्वेऽपि, पतिं प्रति नियाम्यत्वात्, अस्या अपि तस्मिन् 'सर्व'शब्दे संग्रहः स्यादिति चेन्न-- उभयत्र 'सर्व'शब्दे तुल्ये श्रूयमाणे, तस्याः तं प्रति नियाम्यत्वनिश्चयायोगात् । अन्यथा वैपरीत्यस्यापि प्रसङ्गात् । एकः 'सर्व'शब्दः संकुचितविषयः, अन्यस्तु न तथेत्यत्र विनिगमकाभावेन, उभयोरपि तुल्यविषयत्वस्यैव न्याय्यत्वात् । तत्र च द्वयोरप्यन्योन्यनियन्तृत्वस्य दुर्वचत्वात्, उभावपि सर्वशब्दौ उभयव्यतिरिक्तपरौ तिष्ठतः । तथा च सर्वभूतेश्वरत्ववचनसाम्यसिद्धिः । एवं देव्या अपि सर्वभूतेश्वरत्वश्रुतिसद्भावात् तां प्रति भगवतो नियन्तृत्वासंभवेन, तदैश्वर्यापेक्षया भगवदैश्वर्यमपि नोत्कृष्टमित्ययमर्थः भगवद्भाष्यकारैः प्रतिपादितः [1] "अनवधिकातिशय" इति । स्थापितं चैतच्छ्रीवत्सचिह्नमिश्रैः भट्टपराशरपादैश्च ॥

ननु श्रियोऽपि 'नार'शब्दार्थत्वेन भाष्यकारादिभिर्व्याख्यानात्, तेन तस्यास्तं प्रति नियाम्यत्वसिद्धेः, 'नार'शब्दस्वरूपश्रुतिरत्र सर्वशब्दयोरतुल्यविषयत्वे *विनिगमका स्यादिति चेन्न—'नार'शब्दस्य

---

[1] पृथुगद्ये. पा *विनिगमिका.–ग.

श्रीमात्रविषयत्वाभावेन सामान्यवचनरूपत्वात् । तेन विशेषवचनसंकोचायोगात् । श्रीविषयविशेषवचनसिद्धसर्वभूतेश्वरत्वसामर्थ्येन, तस्यास्तं प्रति नियाम्यत्वाभावे सिद्धे, सामान्यवचनरूपस्य 'नार'शब्दस्य तदनुरोधेन निर्वहणस्यैव न्याय्यत्वात् । अतोऽस्या 'नार'शब्दार्थत्वं [1] "नरसंबन्धिनो नारा" इति व्युत्पत्तिमात्रेण ; न तु [†2] "नराज्जातानि" इति व्युत्पत्त्या । संबन्धश्चात्र पतिपारार्थ्यमात्रं, न तु स्वतो नियाम्यत्वं; उक्तरीत्या तस्य विशेषवचनबाधितत्वात् ॥

अस्याः [‡] 'नार'शब्दार्थत्वमेतावन्मात्रेणैवेति एतेन एतदपि निरस्तम् : [3] "ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ" इति पत्नीत्वेन शेषभूताया [‖] नियाम्यत्वस्य कल्पयितुमुचितत्वात्, इदं वचनमत्र विनिगमकं स्यात् इति । पत्नीत्वेन शेषत्वेऽपि, सर्वभूतेश्वरत्वश्रुतिविरोधेन स्वतो [§] नियाम्यत्वकल्पनस्यैवानवकाशात् । किञ्च पत्नीत्वस्य विग्रहविशिष्टधर्मत्वेन बहिरङ्गत्वं, नियन्तृत्वस्य स्वरूपधर्मत्वेनान्तरङ्गत्वात् । विग्रहविशिष्टतया बहिरङ्गभूतेन वचनेनान्तरङ्गवचनस्य सङ्कोचायोगात् । न हि विग्रहरहितस्याऽऽत्मस्वरूपमात्रस्य पत्नीत्वं लोके वेदे वा दृष्टचरम् । तस्मादन्तरङ्गवचनस्थकण्ठोक्तिसिद्धसर्वभूतेश्वरत्वसामर्थ्येन स्वतन्त्रत्वे

---

[1] अहि. सं. ५२-५०. [2] भार. आनु. १८६-७. (अष्टा. ब्र. १-३५.)
[3] तै. आर. ३-१३.

पा. [†] नराज्जातानि तत्त्वानि–ग. [‡] अस्य नार.........त्वमेव ताव. क. नारशब्दार्थत्वं तावन्मात्रेण–ग. [‖] नियोज्यत्वस्य–ग. [§] नियोज्यत्व–ग.

निश्चिते, स्वतन्त्रयोरपि तयोरन्योन्येच्छया पतिपत्नीभाव इति पत्नीत्वस्य तदनुरोधेन निर्वहणं न्याय्यम् । तथैव भट्टपराशरपादैः [1] "तं च त्वत्कं पतिमधिजगावुत्तरश्चानुवाक" इति निर्व्यूढम् ।

ननु [2]"न तस्येशे कश्चन" इति पत्युरीश्वरान्तरनिषेधो दृश्यते । तथा च पतिमात्रस्येश्वरान्तरनिषेधबलात् चेतनान्तरवत् पत्न्या अपि सेश्वरत्वसिद्ध्या, पत्यावैश्वर्यविश्रमस्य स्वीकर्तव्यत्वात्, अस्याः सर्वभूतेश्वरत्ववचनं संकोचनीयम् । [3]"न तत्समश्चाभ्यधिकश्च दृश्यते," [4]"एकः शास्ता न द्वितीयोऽस्ति शास्ता" इत्यादिभिस्तत्सदृशनिषेधाच्च । अत इदं वचनजातमत्र विनिगमकमिति चेन्न—तस्य निषेधरूपत्वेन धर्मिग्राहकमुपजीव्योदेतव्यत्वात् सर्वभूतेश्वरत्ववचनस्य च धर्मिग्राहकत्वात् । ईश्वरे सिद्धे हि, तस्येश्वरान्तरं सदृशं च निषेद्धव्यम् । न हि भूतलादिधर्मिणि अगृहीते, तत्र घटादिकं निषेद्धुं शक्यम् । अतः सर्वभूतेश्वरत्वसिद्धिवेलायां, [5]"न तस्येशे कश्चन" इत्यादेरनुदयात्, तस्य श्रीविषयसर्वभूतेश्वरत्ववचनसंकोचकत्वं न संभवति । ततश्च पूर्वोक्तरीत्या द्वयोरप्यविशेषेण प्रथमं सर्वभूतेश्वरत्वे निश्चिते, तदुपजीवनेन प्रवृत्तः पत्युः सदृशनिषेधस्तदनुरोधेन नेतव्यः । एवंविधपत्न्यादिविशिष्टत्वेन सदृशः कश्चिदन्यो नास्तीति । एतत्सर्वमभिप्रेत्य वेदार्थसंग्रहे भगवद्भाष्यकारैः 'महिषी'शब्दं प्रयुञ्जद्भिः निर्व्यूढम् [6]"अनवधिकमहिम-

---

[1] श्रीगुणर. १३. [2] तै. नारा. [3] श्वे. ६-८. [4] भार. आश्व. २७-१.
[5] तै. नारा. [6] वेदार्थसं. पा. [1]स्थापितं च त्वत्कं पतिमधिजगाम—ग.

महिषी'' इति । पतिमात्रस्य ईश्वरान्तरनिषेधश्च तस्य नियन्त्रन्तरं नास्तीत्येतावन्मात्रमभिधत्ते, न तु तदन्यस्य सेश्वरत्वमपि; तावत्पर्यन्त-बोधने सामर्थ्याभावात्, तत्कल्पने गौरवात्, देव्याः सर्वभूतेश्वरत्वश्रुति-विरोधेन तत्कल्पनानवकाशाच्च । अतो देव्याः सर्वभूतेश्वरत्वादिश्रुति-स्वारस्यसंकोचकाभावात्, दंपत्योस्सर्वभूतेश्वरत्वादिवचनसाम्यं सिद्धम् ॥

उपबृंहणान्यपि देव्याः पतितुल्यैश्वर्यप्रतिपादनेन तयोः सर्वभूते-श्वरत्वादिवचनसाम्यं दृढीकुर्वन्ति । यथा भगवच्छास्त्रे [1]''सर्वैश्वर्यगुणो-पेता नित्यं तद्धर्मधर्मिणी ।'' इति । अस्यार्थः—सर्वेश्वरत्वधर्मविशिष्टा, नित्यं-सर्वकालेषु, तद्धर्मधर्मिणी-तच्छब्देन भगवानुच्यते; तद्धर्माः—शारीरकाध्यायचतुष्टयविवक्षितकारणत्वाबाध्यत्वोपायत्वोपेयत्वसर्वान्तर्या-मित्वसर्वशरीरित्वादयो धर्माः देव्या अपि धर्मा इति 'तद्धर्मधर्मिणी' इत्युक्तम् ॥

देव्याः सर्वव्यापकत्वसर्वान्तर्यामित्वसर्वनियन्तृत्वादिप्रतिपादकानि श्रीविष्णुपुराणभगवच्छास्त्रवचनानि प्रागेव दर्शितानि । अन्यान्यपि वचनानि विलिख्यन्ते :—

*श्रीमदहिर्बुद्न्यसंहितायां द्वितीयेऽध्याये

''षाड्गुण्यं तत्परं ब्रह्म स्वशक्तिपरिबृंहितम् ।
'बहु स्यां' इति संकल्पं भजते तत्सुदर्शनम् ॥ ६२ ॥''

---

[1] भगवच्छास्त्रे

तृतीयेऽध्याये नारदः—

"षाड्गुण्यं तत्कथं ब्रह्म स्वशक्तिपरिबृंहितम् ।
तस्य शक्तिश्च का नाम यया बृंहितमुच्यते ॥ १ ॥

अहिर्बुद्ध्न्यः—"एवं भगवतस्तस्य परस्य ब्रह्मणो मुने ॥ ४ ॥
सर्वभावानुगा शक्तिर्ज्योत्स्नेव हिमदीधितेः ।
भावाभावानुगा तस्य सर्वकार्यकरी विभोः ॥ ५ ॥
[1]* स्वात्मबुद्धिस्समुन्मीलत्परावरजगत्स्थितिः ॥ ७ ॥
नित्या कालापरिच्छेदात्पूर्णाकाराऽवियोगतः ।[2]
व्यापिनी देशविभ्रंशाद्रिक्ता पूर्णा च सर्वदा ॥ ८ ॥
जगत्तया लक्ष्यमाणा सा लक्ष्मीरिति गीयते ।
श्रयन्ती वैष्णवं भावं सा श्रीरिति निगद्यते ॥" ९ ॥ इत्यारभ्य,

"उदधेरिव च स्थैर्यं महत्तेव विहायसः ।
प्रभेव दिवसेशस्य ज्योत्स्नेव हिमदीधितेः ॥ २३ ॥
विष्णोः सर्वाङ्गसंपूर्णा भावाभावानुगामिनी ।
शक्तिर्नारायणी दिव्या सर्वसिद्धान्तसंमता ॥ २४ ॥
[3] देवाच्छक्तिमतो भिन्ना ब्रह्मणः परमेष्ठिनः ।
एष चैषा च शास्त्रेषु धर्मधर्मिस्वभावतः ॥ २५ ॥

पा. *दीयमानाः पाठभेदाः मदरास् अड्यार् यन्त्रालये(ई. १९१६) मुद्रितायां अहिर्बुद्ध्न्यसंहितायां उपलभ्यमानाः । [1] स्वात्मभित्तिसमुन्मीलत् । [2] पूर्णाऽऽकारवियोगतः [3] देवी शक्तिमतो भिन्ना—ग.

भवद्भावस्वरूपेण तत्त्वमेकमिवोदितौ ॥ २६ ॥
भवद्भावात्मकं ब्रह्म ततस्तच्छास्त्रगं परम् ।
भवान्नारायणो देवो भावे लक्ष्मीरहं परा ॥
लक्ष्मीनारायणाख्यं तदतो ब्रह्म सनातनम् ।
स्वातन्त्र्येण स्वरूपेण विष्णुपत्नीयमद्भुता ॥ २८ ॥

. . . .

. . . .

नारायणः स विश्वात्मा भावाभावमिदं जगत् ॥ ४१ ॥
निष्कलेन स्वरूपेण [1]यथा व्याप्य नियच्छति ।
सर्वभावात्मिका लक्ष्मीरहन्ता परमात्मिका ॥ ४२ ॥
तद्धर्मधर्मिणी देवी भूत्वा सर्वमिदं जगत् ॥ ४३ ॥
निष्कलेन स्वरूपेण साऽपि [2]तत्त्वं नियच्छति'' ॥ ४४ ॥

इत्यादिकमुक्तं ।

षष्ठेऽध्याये ''ताविमावेकधैवोक्तौ भेद्यभेदकभावतः ।
[3]पृथक्त्वेन तु शास्त्रेषु जगद्धेतुतयोदितौ ॥ २ ॥
नैव शक्त्या विना कश्चिच्छक्तिमानस्ति कारणं ।
न च शक्तिमता [4]शक्तिर्विना काऽप्यवतिष्ठते ॥ ३ ॥
तत्तद्गौरवमाश्रित्य तन्त्रवेदान्तपारगैः ।
जगद्धेतुतया देवावेकैकाविव दर्शितौ'' ॥ ४ ॥

---

[1] यदा प्राप्य. [2] तद्वत्. [3] पृथक्त्वेन च–ग. [4] शक्तिर्विनैका.

सप्तमेऽध्याये "एका शक्तिर्हरेर्विष्णोः सर्वभावानुगामिनी ।
देवी षाड्गुण्यपूर्णा या[1] ज्ञानानन्दक्रियामयी" ॥६५॥

एकविंशेऽध्याये "तद्धर्मधर्मिणीं शक्तिं ब्रह्मणोऽनपगामिनीम् । ७ ॥
ज्ञानशक्तिबलैश्वर्यवीर्यतेजःप्रभावतीम् ॥ ९ ॥
अनन्तानन्तरूपां तामभेद्यां सर्वभेदिनीम्" ॥१०॥ इत्यादि ॥

लक्ष्मीतन्त्रे प्रथमेऽध्याये :—
"एषैव सृज्यते काले सैषा पाति जगत्त्रयम् ।
जगत्संहरते चान्ते तत्तत्कारणसंस्थिता ॥
मातरं जगतामेतामनाराध्य महत् कुतः ॥" इत्यादि ।

द्वितीयेऽध्याये श्रीरुवाच—
ज्ञानात्मकं परं रूपं ब्रह्मणो मम चोभयोः ।
शेषमैश्वर्यवीर्यादिज्ञानधर्मः सनातनः ॥ २५ ॥
अव्याहतिर्यदुद्यन्त्यास्तदैश्वर्यं परं मम ।
जगत्प्रकृतिभावो मे यः सा शक्तिरुदीर्यते ॥ २८ ॥
सृजन्त्या यच्छ्रमाभावो मम तद्बलमिष्यते ।
भरणं यच्च कार्यस्य [2]बलं तस्य प्रचक्षते ॥ २९ ॥
विकारविरहो वीर्यं प्रकृतित्वेऽपि मे सदा ॥ ३० ॥
स्वभावं हि जहात्याशु पयो दधिसमुद्भवे ।
जगद्भावेऽपि सा नास्ति विकृतिर्मम नित्यदा ॥ ३१ ॥

---

[1] पूर्णा सा. [2] बलं तच्च.

सहकार्यनपेक्षा मे सर्वकार्यविधौ हि या ।
तेजः षष्ठं गुणं प्राहुस्तमिमं तत्त्ववेदिनः'' ॥ ३३ ॥ इति ।

तृतीयेऽध्याये ''नित्यनिर्दोषनिस्सीमकल्याणगुणशालिनी ।
अहं नारायणी नाम [1]साऽहन्ता वैष्णवी परा ॥ १ ॥
देशात्कालात्तथा रूपात्परिच्छेदो न मे स्मृतः ।
संविदेव च मे रूपं [2]सर्वैश्वर्यादिको गुणः ॥ २ ॥
अहं संविन्मयी [3]पूर्णा व्यापिन्यपि पुरन्दर ॥ ८ ॥
अधिष्ठाय गुणान्सृष्टिस्थितिसंहारकारिणी ।
निर्गुणाऽपि गुणानेतानधिष्ठायाऽऽत्मवत्तया[4] ॥ ९ ॥
चक्रं प्रवर्तयाम्येका सृष्टिस्थित्यन्तरूपकम् ॥ १० ॥
ईशो नारायणो ज्ञेय ईशता तस्य चाप्यहम् ।
ईशितव्यं च विज्ञेयं चिदचिच्च पुरन्दर'' ॥ १४ ॥ इति ।

तत्रैव [5]''ईशाऽहमीशितव्येन स च देवः सनातनः ।
ईशितव्यं द्विधा प्रोक्तं चिदचिद्व्यतिरेकतः ॥ २२ ॥
विभक्ते अपि ते एते शक्ती चिदचिदात्मके ।
मत्स्वाच्छन्द्यवशेनैव मम रूपे सनातने'' ॥ २४ ॥ इति ।

चतुर्थेऽध्याये ''पूर्णषाड्गुण्यरूपत्वात् साऽहं भगवती स्मृता ॥४८॥
मत्तः प्रक्रियते विश्वं प्रकृतिश्चास्मि कीर्तिता'' ॥ ५१ ॥

पा.[1] सा सत्ता–ग. [2] नैवैश्वर्यादिको. [3] पूर्वव्यापि. [4] आत्मवाञ्छया.
[5] ईशो हि.

पञ्चमेऽध्याये "महान्नाम समाख्यातः विकारः [1]पूर्वको विधेः ॥४०॥

महान्तमाविशाम्येनं प्रेरयामि [2]स्वसृष्टये ।
प्रेर्यमाणात्ततस्तस्मादहंकारश्च जज्ञिवान् ॥ ४४ ॥

आविश्यामुमहंकारं सृष्टये प्रेरयाम्यहम्" ॥ ४६ ॥ इत्यादिना
"महदाद्या विशेषान्ता ह्यण्डमुत्पादयन्ति ते ।" *इत्यादितन्मा-
त्रादिसृष्टिक्रमेण विस्तरेण देव्याः जगद्व्यापारः उक्तः ।

अष्टमेऽध्याये "एकधा च द्विधा चैव तैस्तैस्तत्त्वाब्धिपारगैः ।
व्यपदिश्यावहे शास्त्रे तावावां सर्वकारणम् ॥"

द्वादशे "स्वतन्त्रा [3]विश्वसिद्धीनां हेतुश्चात्र महाद्भुतः ।
शक्तिर्नारायणस्याहं नित्या देवी सदोदिता ॥ १२ ॥

तस्या मे पञ्चकर्माणि नित्यानि त्रिदशेश्वर ।
[4]स्थिरो भावस्तथा सृष्टिः स्थितिः संहृतिरेव च ॥

अनुग्रह इति प्रोक्तं मदीयं कर्मपंचकम्" ॥ १४ ॥

त्रयोदशेऽध्याये "आत्मभित्तौ जगत्सर्वं स्वेच्छयोन्मीलयाम्यहम् ॥२१॥
मयि लोकाः स्फुरन्त्येते [5]जाले शकुनयो यथा ॥ २२ ॥
नायिका सर्वशक्तीनां सर्वलोकमहेश्वरी ॥"

सप्तदशे "कान्तस्य देवदेवस्य विष्णोः सद्गुणशालिनः ॥ ३० ॥

---

[1] पूर्वकैर्बुधैः [2] सिसृक्षया. [3] विश्वसिद्धानां. [4] तिरोभावः. [5] जले.

*इत्यतो-क.

[1]दयिताहं सदा देवी नित्यं तद्धर्मधर्मिणी ॥ ३१ ॥
ईश्वरीं सर्वभूतानां पद्माक्षी पद्ममालिनी । ३२ ॥
नायिका सर्वशक्तीनां सर्वलोकमहेश्वरी ॥ ३४ ॥
महिषी देवदेवस्य सर्वकामदुघा विभोः ।
तुल्या गुणवयोरूपैर्मनः[2]प्रमथनैर्हरेः ॥ ३५ ॥
करोमि सकलं कृत्यं नित्यं तद्धर्मधर्मिणी ।
साऽहमङ्कस्थिता विष्णोर्देवदेवस्य शार्ङ्गिणः ॥ ३६ ॥
लालिता तेन चात्यन्तं सामरस्यैमुपेयुषी ॥'' ३७ ॥

सप्तविंशे ''कर्मणा मनसा वाचा देवदेवं जनार्दनम् ।
प्रपन्नः शरणं शश्वन्मां च तद्धर्मधर्मिणीम् ॥'' ४१ ॥

अष्टाविंशे ''लक्ष्म्या सह हृषीकेशो देव्या कारुण्यरूपया ।
रक्षकः सर्वसिद्धान्ते वेदान्तेऽपि च गीयते ॥'' २४ ॥
इत्यादि ।

एवं श्रुतिस्मृत्यागमवचनैर्देव्याः सर्वेश्वरत्वं सिद्धम् । तच्चाव्याहतेच्छं सर्वनियन्तृत्वम् । तदपि सर्वेषां सत्तास्थितिप्रवृत्तिप्रयोजकसंकल्पाश्रयत्वं इति सर्वकारणत्वसर्वान्तर्यामित्वसर्वशरीरत्वादिसंवलितम् ।

पा. [1]दयिताहं सदा देवी ज्ञानानन्दमयी परा ।
अनवद्याऽनवद्याङ्गी नित्यं तद्धर्मधर्मिणी ॥

[2] प्रमथने हरेः

एवं श्रियोऽपि सर्वेश्वरत्वे भगवतो देव्याश्च पृथक्पृथक् जगत्स्रष्टृत्वमोक्षप्रदत्वादिकमिति शंकापरिहारार्थं "अस्येशाना" इत्यादिश्रुतौ पत्नीत्वनिर्देशः । यथा लोके पत्युः पत्न्याश्च न पृथक् यागानुष्ठानं, अपि तु सहैव, तथा प्रकृतेऽपि न पतिमात्रस्य पत्नीमात्रस्य च जगत्स्रष्टृत्वमोक्षप्रदत्वादिकं; किन्तु परस्परसहितयोरेवेत्युक्तं भवति । अतः सृष्ट्यादिजगद्व्यापारस्य यज्ञत्वं निरूपितं भवति ॥

*इदं तु परमरहस्यं

[1]"अकारेणोच्यते विष्णुः सर्वलोकेश्वरो हरिः ।
उद्धृता विष्णुना लक्ष्मीरुकारेणोच्यते तथा ॥
मकारस्तु तयोर्दास इति प्रणवलक्षणम् ॥" इति **कठश्रुतौ**

भगवतः अकारवाच्यत्वं, सर्वलोकेश्वरत्वं च प्रतिपाद्य, देव्याः उकारवाच्यत्वं †सादृश्यार्थकतथेति निर्देशात् सर्वलोकेश्वरत्वं प्रतिपादितम् । अनन्तरं "मकारस्तु तयोर्दास" इत्यनेन मकारवाच्यजीवस्य उभयनिरूपितं दासत्वं प्रतिपन्नम् । तच्च शेषत्वप्रतिपत्त्यर्हत्वे सति इष्टविनियोगार्हत्वरूपं शेषत्वं; तत्प्रतिसंबन्धि स्वामित्वं; तदपि ममेदमिति प्रतिपत्त्यर्हत्वे सति शेषित्वं; तच्च विभूतिद्वयजन्यातिशयभाक्त्वरूपं; तच्च शेषित्वमुभयत्र व्यासक्तं एकं; "तयोर्दास" इति द्वन्द्वश्रुतिस्वारस्यात् । तत्र द्वन्द्वसमासादेवोभयोः समप्राधान्यं परस्परसाहित्यं च सिद्धम् । शेषित्वगर्भमीश्वरत्वम् । शेषित्वं स्वामित्वमिति पर्यायः ।

---

[1] कठश्रुतौ **पा.** *इदं –ग. † सादृश्यार्थकतयेति-क.

अथवा "मकारस्तु तयोर्दास" इति जीवानां दासत्वावगमात्, दास-त्वप्रतिसंबन्धि स्वामित्वं दंपत्योरवगतम्। [1]"स्वामिन्नैश्वर्ये"[†]इति भगवता पाणिनिनाऽनुशासनात्। तथा च व्यासक्तशेषित्वेश्वरत्वपरेयं श्रुतिरहिर्बुद्न्यसंहितावचनेनोपबृंहिता। यथा

"लक्ष्म्याः समस्ताश्चिदचित्प्रपञ्चो व्याप्यस्तदीशस्य तु साऽपि सर्वं।
तथाऽपि साधारणमीशितृत्वं श्रीश्रींशयोर्द्वौ च सदैकशेषी" इति ॥

तस्यायमर्थः चिदचिदात्मकः सर्वप्रपञ्चः लक्ष्म्याः शेषभूतः। सा च देवी [च] भगवच्छेषभूता। यद्यपि भगवदपेक्षयोभयोः शेषत्वमेकरूपं वक्त-व्यम्, तथाऽपि देव्याः सर्वेश्वरत्वप्रतिपादकश्रुतिस्मृत्यादिबहुप्रमाण-विरोधात् स्वतः शेषत्वाभावे सिद्धे, ऐच्छिकशेषत्वमादाय पर्यवस्यति। प्रपञ्चविषये तु बाधकाभावात्, स्वाभाविकशेषत्वम्। एवं देवीप्रपञ्चयो-वैषम्यसूचकः 'तथाऽपि' इति शब्दः। 'साधारणमीशितृत्वं'–'साधा-रणमेकं' इति पर्यायत्वादुभयगतमीश्वरत्वं व्यासक्तमेकं, शेषित्वमिति व्यासक्तमेकं एकवचननिर्देशादिति। उक्तं च श्रीराममिश्रैः [2]"उभ-याधिष्ठानं चैकं शेषित्वं" इति। एवं व्यासक्तशेषित्वेश्वरत्वपरेयं श्रुतिरिति भावः। तदभिप्रायेण [3]"एकः शास्ता" इत्येकत्ववादः उप-पद्यते। एवं देव्याः सर्वभूतेश्वरत्वे न किंचित्संकटमित्यलमतिविस्तरेण*॥

॥ ९ ॥

---

[1] [2] षडर्थसंक्षेपे. [3] पा. * ४३ पृष्ठे 'श्रियं-श्री श्रय' इत्यारभ्य एतावत्पर्यन्तं न-ग. [3†]इति पाणिनिना–ग.

कामानां दर्शमे वाचमाकूतीनां च सत्यताम् ।
समृद्धीनां च सत्यत्वं यशसश्च प्रजायते ॥

मनसः काममाकूतिं वाचस्सत्यमशीमहि ।
पशूनां रूपमन्नस्य मयि श्रीः श्रयतां यशः ॥ १० ॥

मनसः कामं-मनसा काम्यमानमर्थजातम् । **आकूतिं** *अभिप्रायगतिं मनोरथपरिकल्पितमर्थं; †**वाचः** संबन्धी, वाचा याच्यमानम् सर्वप्रकाराभिलषितमर्थं । **पशूनां रूपं**-जीवधनसमृद्धिम् । **अन्नस्य**—अदनीयस्य; **रूपं**—रूप्यते प्रकाश्यतेऽनेनेति रूपं; अन्नसमृद्धिहेतुभूतं सर्वम् । **सत्यं**—अवितथं यथावस्थितलक्ष्मीप्रसादं; **अशीमहि**-‡अभिलभेमहि । किं च सा **श्रीः**, **मयि**—लक्ष्मीचरणकमलयुगलपरिचरणपरे, पूर्वोक्तमर्थजातं §तत्समृद्धिं प्रथितं **यशश्च श्रयताम्**—प्रापयताम् । अन्तर्भावितण्यर्थोऽयम् । ¶एतेषां भगवदधीनत्वं एषा ऋक् प्रतिपादयति । [1]"आकूतीनामधिपतिं चेतसां च—संकल्पजूतिं देवं विपश्चिम् । मनोराजानमिह वर्धयन्तः । उपहवेऽस्य सुमतौ स्याम ।"

एषा ऋक् भगवतो हृषीकेशत्वं प्रपञ्चयन्ती मनोरथपरिकल्पितानामर्थानामपि भगवानेव प्रापक इति दर्शयति ।

---

1 पा. *अभिप्रायगतं-घ. †वाचः सिद्धिं-ख.
‡अभिलषेमहि-ख. §तत्समृद्धिभुतं प्रथितं श्रयतां-प्रापयतामित्यर्थः-ख.
¶या तेषां...प्रतिपादयन्ती-क.

[1]"यथा सर्वगतो विष्णुस्तथैवेयं द्विजोत्तम" इति जगत्समृद्ध्यादिकं भगवानिव श्रीरपि विदधातीति भगवता पराशरेणोपबृंहितमिति ॥

॥१०॥

अवतीर्णा †जगत्यर्थं कर्दमस्य गृहे रमा ।
या तामेकादशे लक्ष्मीं तन्मुखेनार्थयत्यसौ ॥

कर्दमेन प्रजाभूता मयि संभव कर्दम ।
श्रियं वासय मे कुले मातरं पद्ममालिनीम् ॥ ११ ॥

***कर्दमेन** इति । इति ह स्माहुः

[2]"क्षीरोदार्णवसंभूतां श्रियं ‖चोवाह कर्दमः ।
प्रजात्वेन तदा ‡विप्रः तदा प्रभृति कर्दमः ॥

हे **कर्दम** प्रजापते, **कर्दमेन** त्वया, **प्रजाभूता**-प्रजात्वेन स्वीकृता । [3]'अभूततद्भावे च्विः'इत्यादिना ¶च्विः । ईत्त्वाभावः छान्दसः । या पुत्रीत्वेन स्वीकृता तां **श्रियम्** । **मयि**--श्रीसमाराधके **संभव**-§संभावय । किं च हे कर्दम, त्वत्पुत्रीं **श्रियं, मे कुले**—लक्ष्मीचरणारविन्द-परिचरणपरस्य मम पुत्रपौत्रज्ञाति$संबन्ध्यादिष्वपि **वासय**—नित्य-निवासिनीं कुरु । तामेव विशिनष्टि **मातरम्**-सर्वभूतजननीत्वादस्माक-मपि जननीम्, **पद्ममालिनीं**-पद्ममालालंकृतां सौन्दर्यलावण्याद्याकारतया

---

[1] वि.पु. १-८-१७. [2] वि.पु. ९-१. [3] **पा.** †जगत्तत्वं...मुखे.... । ...तन्मुखेनापि याचते–ख. *कर्दमेनेति इति न–क. ‖जग्राह–अ. ‡ लक्ष्मीं...कर्दमी–ख. ¶ च्विप्रत्ययः । ईत्त्वाभावः–ग. § संभावय–समुद्भावयेत्यर्थः–ख. $ संबन्धिवादिष्वपि–क.

सर्वाह्लादकारिणीं श्रियं; "मालाधारिणी" इति तन्मन्त्रे; अस्य मन्त्रस्य कर्दमो देव इति केचिद्वदन्ति। तदपार्थकम्। सर्वस्यास्य सूक्तस्य श्रीदेवताकत्वात। लक्ष्मीपितृत्वेन कर्दमं प्रति प्रार्थना, न देवतात्वेन। अन्यदैवत्येऽपि मन्त्रे संवन्धान्तरप्रसक्तान्यपि दैवतानि प्रार्थ्यानि महान्ति; तथा च स्मरन्ति [1]"मन्त्रेऽन्यदैवते यानि विद्यन्ते तत्प्रसङ्गतः। सालोक्यात्साहचर्याद्वा तानि नैयत्यकानि तु॥" इति।

॥ ११ ॥

§चिक्लीतं श्रीगृहद्वास्थं तत्पत्यायतनान्यपः।
श्रीशेषा द्वादशेनैताः स्वार्थं द्दढयतेऽर्थवत्॥

आपः सृजन्तु स्निग्धानि चिक्लीत वस मे गृहे।
नि च देवीं मातरं श्रियं वासय मे कुले॥ १२॥

¶**आपः** भगवदायतनभूताः। स्निग्धानां—आज्यतैलमधुप्रभृतीनां कारणभूता याः ता आपः। तानि **स्निग्धानि**—आज्यादीनि, **मम गृहे सृजन्तु**—उत्पादयन्तु। हे **चिक्लीत**—भगवदन्तःपुरद्वाररक्षक; **मे**—लक्ष्मीचरणांभोजभक्तस्य मम **गृहे**, तद्भवनद्वार इव, **वस**—नित्यं सन्निहितो भव। चिक्लीतो नाम भगवदन्तःपुरद्वाररक्षकः। तथा च पौराणिकाः पठन्ति [2]"पद्मो गदो निधिः शंखश्चतुर्दन्ती गजस्तथा। कल्याणसर्पपञ्चास्याश्चिक्लीतो गृहरक्षकाः॥" इति।

---

1 2 §श्रीगृहद्वारिवस्त–तस्या आयतनान्यपि। श्रीशेषाद्वादशेनैतान्–ख. ¶आपः सृजन्तु इत्यादि–ख.

किं च हे *चिक्लीत, **देवीं**–द्योतनशीलां; **मातरं**-अखिललोकजननीं अस्मज्जननीं; **श्रियं**–सर्वसमाश्रयणीयां, **मम कुले**–अस्मत्पुत्रपौत्रादिके **निवासय च**–अस्मत्कुलसमृद्धिं च त्वमेव संवर्धयेत्यर्थः ॥ ॥१२॥

देवासुरमनुष्याद्यैर्यष्टव्यां पद्मवासिनीम् ।
त्रयोदशे पुनर्देवीं लक्ष्मीं प्रार्थयते हरेः ॥

आर्द्रां पुष्करिणीं यष्टिं पिङ्गलां पद्ममालिनीम् ।
चन्द्रां हिरण्मयीं लक्ष्मीं जातवेदो ममाऽऽवह ॥ १३ ॥

आर्द्रां–दयार्द्रहृदयतया तापत्रयतप्तान् प्राणिनो दृष्ट्वा दूयमानचेतस्तया तान् स्वकटाक्षामृतैरभिवर्षन्तीम् । **पुष्करिणीं**–पुष्करवतीं; श्रीनिलयकर्णिकोदरनिवासिनीं [1]"श्रीनिलयधृतकरकमलवरयुत" इत्यादि तन्मन्त्रे । **यष्टिं**–यजिक्रियास्वरूपां, परमयागभूतां; यष्टव्यां वा । **पिङ्गलां**—भगवच्छायानवधारणीयशीतलमनोहराह्लादकरदिव्यवर्णाम् । **पद्ममालिनीं**-दिव्यरूपोद्भूतपद्ममालालंकृतां; "श्रीनिलयमालाधारिणी" इति तन्मन्त्रे । **चन्द्रां हिरण्मयीं** इत्यादेः पूर्ववत् योजना । अत्रापि जातवेदःशब्देन श्रियः पतिमेव संबोधयति ॥ ॥१३॥

आदरातिशयेनैव पूर्वोक्तामविशेषतः ।
चतुर्दशे पुनः प्राह द्वयं तत्सर्वरक्षकम् ॥

---

* चिक्लीते-ख.

आर्द्रां पुष्करिणीं पुष्टिं सुवर्णां हेममालिनीम् ।
सूर्यां हिरण्मयीं लक्ष्मीं जातवेदो ममाऽऽवह ॥ १४ ॥

अत्र 'पुष्टिं' 'सुवर्णां' 'सूर्यां' 'हेममालिनीं' इति एतन्मात्रो विशेषः । अन्यत्सर्वं पूर्ववत् ॥

पुष्टिं—अखिलसमृद्धिरूपाम् । **सुवर्णां**—अनुकूल*प्रतिकूलभीषणरमणीयाप्राकृतदिव्यरूपाम् । **सूर्यां**—सर्वेश्वरवत् सकलचेतनाचेतनव्यापनभरणनियमनशीलां । †सुष्ठु ईरयन्ती इति सूर्यां; ताम् । [1]"राजसूयसूर्य" इत्यादिना निपातः । [2]"सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च" इति । पुष्टिमिति प्राप्यत्वमुक्तम् । सुवर्णामिति प्रापकत्वमिति विशेषः ॥ ॥ १४ ॥

अन्तिमेनाद्यसूक्तार्थतात्पर्यातिशयात् पुनः ।
अनन्यगामिनीं देवीं संनियच्छन्नियच्छति ॥

तां म ‡आवह जातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीम् ।
यस्यां हिरण्यं प्रभूतं गावो दास्योऽश्वान्
विन्देयं पुरुषानहम् ॥ १५ ॥

---

[1] अष्टा. ३-१-११४. [2] तै. सं. १-४-४३ *प्रतिकूलाभीषण—क.
†स्रष्टुः—क. ‡ममावह—

अयमत्र विशेषः । **प्रभूतं**—पूर्वोक्तकुप्याकुप्यजीवधनदासीदासादिकमशेषधनजातं यस्यां प्रभूतं प्रधानेश्वरेश्वर्यां प्रणिपातप्रसन्नायामखिललोकनन्दिन्यां अस्मज्जनन्यां, **प्रभूतं**—निरवधिकातिशयम् । **विन्देयं**—लभेयम् । **तां**-सर्वप्रदानपर्याप्तसमृद्धिमतीं करुणास्नानतमुखीं सर्वेश्वरेश्वरीं श्रियं स्वचरणारविन्दपरिचर्यैकविनोदे[1] मयि; **जातवेदः**—श्रियःपते! **अनपगामिनीं**—अन्यत्र सर्वत्राप्यपगमनशंकारहिता, (तां) यथा तथा स्वज्ञानबलशक्तिक्षमादयासौहार्दादिसर्वकल्याणगुणैस्तव दास्यैकरसे मयि संनिधापय ॥ ॥१५॥

एवमेतत्सूक्तोक्तसकलार्थजातं जानतां अनेनार्चनहोमजपतर्पणादिकं कुर्वतां तस्याः प्रसन्नपावनकान्ति[2]शान्त्याकरवदनारविन्दनिवेशितमनोनयनबुद्धीनां तच्चरणारविन्दभजनयजनमननस्मरणकीर्तनवन्दनादिपरममङ्गलाचरणानां भगवत्पादांभोजविन्यस्तसमस्तभराणामनन्यभावानां तच्छरणवरणचारित्रचरणानां पुरुषाणामैहिकमामुष्मिकं वा [3]भोगजातं साक्षात्परमपदाधिष्ठातृभूतपरमपुरुषचरणारविन्द[†]नित्यकैङ्कर्यरसिकपरमसूरि[‡]परिषन्महिष्ठतादिकमपि सकलं सुलभमिति सकलश्रुतिस्मृतीतिहासपुराणसिद्धान्तः ॥

---

[1] विनोदने–क. [2] शान्त्याकार–क. [3] तच्छरणवरणपवित्रचरित्राणां–घ. चारित्रपराणां ऐहिकामुष्मिकं वा पुरुषार्थ जातं परमपद–ख.

[†]नित्यैकरसिक–ख. [‡]परिषन्मनीषितादिकमपि सुलभमिति सकलश्रुतिस्मृतीतिहासादिसिद्धान्तः–ख.

¶यतीन्द्रमाहानसिकात् प्रणतार्तिहरात् गुरोः ।
सत्संप्रदायसिद्धोऽर्थः श्रीसूक्तस्य विनिश्चितः ॥
*श्रीमहालक्ष्मिदासीये सर्वशास्त्रार्थनिर्णये ।
§श्रीमच्छ्रीसूक्तभाष्येऽस्मिन् रमध्वं भूसुरोत्तमाः ॥

$श्रीरङ्गनाथमुनिविरचितं श्रीसूक्तभाष्यं समाप्तम् ॥

॥ हरिः ओं ॥

¶अयं श्लोको न–ख *महालक्ष्मीशदासीये–ख, ग.
§श्रीसूक्तभाष्ये वक्ष्येऽस्मिन् क्षमध्वं पुरुषोत्तमाः–ख.
$श्रीगोमठरङ्गनाथ विरचितं–ख.

श्रीसूक्तम्
ŚRĪSŪKTAṂ

[Sri Sukta is a hymn of fifteen verses in praise of the Goddess Sri or Lakshmi and is a 'Khila Rik' (supplemental hymn) of the Rig Veda. The first two are addressed to Jatavedah (Narayana) and request him to bring Sri to the devotee. The third and the fourth are invocations to Sri herself and by the fifth, the devotee does the 'Prapatti.' By the next five, he prays for the removal of all evil and ignorance, and for the gift of learning and wealth and fame. The next two request the father and attendant of Sri to make Her dwell in his house. The last three are, as in the opening verses, addressed to Jatavedah requesting him to bring Lakshmi to him.]

हरिः ओं ॥ हिरण्यवर्णां हरिणीं सुवर्णरजतस्रजाम् ।
चन्द्रां हिरण्मयीं लक्ष्मीं जातवेदो म आवह ॥१॥

1. O Jatavedah[1]! Bring unto me (the Goddess) Lakshmi of golden hue[2], who is the destroyer of the sins[3] (of her devotees), who is (resplendent) with her garlands of (lotuses of) gold and silver, who is the delight[4] (of the universe) and who has plenty of (wealth in the form of) gold, etc.

R = Ranganatha. S = Sayana. P = Prthvidhara.

1. Lord Narayana who has abundant wealth, all of his own acquisition.—R.
   Agni (God of Fire)—S. & P.
2. who is benevolent and charming.—R.
3. attractive like the doe.
4. refulgent and charming like the moon—S. & P.

तां म आवह जातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीम् ।
यस्यां हिरण्यं विन्देयं गामश्वं पुरुषानहम् ॥ २ ॥

2. O Jatavedah! Bring unto me that Lakshmi[1] who will never leave me and by whose grace I may obtain gold and cattle, and horses and servants[2].

1. One who has auspicious signs indicative of wealth which is prayed for by all.—R.
2. sons, friends and servants.—S.

अश्वपूर्वां रथमध्यां हस्तिनादप्रबोधिनीम् ।
श्रियं देवीमुपह्वये श्रीर्मा देवी जुषताम् ॥ ३ ॥

3. I invoke Goddess[1] Sri[2] who has the All-Pervading (Vishnu) before her, who resides in the heart of souls, (or on the chest of Narayana) and who wakes up (first) at the call (for help) of the elephants (and other beings in distress).

(Or) I invoke Sri who has the cavalry in front (in her march) and the chariots in the middle and who wakes up (daily) by the cry of the elephants attending on her. May she be benign towards me.

1. The resplendent or the sportive Goddess who diverts Herself by the creation, etc. of the world.—R.
2. who is in the form of an army.—S. & P.

कां सोस्मितां हिरण्यप्राकारामार्द्रां ज्वलन्तीं तृप्तां तर्पयन्तीं ।
पद्मे स्थितां पद्मवर्णां त्वामिहोपह्वये श्रियं ॥ ४ ॥

4. I invoke Sri[1] who is bliss[2] itself, who is sweet-smiling, who resides in a hall of gold[3], who is compassionate, or drenched[4] (on account of her rising from the Milky Ocean or being bathed by the attending elephants), who is effulgent, who is pleased (because of Her association with Her consort or by the worship of Her devotees), who pleases (all by granting their desires), and who dwells in the lotus and is lotus-coloured.

1. who is the prop of all beings.—R.
2. of indescribable greatness or Brahman itself.—S. In the form of Vani (Goddess of speech).—P.
3. of golden hue or form.—S.
4. born in the constellation of Ardra.—S.

चन्द्रां प्रभासां यशसा ज्वलन्तीं श्रियं लोके देवजुष्टामुदाराम् ।
तां पद्मनेमिं शरणमहं प्रपद्येऽलक्ष्मीर्मे नश्यतां त्वां वृणे ॥५॥

5. I take refuge in Sri who is delightful (to those who take refuge in Her), who has a shining form, who shines with the fame (of protecting those who seek Her), who is worshipped by the Gods (for getting their ends accomplished) or who is loved by Narayana, who is bounteous in Her gifts, and who has the lotus for Her weapon[2] (to remove the distress of, and to shower favours

on, Her devotees.) May the Alakshmi[3] go away from me, I[4] invoke you, O Lakshmi.

1. all pervading.—P.
2. who is in the form of a lotus. 'ī' is one of the names of Lakshmi.—S.
3. Nescience or the non-existence of the knowledge of Brahman.—R.
4. 'aham' is found in all the northern versions of the Ṛk and in some of the south. Sayana is of opinion that it is an interpolation.

आदित्यवर्णे तपसोऽधिजातो
वनस्पतिस्तव वृक्षोऽथ बिल्वः ।
तस्य फलानि तपसा नुदन्तु
मायान्तरायाश्च बाह्या अलक्ष्मीः ॥ ६ ॥

6. Lakshmi of sun-like lustre[1]! The auspicious Bilva tree was generated by your penance[2]. May the fruits of that tree destroy through (our) penance[3] (viz. chanting their names and worshipping them) (our) ignorance[4] (or nescience), obstacles[5] (to the worship and service of you) and extraneous things (which are not related to you).

1. whose lustre was got from 'a' (Bhagavan).—R.
2. for (you to perform) penance (under it).—P.
by your will. R. & S.
3. by (your) favour.—S.
4. ma & ya—two words : ma—towards & ya—which.-P.
5. ignorance pertaining to the organs of sense, both internal and external.—S.
inauspicious things—both internal and external.—P.

उपैतु मां देवसखः कीर्तिश्च मणिना सह ।
प्रादुर्भूतोऽस्मि राष्ट्रेऽस्मिन् कीर्तिमृद्धिं ददातु मे ॥ ७॥

7. O Goddess[1]! May the reputation[2] (of being learned) come to me along with gems[3]. I am born in this world and may you give me fame and plenty.

1. Devasakhah—(Kúbera) the friend of (Maha)deva.–S.&P.
2. The daughter of Daksha—Sati (the consort of Siva).—S.
3. with Manibhadra—an attendant of Kubera—S. with cintamani (the divine gem)—P.

क्षुत्पिपासामलां ज्येष्ठामलक्ष्मीं नाशयाम्यहम् ।
अभूतिमसमृद्धिं च सर्वान् निर्णुद मे गृहात् ॥ ८ ॥

8. I destroy (by your grace) the Alakshmi, who is impure, who is the elder (of Lakshmi), and who is (the cause of) hunger and thirst. Dispel from my house all lack of wealth and of prosperity.

गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम् ।
ईश्वरीं सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम् ॥ ९ ॥

9. I invoke Sri, to realise whom fragrant things (like sandal-paste, flowers, etc.) are the means[1], who is unassailable[2] by the inauspicious, who is ever-joyful[3] and the possessor of (wealth in the form of) manure (because of the

abundance of cattle She has), and who is the Supreme sovereign of all (living) beings.

1. Who is the means of bringing fame to Her devotees.—R.
   (Lakshmi, in the form of the Goddess Earth whose distinguishing feature is smell.—S.
2. unattainable by those who do not seek her with auxiliaries to worship and with devotion.—R.
3. who has an abundance of crops.—S.

मनसः काममाकूतिं वाचस्सत्यमशीमहि ।
पशूनां रूपमन्नस्य मयि श्रीः श्रयतां यशः ॥ १० ॥

10. May we realise all (the) wishes of (our) hearts and (our) aims, the truth of (our) words (in the form of requests), the wealth of cattle and food. May Sri bring me fame (also).

कर्दमेन प्रजाभूता मयि संभव कर्दम ।
श्रियं वासय मे कुले मातरं पद्ममालिनीम् ॥ ११ ॥

11. (O Kardama!) Bring to me Sri, who has been taken as a daughter[1] by Kardama (i. e., yourself) and make Her dwell in my family—Her, who is the (Universal) Mother[2] and who is decked with garlands of lotuses.

1. who has (Kardama) for Her son.—S. & P.
2. (your) mother—S. &. P.

आपः सृजन्तु स्निग्धानि चिक्लीत वस मे गृहे ।
नि च देवीं मातरं श्रियं वासय मे कुले ॥ १२ ॥

12. O Ciklita[1]! Let the waters[2] (which are the dwelling places of the Lord) generate (for me) viscous things (like ghee and others). Dwell in my house and make the Goddess Sri, the Mother (of the Universe) also live in my abode.

1. One of the personal attendants of Lakshmi. The name of Manmatha, the son of Sri.
2. deities presiding over the waters.—S.

आर्द्रां पुष्करिणीं यष्टिं पिङ्गलां पद्ममालिनीम् ।
चन्द्रां हिरण्मयीं लक्ष्मीं जातवेदो ममाऽऽवह ॥ १३ ॥

13. O Jatavedah! Bring to me Lakshmi who is compassionate, who resides in the lotus pond[1], who is the goal of (all) sacrificial rites[2], who is tawny-coloured, who has garlands of lotuses, who delights[3] (the Universe), and who has an abundance (of wealth in the form) of gold.

1. who has elephants around Her with their trunks lifted ready to pour water on Her for Her bath.—S.
2. who is the punisher (of the delinquent).—S.
3. who is lustrous like the moon.—R.

आर्द्रां पुष्करिणीं पुष्टिं सुवर्णां हेममालिनीम् ।
सूर्यां हिरण्मयीं लक्ष्मीं जातवेदो ममाऽऽवह ॥ १४ ॥

14. O Jatavedah! Bring unto me Lakshmi, who is compassionate, who resides in the lotus-pond, who is prosperity (itself), who is of a

golden hue[1], who is decked with garlands of gold, who is the (efficient) impeller[2] (of the Universe) and who is of golden form.

1. who is of an agreeable hue.—S.
2. who is wealth itself.—P.

तां म आवह जातवेदो लक्ष्मीमनपगामिनीम् ।
यस्यां हिरण्यं प्रभूतं गावो दास्योऽश्वान्
विन्देयं पुरुषानहम् ॥ १५ ॥

15. O Jatavedah! Bring to me Lakshmi who will never, abandon me and by whose grace I may get in abundance gold and cattle, servants and horses and (other) men.

———

चतुः श्लोकी
CHATUHŚLOKĪ

[Ṣri Yamunacarya — otherwise known as Sri Alavandar—is the forerunner and spiritual Guru of Ramanuja. He is the author of Mahapurusha Nirnaya, Agamapramanya and Siddhitraya (Atma, Samvit and Isvara Siddhi)—scholarly works of a rather argumentative nature. His Stotra Ratna is a song overflowing with devotion to the Lord. He has written in his own lucid and melodious style another hymn in four verses called Catussloki on Goddess Lakshmi. The four verses say that Lakshmi also has the four qualities which are attributed to Her consort Narayana in the four chapters of the Brahma Sutras. They are: i. He is the cause, efficient and material, of the whole universe; ii. His greatness is unsullied by anything; iii. He is the means by which one has to obtain the highest goal, the supreme bliss and iv. it is Himself. Lakshmi also has these.

The first Sloka speaks about the Vibhutis of Goddess Lakshmi, the second about Her greatness which is incomprehensible even to Her omniscient Consort, the third about Her grace which grants the different wishes of all and the last speaks about Her charming forms which are ever inseparable from, and co-existent with, those of Sri Narayana. The Stotras of the Acaryas who came after, have been based more or less upon this and they elucidate the idea contained herein.]

कान्तस्ते पुरुषोत्तमः फणिपतिः शय्याऽऽसनं वाहनं
वेदात्मा विहगेश्वरो यवनिका माया जगन्मोहिनी ।
ब्रह्मेशादिसुरव्रजः सदयितस्त्वद्दासदासीजनः
श्रीरित्येव च नाम ते भगवति ब्रूमः कथं त्वां वयम् ॥ १ ॥

1. O Goddess! Purushottama, the greatest Lord of all Souls, (is) your consort; the Lord of the hooded (serpents, Adisesha) (is) your couch and throne; the sovereign of the birds, (Garuda) whose body Vedas are, (is) your vehicle; Maya, the world-enchantress (i. e., Prakriti, composed of the three qualities of Sattva, Rajas and Tamas) (is) your veil; all the hosts of Gods with their sweethearts (are) your bevy of attendants and maids. Your name itself is Sri. (Possessed of all this greatness, as you are), how can we (adequately) sing your praise?

यस्यास्ते महिमानमात्मन इव त्वद्वल्लभोऽपि प्रभुः
नालं मातुमियत्तया निरवधिं नित्यानुकूलं स्वतः ।
तां त्वां दास इति प्रपन्न इति च स्तोष्याम्यहं निर्भयो
लोकैकेश्वरि लोकनाथदयिते दान्ते दयां ते विदन् ॥२॥

2. Your greatness, which is boundless, eternal and ever blissful by nature, cannot be comprehended in its entirety even by your Loving Consort, omnipotent though He be, even as He cannot His own greatness. O the Supreme

Sovereign of the Universe! The Beloved of the Saviour of the Universe! I know you shower your mercy on those who seek refuge in you and so I fearlessly begin to sing (the greatness of) you. For I am both your servant and Prapanna (i.e., refugee).

ईषत्त्वत्करुणानिरीक्षणसुधासन्धुक्षणात् रक्ष्यते
नष्टं प्राक्तदलाभतः त्रिभुवनं संप्रत्यनन्तोदयं ।
श्रेयो न ह्यरविन्दलोचनमनःकान्ताप्रसादादृते
संसृत्यक्षरवैष्णवाध्वसु नृणां संभाव्यते कर्हिचित् ॥ ३ ॥

3. Being blessed by the grace of a particle of the nectar of your merciful glances, the three worlds, non-existent before because of its absence, are saved (i.e., placed free from all troubles) now and are endowed with endless prosperity. For without the grace of the Darling of the heart of the Lotus-eyed (Narayana), the joy is never possible for the souls anywhere—in this world, in the Kaivalya and in the path of Vishnu (i.e., salvation).

शान्तानन्तमहाविभूति परमं यद्ब्रह्म रूपं हरेः
मूर्तं ब्रह्म ततोऽपि तत्प्रियतरं रूपं यदत्यद्भुतम् ।
यान्यन्यानि यथासुखं विहरतो रूपाणि सर्वाणि ता-
न्याहुः स्वैरनुरूपरूपविभवैः गाढोपगूढानि ते ॥ ४ ॥

4. With your wealth, splendour and forms suited to His own are inseparably united, they

say, all His forms: that aspect of His which is free from any modification, which is unlimited, which is the Lord of the Great Vibhuti and which is called the Para Brahman; that form (of Vishnu) which is called Brahman, which is marvellously charming and hence more liked by Him; and also all the other forms assumed by Him at his own pleasure to divert Himself.

[यत्पदाम्भोरुहध्यानविध्वस्ताशेषकल्मषः ।
वस्तुतामुपयातोऽहं यामुनेयं नमामि तम् ॥]

शरणागति गद्यम्

ŚARAṆĀGATIGADYAM

[Sri Ramanuja was the successor of Sri Yamuna. He popularised the Visishtadvaita System of Philosophy and spread it everywhere so that the system came to be known after him. He is the author of nine works. The Vedanta Sara, the Vedanta Dipa and Sri Bhashya are graded commentaries on the Brahma Sutras with increasing elaborateness. The fourth is the Bhashya on the Bhagavad Gita ; the fifth, the Vedartha Sangraha, is a digest of the teachings of all Upanishads ; the sixth is called Nitya which codifies the daily rites of a devotee of the God ; and the last three are devotional songs in prose, the Gadya traya —Saranagati Gadya, Sriranga Gadya and Vaikuntha Gadya. At the beginning of the Saranagati Gadya and in one or two other places, he has spoken of Sri, though he has not specially devoted a book to Her greatness.]

भगवन्नारायणाभिमतानुरूपस्वरूपरूपगुणविभवैश्वर्यशीलाद्यनवधिकातिशयासंख्येयकल्याणगुणगणां पद्मवनालयां भगवतीं श्रियं देवीं नित्यानपायिनीं निरवद्यां देवदेवदिव्यमहिषीं अखिलजगन्मातरं (अस्मन्मातरं) अशरण्यशरण्यां अनन्यशरणः शरणमहं प्रपद्ये ॥

In Sri do I take refuge, helpless as I am, in Sri—who is the saviour of the helpless; who has got innumerable hosts of qualities,—auspicious and unexcelled—like sovereignty and amiability; who possesses a nature, forms, qualities and Vibhuti (splendour) suited to and loved by Sri Narayana, the Bhagavan (Himself, the possessor of such superb qualities); in Sri, the Goddess (of superb qualities), the denizen of the lotus-ponds who is ever inseparable from Her Consort and unimpeachable and unsullied (by any fault); and who is the queen of the Lord of all Gods and the Mother of the entire Universe (and of myself.)

———

[प्रणामं लक्ष्मणमुनिः प्रतिगृह्णातु मामकम् ।
प्रसाधयति यत्सूक्तिः स्वाधीनपतिकां श्रुतिम् ॥]

श्रीस्तवः

ŚRĪSTAVAḤ

[Sri Vatsanka Misra was the loving disciple of Sri Ramanuja and was much loved and held in great esteem by all, both for his knowledge and saintly qualities. His devotion and saintliness were paralleled only by those of the Alvars—who were called as such, because they sank in the ocean of Bhakti to God—and so he also was called Kurattalvan (i. e., Alvan of Kuram, his birthplace near Conjivaram.) He is the author of a work called Yamakaratnakara and of five devotional psalms which go by the name of Panca stava— Sri Stava, Varadaraja Stava, Sundarabahu Stava, Atimanusha Stava and Vaikuntha Stava—all in charming and moving and emotional verses.

His Sri Stava which is given below is in praise of the Goddess Lakshmi in eleven verses. The first is an invocation to the Goddess, the next four form an introduction to the poem and the next three describe the greatness of Lakshmi. The prapatti to the Goddess (i.e. seeking shelter in Her) is done in the ninth and the tenth. The last is a prayer to the Goddess, for blessing the poet with Her benevolent glances.]

स्वस्ति श्रीर्दिशतादशेषजगतां सर्गोपसर्गस्थितीः
स्वर्गं दुर्गतिमांपवर्गिकपदं सर्वं च कुर्वन् हरिः ।
यस्या वीक्ष्य मुखं तदिङ्गितपराधीनो विधत्तेऽखिलं
क्रीडेयं खलु नान्यथाऽस्य रसदा स्यादैकरस्यात्तया ॥ १ ॥

1. Fortune may Sri be pleased to bestow on us, Sri—whose face Hari turns to and by whose

gestures He is guided in the acts of creation, sustentation and destruction of the Universe and also in the act of giving the Heavens (i. e., Svarga), or the Hell or Eternal Bliss (as each one deserves). (Lakshmi and Hari) have identity of tastes (and likes). If it is otherwise, the sport (of creation) will no longer afford them joy.

हे श्रीर्देवि समस्तलोकजननीं त्वां स्तोतुमीहामहे
युक्तां भावय भारतीं प्रगुणय प्रेमप्रधानां धियं ।
भक्तिं बन्धय नन्दयाश्रितमिमं दासं जनं तावकं
लक्ष्यं लक्ष्मि कटाक्षवीचिविसृतेस्ते स्याम चामी वयम् ॥२॥

2. O Sri, Goddess Lakshmi ! To praise you, the Mother of all the Universe, we make an attempt. So bless us with suitable words and have an increasingly loving temperament towards us. Give this servant and refugee of yours devotion and make him happy. May we become objects within the range of the play of your wave-like glances.

स्तोत्रं नाम किमामनन्ति कवयो यद्यन्यदीयान् गुणान्
अन्यत्र त्वसतोऽधिरोप्य फणितिः सा तर्हि वन्ध्या त्वयि ।
सम्यक्सत्यगुणाभिवर्णनमथो ब्रूयुः कथं तादृशी
वाग्वाचस्पतिनाऽपि शक्यरचना त्वत्सद्गुणार्णोनिधौ ॥ ३ ॥

3. Which do the poets call a 'Stotra' ? If it is this, viz., the superimposition of the qualities possessed by one on another without them

and praising Him (as having them), then such a Stotra is untrue (and impossible) in your case. (For there are no qualities that are lovable and that are not found in you.) Or, if they say that a faithful and complete narration of the qualities existing in one is 'Stotra,' (that too cannot be done in your case; for) how can such words be found (or coined) even by the Master of speech (Brihaspati)—words suited to your ocean-like qualities ?

ये वाचां मनसां च दुर्ग्रहतया ख्याता गुणास्तावकाः
तानेव प्रति साम्बुजिह्वं उदिता हैं मामिका भारती ।
हास्यं तत्तु न मन्महे न हि चकोर्यैकाऽखिलां चन्द्रिकां
नालं पातुमिति प्रगृह्य रसनामासीत सत्यां तृषि ॥ ४ ॥

4. To describe the qualities of Yours which are well-known to be beyond the reach of mind and speech alike, my words have come out with a watering mouth. But (we) do not consider our attempt (to do the impossible) ridiculous; for a she-cakora does not certainly keep still drawing back her tongue, when she is thirsty, because of the fact that she will not be able to drink all the moonlight completely, all by herself.

क्षोदीयानपि दुष्टबुद्धिरपि निस्स्नेहोऽप्यनीहोऽपि ते
कीर्तिं देवि लिहन्नहं न च बिभेम्यज्ञो न जिह्रेमि च ।
दुष्येत् सा तु न तावता न हि शुना लीढाऽपि भागीरथी
दुष्येत् श्वाऽपि न लज्जते न च बिभेत्यार्तिस्तु शाम्येत् शुनः ॥

5. Mean and wicked-natured, undevoted and indifferent and ignorant though I am, O Goddess, I am neither afraid nor ashamed to taste (the nectar of) your glory (by beginning to praise it). For by that (attempt of mine), your glory will not be sullied (but I will be benefited). It is indeed a well-known fact that the Ganges is not made impure by the licking of a dog and that the dog too is neither ashamed nor afraid (to lick it.) But its thirst is certainly quenched.

ऐश्वर्यं महदेव वाऽल्पमथवा दृश्येत पुंसां हि यत्
तल्लक्ष्म्याः समुदीक्षणात् तव यतः सार्वत्रिकं वर्तते ।
तेनैतेन न विस्मयेमहि जगन्नाथोऽपि नारायणो
धन्यं मन्यत ईक्षणात् तव यतः स्वात्मानमात्मेश्वरः ॥६॥

6. It is no matter for surprise to us that all the wealth, great or small, found in all places with different persons is the result of your (favourable) glances, O Lakshmi. For even Narayana, the Saviour of the Universe, considers Himself blessed and all-powerful (lit. being Himself the Master and without a master over Him) only because of your glances.

ऐश्वर्यं यदशेषपुंसि विदितं सौन्दर्यलावण्ययोः
रूपं यच्च हि मङ्गलं किमपि यत् लोके सदित्युच्यते ।
तत्सर्वं त्वदधीनमेव यदतः श्रीरित्यभेदेन वा
यद्वा श्रीमदितीदृशेन वचसा देवि प्रथामश्नुते ॥ ७ ॥

7. The power to control others that is found in all persons, the characteristic of beauty and charm which is considered auspicious and whatever is called 'sat' (i. e., good or existent) in this world, all that is dependent on you. Because of this, those objects are known in this world by these words : either as 'Sri'—(Sri itself) i.e., being identical with you or as 'Srimat'—possessing Sri (and hence as being different from you). (Cf. usages like Dhanasri & Rupasri, and Srimadrupam & Srimaddhanam).

देवि त्वन्महिमावधिर्न हरिणा नापि त्वया ज्ञायते
यद्यप्येवमथापि नैव युवयोः सर्वज्ञता हीयते ।
यन्नास्त्येव तदज्ञतामनुगुणां सर्वज्ञताया विदुः
व्योमांभोजमिदन्तया किल विदन् भ्रान्तोऽयमित्युच्यते॥८

8. Goddess Lakshmi, the extent of your greatness is not comprehended either by yourself or by Narayana. Though it is like this, still the omniscience of both of you does not suffer the least. For they say that not to know what does not exist (i.e., to know a non-existent thing as non-existing) only corroborates the omniscience of a person. On the contrary, one who declares he knows the properties of a Sky-lotus—a lotus that blossoms in the sky (i.e., a non-existent one), will only be called a man out of his senses.

लोके वनस्पतिबृहस्पतितारतम्यं
यस्याः प्रसादपरिणाममुदाहरन्ति ।
सा भारती भगवती तु यदीयदासी
तां देवदेवमहिषीं श्रियमाश्रयामः ॥ ९ ॥

9. We seek refuge in Sri who is the Divine Consort of the Lord of all the Gods (Narayana); the Goddess of Learning, Sarasvati, is whose attendant; and the flow or otherwise of whose (Sarasvati's) graces is responsible for the difference in this world between a tree (that is non-sentient) and Brihaspati—the Lord of Speech (who is omniscient).

यस्याः कटाक्षमृदुवीक्षणदीक्षणेन
सद्यः समुल्लसितपल्लवमुल्ललास ।
विश्वं विपर्ययसमुत्थविपर्ययं प्राक्
तां देवदेवमहिषीं श्रियमाश्रयामः ॥ १० ॥

10. We resort to Sri, the Consort of the Supreme Lord of all Gods (for protection); to Sri by whose mere will to throw Her sweet glances, the whole world came into existence immediately with all its things sprouting forth, non-existent as it was before because of their absence.

यस्याः कटाक्षवीक्षाक्षणलक्षं लक्षिता महेशाः स्युः ।
श्रीरङ्गराजमहिषी सा मामपि वीक्षतां लक्ष्मीः ॥ ११ ॥

11. May that Lakshmi, the Consort of Lord Sri Ranganatha, bless even me by Her glances, by becoming the object of whose glances even for a moment all become Mahesas (Lord Siva or powerful rulers).

[श्रीवत्सचिह्नमिश्रेभ्यो नमउक्तिमधीमहे ।
यदुक्तयस्त्रयीकण्ठे यान्ति मङ्गलसूत्रताम् ॥]

श्रीगुणरत्न कोशः

ŚRĪ GUNARATNAKOŚAḤ

[Sri Guna Ratna Kosa is one of the poems of Sri Parasara Bhattar (c. 1123—1151 A. D.)—who is also called Ranganatha—the son of Sri Vatsanka Misra. The story goes that he was born by the grace of the Lord Ranganatha and His Consort and that he was treated as their child by the Divine Couple. Even as a boy of four, he was very intelligent and Sri Ramanuja was much impressed with this budding genius of a child, worthy of his father. Bhattar's success in debates followed by the conversion of learned opponents like Vedantin and the nature of the works he has left behind even in the short span of life of twenty-eight years, are sufficient proof of his erudition and greatness. His Tattva Ratnakara is a scholarly work which is had only in fragments from the quotations in the Nyaya Parisuddhi of Vedanta Desika. 'Bhagavad Guna Darpana,' or the '(Vishnu) Sahasra Nama Bhashya' is a clear proof of the vastness of his learning and of his memory. His 'Sri Rangaraja Stava' in two sections and 'Sri Guna Ratna Kosa' are songs in praise of Lord Sri Ranganatha and Sri Ranganayaki respectively. His 'Ashtasloki' gives in eight verses the meaning of the three Mantras: Ashtakshara, Dvaya and Carama Sloka. His 'Ranganatha Stotra' is the cry of a parted soul in anguish longing for the union with the Lord and the eight verses are at once melodious and painful. There are also many other stray slokas which are called 'Tirumanjanak-kavis' (and he has himself written commentaries on them in the 'Manipravala' style). All the above except the last are in Sanskrit. He was an equally great scholar in

Tamil and his interpretations of some of the songs of the Alvars are original and refreshing. He has left a commentary on 'Maivannanarunkunji' — a verse in Tiruneduntandakam, his favourite poem in the Divya Prabandham.

The Sri Guna Ratna Kosa, which we are giving below with its translation, is in 61 verses and we shall give a brief analysis of the same :

1—8. Introductory: after an invocation to the Goddess Lakshmi, the poet prays for faultless words to sing Her greatness.

9—18. All the Srutis and Smritis proclaim Her greatness; and the greatness found in this world in all, sentient and non-sentient, has come to them only from Her.

19—22. Lakshmi as the Supreme Sovereign of the two 'Vibhutis' — Lila and Nitya (World of Sport and of Enjoyment).

23—27. The Divine City, its mansions, the Divine Consorts and the Attending Angels of Nitya Vibhuti.

28—31. The poet answers objections raised by some against the greatness of Lakshmi : that She has nothing to do with the creation of the world; Her greatness is not inherent, but due to something else ; She is not mentioned in the Vedas ; and that the greatness of the All-powerful Lord would suffer if She be praised.

32—35. The qualities that are found in both the Divine Couple and that are peculiar to each, and the basis of such division are next described.

36—50. Description of the personal charm, lustre and beauty of Lakshmi, of Her ornaments, of Her incarnations and their causes and characteristics.

51—58. The qualities that will bring us near Her; the Divine Couple figure always inseparably united in our concept; both together are the means for our ends, and service to both should be our aim. She has an additional attribute 'Purushakaratva'—i.e., the quality of acting as an intercessor on our behalf like a forgiving and benign mother. Her benevolence and Her bountifulness shine to their fullest advantage only in 'Arca' i.e. idol form.

51—58. Qualities helpful for us to resort to Her for protection and to adopt Her as the means for our various ends.

59—61. Taking shelter in Goddess Sri. Prapatti is done in v. 60 and the fruit is prayed for by the last.]

श्रियै समस्तचिदचिद्विधानव्यसनं हरेः ।
अङ्गीकारिभिरालोकैः सार्थयन्त्यै कृतोऽञ्जलिः ॥ १ ॥

1. I offer my respectful salutations to Sri who, by Her glances of approval, makes the wish of Hari to create all the things sentient and non-sentient, an accomplished fact.

उल्लासपल्लवितपालितसप्तलोकी-
निर्वाहकोरकितनेमकटाक्षलीलाम् ।
श्रीरङ्गहर्म्यतलमङ्गलदीपरेखां
श्रीरङ्गराजमहिषीं श्रियमाश्रयामः ॥ २ ॥

2. We resort (for protection) to Sri who is the Queen Consort of Lord Ranganatha and who is like (the glow of) the flame of the auspicious light in the flat of Srirangam. The graceful and

sportive movements of the glances (of Her eyes) become more charming when the eyes seem (out of joy) to put forth sprouts by the creation of the seven worlds, and buds with their sustentation.

अनुकलतनुकाण्डालिङ्गनारम्भशुम्भत्-
प्रतिदिशभुजशाखश्रीसखानोकहर्द्धिः ।
स्तननयनगुलुच्छस्फारपुष्पद्विरेफा
रचयतु मयि लक्ष्मीकल्पवल्ली कटाक्षान् ॥ ३ ॥

3. Lakshmi has the loveliness of a Kalpaka creeper that entwines itself round the anokaha tree; when she begins to embrace Her Consort, every moment He shines more and out of joy) branch-like arms seem to shoot forth in all (i.e., four) directions. May that Lakshmi, who is (again) like the Kalpaka creeper with Her bosom like the bunch (of flowers), and Her eyes with their (dark) pupils lovely like the blossomed flowers with bees (on them), turn Her glances towards me (and bless me).

यद्भ्रूभङ्गाः प्रमाणं स्थिरचररचनातारतम्ये मुरारेः
वेदान्तास्तत्त्वचिन्तां मुरभिदुरसि यत्पादचिह्नैस्तरन्ति ।
भोगोपोद्घातकेलीचुलकितभगवद्वैश्वरूप्यानुभावा
सा नः श्रीरास्तृणीताममृतलहरिधीलङ्घनीयैरपाङ्गैः ॥ ४ ॥

4. May Lakshmi bathe me by Her glances which excel in sweetness the waves of nectar; the

knitting of Her eyebrows (this way or the other) is the command for the diverse creation of the animate and the inanimate world by the foe of Mura (i.e., Narayana). The Upanishads arrive at a decision (that Narayana is Para Brahman) in their search for truth (as to the most Supreme Deity) only by the imprint of Her foot-steps on the chest of Murabhid (the slayer of Mura); by the very sportive commencement of Her enjoyment all the (infinite) greatness of the multitudinous forms (or of the all-pervasive form) of the Lord becomes extremely small (like a handful).

यद्यावत्तव वैभवं तदुचितस्तोत्राय दूरे स्पृहा
स्तोतुं के वयमित्यदश्च जगृहुः प्राञ्चो विरिञ्च्यादयः ।
अप्येवं तव देवि वाङ्मनसयोर्भाषानभिज्ञं पदं
कावाचः प्रयतामहे कवयितुं स्वस्ति प्रशस्त्यै गिराम् ॥ ५॥

5. O Goddess! (Our) wish to sing adequately the nature and magnitude of Your greatness will be far from realisation. Even ancient seers like Brahma have said, 'Who are we to praise this (greatness of Yours) (i.e., where is the power in us)?' Yet we make a great endeavour to sing with our imperfect words Your nature which is far above the sphere of thought and word. Let there be a happy and successful end (for our endeavour by your favour)

स्तोतारं तमुशन्ति देवि कवयो यो विस्तृणीते गुणान्
स्तोतव्यस्य ततश्च ते स्तुतिधुरा मय्येव विश्राम्यति ।
यस्मादस्मदमर्षणीयफणितिस्वीकारतः ते गुणाः
क्षान्त्यौदार्यदयादयो भगवति स्वां प्रस्तुवीरन् प्रथाम् ॥६॥

6. O Goddess! Scholars call him a panegyrist who brings out (completely all) the qualities of the object to be praised. If it is so, the burden of praising you stops with me (and can go no farther (i.e., I am best qualified to do it). For your qualities like forbearance, magnanimity and benevolence, will (surely) become well-known as they have accepted even my (ill-formed and hence) unpardonable words.

सूक्तिं समग्रयतु नः स्वयमेव लक्ष्मीः
श्रीरङ्गराजमहिषी मधुरैः कटाक्षैः ।
वैदग्ध्यवर्णगुणगुम्भनगौरवैर्या
कण्डूलकर्णकुहराः कवयो धयन्ति ॥ ७ ॥

7. May Lakshmi Herself, the Queen Consort of the Lord of Sriranga, make our words perfect by Her sweet glances, so that poets will drink with ever-longing ears our words. For by Her favour our works become charming by the skilful choice of letters and use of words with proper significance (and other qualities).

अनाघ्रातावद्यं बहुगुणपरीणाहि मनसो
दुहानं सौहार्दं परिचितमिवाथापि गहनं ।
पदानां सौभ्रात्रादनिमिषनिषेव्यं श्रवणयोः
त्वमेव श्रीर्मह्यं बहुमुखय वाणीविलसितम् ॥ ८ ॥

8. O Sri! You Yourself bless me with a flow of choice words which will be untouched even by the least shadow of a blemish, which will be full of all good qualities, (like melody and lucidity), and which will themselves import joy to the mind. The words should at once be familiar and yet sublime and deep, and because of their mutual cohesion and softness, the ears (of one) should ever be longing to hear them again and again.

श्रियः श्रीः श्रीरङ्गेशय तव च हृद्यां भगवतीं
श्रियं त्वत्तोऽप्युच्चैर्वयमिह फणामः शृणुतरां ।
दृशौ ते भूयास्तां सुखतरलतारे श्रवणतः
पुनर्हर्षोत्कर्षात् स्फुटतु भुजयोः कञ्चुकशतम् ॥ ९ ॥

9. O Sri of Sri (i.e., prop of Sri Herself) and the reclining Lord at Sriranga! Listen! We praise Sri, dear to you too, as being superior even to Yourself. By hearing this, the pupils of Your (two) eyes will become sparkling and there will be a hundred coats on your shoulders (put on one after the other as the former gives way when your body swells with excessive joy).

देवि श्रुतिं भगवतीं प्रथमे पुमांसः
त्वत्सद्गुणौघमणिकोशगृहं गृणन्ति ।
तद्द्वारपाटनपटूनि च सेतिहास-
सन्तर्कणस्मृतिपुराणपुरस्सराणि ॥ १० ॥

10. O Goddess! The ancient seers declare that the Vedas are the treasure-house of your precious and gemlike qualities. Works like Itihasas (Bharata and Ramayana), Smritis and Puranas helped by good reasoning are the only things that are capable of effecting an opening into them (i.e., the Vedas and all the other works speak only about Lakshmi and Her greatness).

आहुर्वेदा न मानं कतिचन कति चाराजकं विश्वमेतत्
राजन्वत् केचिदीशं गुणिनमपि गुणैस्तं दरिद्राणमन्ये ।
भिक्षावन्ये सुराजम्भवमिति च जडास्ते तलातल्यकार्षुः
ये ते श्रीरङ्गहर्म्याङ्गणकनकलते न क्षणं लक्ष्यमासन् ॥ ११

11. O the Golden creeper in the courtyard of the mansion of Sriranga! They are the ignorant in the world who do not become the objects of Your glances even for a moment. (Ignorant as they are, they hold different views about the God and the world:) some (i.e., the Carvakas) say that the Vedas are not valid authorities; others (the Kapilas) hold that this Universe is without a king and yet others (the Kanadas) with the king;

some (the Advaitins) declare that the Lord is devoid of all qualities (or attributes) though he does possess them ; a few attribute to a Mendicant (Bhikshu i.e., Siva) the state of being a king. Thus do they carry on a hand-to-hand fight against one another in ignorance.

मनसि विलसताऽक्ष्णा भक्तिसिद्धाञ्जनेन
श्रुतिशिरसि निगूढं लक्ष्मि ते वीक्षमाणाः ।
निधिमिव महिमानं भुञ्जते येऽपि धन्या
ननु भगवति दैवीं संपदं तेऽभिजाताः ॥ १२ ॥

12. O Goddess Lakshmi! With the eye of knowledge shining in their minds assisted by the unguent of devotion, some are able to see your greatness hidden deep, like a treasure, in the (mines of) Upanishads (lit. on the top of the Vedas) and enjoy it. Truly they are the blessed, born under the influence of the Divine Favour.

अस्येशाना जगत इति तेऽधीमहे यां समृद्धिं
श्रीः! श्रीसूक्तं बहुमुखयते तां च शाखानुशाखं ।
ईष्टे कश्चिज्जगत इति यः पौरुषे सूक्त उक्तः
तं च त्वत्कं पतिमधिजगावुत्तरश्चानुवाकः ॥ १३ ॥

13. Sri! The 'Sri Sukta' describes in detail with great zeal that opulence of yours which is being

sung by us in the hymn (beginning with) 'Asyesana jagatah' (the Supreme Ruler of this Universe). The 'Uttara Anuvaka' (i. e., the second part of the 'Purusha Sukta') (also speaks of Your greatness; for it) declares that He, who is mentioned as 'the Sovereign of the Universe,' in (the first section of) the Purusha Sukta is but the Consort of Yours (i. e., He is the Lord of the Universe,' because He is Your consort).

उद्बाहुस्त्वामुपनिषदसावाह नैका नियन्त्रीं
श्रीमद्रामायणमपि परं प्राणिति त्वच्चरित्रे ।
स्मर्तारोऽस्मज्जननि यतमे सेतिहासैः पुराणैः
निन्युर्वेदानपि च ततमे त्वन्महिम्नि प्रमाणम् ॥ १४ ॥

14. Our Mother! Not only does one Upanishad proclaim with its hands lifted high that You are the Supreme Ruler, but the Ramayana also lives, because (of the narration) of Your life. Those (who are) writers of Smritis interpret all the Vedas, the Itihasa and the Puranas as being authorities on Your greatness (and as dealing with it in great detail).

आकुग्रामनियामकादपि विभोरासर्वनिर्वाहकात्
ऐश्वर्यं यदिहोत्तरोत्तरगुणं श्रीरङ्गभर्तुः प्रिये ।
तुङ्गं मङ्गलमुज्ज्वलं गरिमवत् पुण्यं पुनः पावनं
धन्यं यत्तददश्च वीक्षणभुवस्ते पक्ष्मषा विप्रुषः ॥ १५ ॥

15. The Beloved of the Master of Sriranga! Beginning from the head of a hamlet and going higher and higher up to the All-powerful (Brahma) who is the ruler of the entire Universe, whatever wealth and power there be in this world; whatever is high (like the Mount Meru) or auspicious (like the flower), lustrous (like the gems) or heavy (like the Mt Mandara), beneficent (like sacrifice which gives the Svarga after death) or purifying (like Sacred Rivers); and whatever is luxurious (like the Nine Treasures); all this is but the result of five or six drops (of favour) come out of Your (benevolent) eyes.

एको मुक्तातपत्रप्रचलमणिघणात्कारिमौलिर्मनुष्यो
दृप्यद्दन्तावलस्थो न गणयति नतान् यत् क्षणं क्षोणिपालान् ।
यत्तस्मै तिष्ठतेऽन्यः कृपणमशरणो दर्शयन् दन्तपङ्क्तिं
तत्ते श्रीरङ्गराजप्रणयिनि नयनोदञ्चितन्यञ्चिताभ्याम् ॥ १६ ।

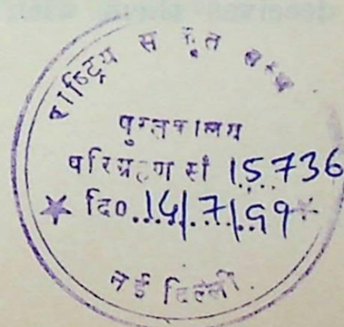
16. The Darling of the Lord of Sriranga! One man is seated (proudly) on an elephant in ruts with the diadem (on his head gracefully) playing with the jingling diamonds dangling from an umbrella of pearls (held above); and he does not deign, even for a moment, to look upon the monarchs lying prostrate at his feet (with their prayers). There is another, helpless and poor, that stands grinning at the other (showing his distress). Both these states are the result of your eyes turned upwards or downwards (i.e., turned favourably towards one or away from the other).

रतिर्मतिसरस्वतीधृतिसमृद्धिसिद्धिश्रियः
सुधासखि यतोमुखं चिचलिषेत् तव भ्रूलता ।
ततोमुखमथेन्दिरे बहुमुखीमहंपूर्विकां
विगाह्य च वशंवदाः परिवहन्ति कूलङ्कषाः ॥ १७ ॥

17. O Indira! The friend of the Nectar! If your arched eyebrow should just think of moving towards a particular individual (to bless him), at once pleasure and knowledge, eloquence and courage, prosperity and realisation (of his desires) and wealth rush towards him with great zeal one before the other (and vying with one another), like a river in floods tearing its banks and overflowing; and all reach him and become subservient to him.

सहस्थिरपरित्रसत्त्रजविरिञ्चनाकिञ्चनैः
अनोकहबृहस्पतिप्रबलविक्लबप्रक्रियम् ।
इदं सदसदात्मना निखिलमेव निम्नोन्नतं
कटाक्षतदुपेक्षयोस्तव हि लक्ष्मि तत्ताण्डवम् ॥ १८ ॥

18. This entire world which is of diverse nature in the form of groups of beings animate and inanimate, of (the rich) Brahma and the poor, the (non-sentient) anokaha tree and the (omniscient) Brihaspati, the strong and the weak, and the good and the bad; and in short, this world which is (full of objects) high and low is (the result of) the dancing of your glances turned favourably towards (the one) and away (from the other), Lakshmi.

काले शंसति योग्यतां चिदचितोरन्योन्यमालिङ्गतोः
भूताहंकृतिबुद्धिपञ्चकरणीस्वान्तप्रवृत्तीन्द्रियैः ।
अण्डानावरणैः सहस्रमकरोत् तान् भूर्भुवःस्वर्वतः
श्रीरङ्गेश्वरदेवि ते विहृतये सङ्कल्पमानः प्रियः ॥ १९ ॥

19. The Consort of the Lord of Sriranga! When the Time announces the suitable moment (for creation) and when the Cetana and the Acetana (the Soul and the Matter) begin to embrace each other (preliminary to the origination of the world), Your Beloved wills and then originates, for Your sport, a thousand Universes with their (seven) sheaths (avaranas) and with (all the other things within:) Buddhi (i.e., Intellect), Ahamkara (Ego), Mind, the five organs of sense and five of action, the five Bhutas (i.e., Elements) and (the three worlds) Bhuh, Bhuvah and Svah.

शब्दादीन् विषयान् प्रदर्श्य विभवं विस्मार्य दास्यात्मक
वैष्णव्या गुणमायया ऽऽत्मनिवहान् विप्लाव्य पूर्वः पुमान् ।
पुंसा पण्यवधूविडम्बिवपुषा धूर्तानिवायासयन्
श्रीरङ्गेश्वरि कल्पते तव परीहासात्मने केलये ॥ २० ॥

20. The Sovereign Goddess of Sriranga! The Ancient Personage (i.e., Narayana) makes the multitude of souls forget their wealth of service (to Him) by showing them the (fivefold) objects of sense, the sound and the like, and He deceives them with the Maya, pertaining to

Vishnu (i.e., Himself), composed of the (three) qualities (Sattva, Rajas and Tamas). He also leaves them worried (with the help of His Maya) like the licentious men (that are tempted and afflicted) by a man in the guise of a courtesan. He does all this, O Goddess, for Your jocular sport.

यद्दूरं मनसो यदेव तमसः पारे यदत्यद्भुतं
यत्कालादपचेलिमं सुरपुरी यद्गच्छतो दुर्गतिः ।
सायुज्यस्य यदेव सूतिरथवा यद्दुर्ग्रहं मद्गिरां
तद्विष्णोः परमं पदं तव कृते मातः समाम्नासिषुः ॥२१॥

21. The Vedas (repeatedly) declare that the celestial kingdom of God Vishnu exists for Your sake. It is beyond the reach of the mind (of all), is on the other side of Tamas (i.e., Prakriti) and is extremely wonderful. That kingdom does not undergo any change by the hand of Time; the cities of the (other) Gods look like a Hell in the eyes of those who are bound thither. It again yields the likeness (of God Vishnu) to the souls reaching that place. Or (why go on describing?), in short, it is beyond the range of my words.

हेलायामखिलं चराचरमिदं भोगे विभूतिः परा
पुण्यास्ते परिचारकर्मणि सदा पश्यन्ति ये सूरयः ।
श्रीरङ्गेश्वरदेवि केवलकृपानिर्वाह्यवर्गे वयं
शेषित्वे परमः पुमान् परिकरा ह्येते तव स्फारणे ॥ २२॥

22. The Queen of the Lord of Sriranga ! This world with all its beings, moving and stationary, is for Your sport and the World of Greater Splendour for Your enjoyment. The Holy Seers who are ever beholding (You and Your Consort) (are engaged) in the service of You ; we in this world stand and wait in multitudes to be saved by Your inherent compassion and thus we serve ; and the Great Man (i.e., Narayana) attends on You as a Master. All these form Your retinue and thus proclaim Your greatness and opulence.

आज्ञानुग्रहभीमकोमलपुरीपाला फलं भेजुषां
याऽयोध्येत्यपराजितेति विदिता नाकं परेण स्थिता ।
भावैरद्भुतभोगभूमगहनैः सान्द्रा सुधास्यन्दिभिः
श्रीरङ्गेश्वरगेहलक्ष्मि युवयोस्तां राजधानीं विदुः ॥२३॥

23. Lakshmi (or the auspicious sign) of Sri Ranganatha's mansion! (The Ancient Seers) know that Your capital (Sri Vaikuntha) which is well-known as 'Ayodhya' (the Impregnable) and 'Aparajita' (the Unconquered or Invincible), is situated far above the 'Naka' (Svarga) and it is guarded by sentries who are at once awe-inspiring and tender-looking by their commands and their kindness (respectively). It is the goal of those who engage themselves (in Bhakti—practice of Devotion, or Prapatti—Self-surrender). It is again replete with nectar-flowing objects which are pregnant with pleasures of surprising magnitude.

तस्यां च त्वत्कृपावन्निरवधिजनताविश्रमार्हावकाशं
सङ्कीर्णं दास्यतृष्णाकलितपरिकरैः पुंभिरानन्दनिघ्नैः ।
स्नेहादस्थानरक्षाव्यसनिभिरयं शार्ङ्गचक्रासिमुख्यैः
आनन्दैकार्णवं श्रीर्भगवति युवयोराहुरास्थानरत्नम् ॥२४॥

24. Goddess Sri! (The Upanishads) declare that in the city (of God), there is a most excellent Hall of Audience which, like Your kindness, has space enough for endless number of people to take shelter in and which (like Vaikuntha) belongs to You both. The Hall is filled with Angels lost in joy who are holding (in their hands) articles (used in service) eager to serve you. It is pre-eminently blissful by nature and free from the fear (of any attack) as it is guarded by Sarnga (the Divine Bow), Sudarsana (the Divine Discus), Nandaka (the Divine Sword) and other weapons who, on account of their excessive love for the person of God, are intently devoting themselves, though out of place, for its protection. (For there is absolutely no cause for fear.)

तत्र स्रक्स्पर्शगन्धं स्फुरदुपरिफणारत्नरोचिर्वितानं
विस्तीर्यानन्तभोगं तदुपरि नयता विश्वमेकाधिपत्यं ।
तैस्तैः कान्तेन शान्तोदितविभवैरर्हता त्वामसंख्यैः
अन्योन्याद्वैतनिष्ठाघनरसगहनान् देवि बध्नासि भोगान् ॥

25. There you have spread the body of Ananta which, like a flower, is soft and sweet-smelling. He has constructed a canopy (as it were) by the lustre of shining rubies on his (expanded) hoods held above. On him You have taken Your seat along with Your Beloved who rules the entire Universe as the Paramount Sovereign and who is best suited to You with His innumerable and exalted qualities in the Eternal Form and in the incarnations. With him You give (the Angels) Infinite bliss which is augmented by both of You becoming one in enjoyment (out of mutual and deep love).

भोग्या वामपि नान्तरीयकतया पुष्पाङ्गरागैः समं
निर्वृत्तप्रणयातिवाहनविधौ नीताः परीवाहतां ।
देवि त्वामनु नीळया सह मही देव्यः सहस्रं तथा
याभिस्त्वं स्तनबाहुदृष्टिभिरिव स्वाभिः प्रियं श्लाघसे ॥२६॥

26. Goddess! (Your Consort has) below You Bhumi, Nila and a thousand other Queens who, like the flower and the cosmetics, contribute to the enjoyment of You both as so many auxiliary objects; they also serve as an outlet in carrying off the excess of joy (coming out of Your mutual love). With all of them You give pleasure to Your Beloved as with Your bosom and arms and glances (there is no ill-feeling any-(where).

ते साध्याः सन्ति देवा जननि गुणवपुर्वेषवृत्तस्वरूपैः
भोगैर्वा निर्विशेषाः सवयस इव ये नित्यनिर्दोषगन्धाः ।
हे श्रीः श्रीरङ्गभर्तुस्तव च पदपरीचारवृत्त्यै सदाऽपि
प्रेमप्रद्राणभावाविलहृदयहठात्कारकैङ्कर्यभोगाः ॥ २७ ॥

27. Mother Lakshmi! (In that city) there are refulgent Angels called 'Sadhyas' who are always free from blemishes, who are like companions of equal age and who are absolutely alike in their qualities, form, dress, conduct, and nature, and also in their enjoyment. To do service at the feet of You both, there are those Angels whose only joy is in ready service (of You) with an excited heart melting with love.

स्वरूपं स्वातन्त्र्यं भगवत इदं चन्द्रवदने
त्वदाश्लेषोत्कर्षात् भवति खलु निष्कर्षसमये ।
त्वमासीर्मतिः श्रीः कमितुरिदमित्थंत्वविभवः
तदन्तर्भावात् त्वां न पृथगभिधत्ते श्रुतिरपि ॥ २८ ॥

28. Moon-faced Mother Sri! At the time of ascertainment (of the Supreme Deity), the nature and independence of the Lord are determined by the glory of Your embrace; for You are the exalted and rich attribute of Your Sweet-heart that defines the Paramount Sovereign and His nature. As You thus form part of Your Beloved (as a determinant attribute), the Vedas do not speak of You separately.

तव स्पर्शादीशं स्पृशति कमले मङ्गलपदं
तवेदं नोपाधेरुपनिपतितं श्रीरसि यतः ।
प्रसूनं पुष्यन्तीमपि परिमलर्द्धिं जिगदिषुः
न चैवंत्वादेवं स्वदत इति कश्चित् कवयते ॥ २९ ॥

29. Kamala! The word 'mangala' (auspicious) denotes the Lord because of Your contact with Him; but in Your case, this (Your being called mangala) does not depend upon any such external limiting adjunct; for You are Yourself Sri (i.e., auspicious). No one (in the world) says that the wealth of fragrance, that glorifies a flower, is lovely because of the possession of some other quality (in its own turn). (The charm of the fragrance is inherent in it.)

अपाङ्गा भूयांसो यदुपरि परं ब्रह्म तदभूत्
अमी यत्र द्वित्राः स च शतमखादिस्तदधरात् ।
अतः श्रीराम्नायस्तदुभयमुशंस्त्वां प्रणिजगौ
प्रशस्तिः सा राज्ञो यदपि च पुरीकोशकथनम् ॥३०॥

30. That, on which Your glances (fell) in profusion, turned out to be the Para Brahman and those on whom only two or three (of Your glances fell), became Indra and other (minor) deities below It. Therefore when the Vedas sang about (the greatness of) those deities (Para Brahman, Indra, and others), they praised only Your glory (Praise of Your possession ends in the praise of Yourself.) When one speaks (highly) of the capital city and treasury of a king, it ends only in the praise of the king.

स्वतः श्रीस्त्वं विष्णोः स्वमसि तत एवैष भगवान्
त्वदायत्तर्द्धित्वेऽप्यभवदपराधीनविभवः ।
स्वया दीप्त्या रत्नं भवदपि महार्घं न विगुणं
न कुण्ठस्वातन्त्र्यं भवति च न चान्याहितगुणम् ॥३१॥

31. Sri! Even though the glory of the Lord is dependent on You, still He is said to be the possessor of a glory not dependent on another; because you belong to Vishnu by Your very nature (i.e., unconditionally). A ruby becomes highly valuable only by its lustre; but because of this, (they do not say) it has lost its merit or its independent value, or that its merit is imported from some external thing (and is not inherent).

प्रशकनबलज्योतिर्ज्ञानैश्वरीविजयप्रथा-
प्रणतवरणप्रेमक्षेमङ्करत्वपुरस्सराः ।
अपि परिमलः कान्तिर्लावण्यमर्चिरितीन्दिरे
तव भगवतश्चैते साधारणा गुणराशयः ॥ ३२ ॥

32. The hosts of (auspicious) qualities heralded by power and strength, might and knowledge, sovereignty and fame of success, attracting the supplicants and love for them, and doing good to them (by fulfilling their desires and removing the obstacles), and also fragrance, beauty, charm and lustre—these are common to you and the Lord (i.e., found in both), O Indira (Bestower of wealth)!

अन्येऽपि यौवनमुखा युवयोः समानाः
श्रीरङ्गमङ्गलविजृंभणवैजयन्ति ।
तस्मिंस्तव त्वयि च तस्य परस्परेण
संस्तीर्य दर्पण इव प्रचुरं स्वदन्ते ॥ ३३ ॥

33. The Banner (indicative) of the growing and auspicious Festivities of Sriranga (Lakshmi)! There are other qualities also, youth and the like, which are common to both of You. All Your qualities are found in Him and His in You mutually (reflected) as in a mirror, and they are therefore all the more charming.

युवत्वादौ तुल्येऽप्यपरवशताशत्रुशमन-
स्थिरत्वादीन् कृत्वा भगवति गुणान् पुंस्त्वसुलभान् ।
त्वयि स्त्रीत्वैकान्तान् म्रदिमपतिपारार्थ्यकरुणा-
क्षमादीन् वा भोक्तुं भवति युवयोरात्मनि भिदा ॥ ३४ ॥

34. Though Youth and other qualities are common to both of You, still there is some difference (assumed at Your will) in the nature of You and Your Consort to give You joy. For You have given Your Consort manly qualities like independence, power to quell the foes and firmness, and reserved for Yourself softness (of heart), subordination to the Consort, compassion and forbearance—qualities which are peculiar to women.

घनकनकद्युती युवदशामपि मुग्धदशां
युवतरुणत्वयोरुचितमाभरणादि परं ।
ध्रुवमसमानदेशविनिवेशि विभज्य हरौ
त्वयि च कुशेशयोदरविहारिणि निर्विशसि ॥ ३५ ॥

35. O Goddess sporting in the heart of the Lotus! (You) again derive pleasure by dividing between Yourself and Hari the lustre of gold and that of the cloud, a charming period of life and youth, and excellent ornaments and others which are suited to (Your) adolescence and (His) youth, and which have their different places on Your forms.

अङ्गं ते मृदुशीतमुग्धमधुरोदारैर्गुणैर्गुम्भतः
क्षीराब्धेः किमृजीषतां उपगता मन्ये महार्घास्ततः ।
इन्दुः कल्पलतासुधामधुमुखा इत्याविलां वर्णनां
श्रीरङ्गेश्वरि शान्तकृत्तिमकथं दिव्यं वपुर्नार्हति ॥ ३६ ॥

36. The Sovereign of Sriranga! 'I think that the precious Moon, the Kalpaka creeper, Ambrosia the Divine Drink and others are but the dregs thrown aside by Your father, the Milky Ocean, when he delicately fashioned Your body with select qualities like softness, coolness, charm, sweetness and sublimity. Is it not so?' Thus do the poets describe You. But (in my opinion), Your celestial body without even the least shadow of artificialness about it does not deserve this (kind of description).

प्रणमदनुविधित्सावासनानम्रमग्रे-
प्रणयिपरिचिचीषाकुञ्चितं पार्श्वकेन ।
कनकनिकषचञ्चच्चम्पकस्रक्समान-
प्रवरमिदमुदारं वर्ष्म वाचामभूमिः ॥ ३७ ॥

37. This benevolent body of Yours with the head slightly bent with a constant desire to grant readily the supplications of the devotees, is slightly inclined towards one side (with respect and devotion) wishing to have the intimacy of the Sweetheart (more and more). In colour, it is like a shining streak of gold and in fragrance, like a shining and waving garland of campaka. (In short) it is beyond the scope of my words.

एकं न्यञ्च्य नतिक्षमं मम परं चाकुञ्च्य पादाम्बुजं
मध्येविष्टरपुण्डरीकमभयं विन्यस्य हस्ताम्बुजं ।
त्वां पश्येम निषेदुषीं प्रतिकलं कारुण्यकूलङ्कष-
स्फारापाङ्गतरङ्गमम्ब मधुरं मुग्धं मुखं बिभ्रतीम् ॥ ३८ ॥

38. Mother! (In the heart of the temple at Sriranga) You are seated on a throne of lotus placing in its centre Your lotus-like hand which assures protection. One of Your lotus-like feet (the right) suitable for our salutations is stretched (playfully over the foot-stool) and the other (the left) is folded (and placed on the throne). Your sweet and charming face with its

large eyes is sending forth wavy glances overflowing with compassion. May we see You (in this posture) every moment (of our life) (and be blessed).

सुरभितनिगमान्तं वन्दिषीयेन्दिरायाः
तव कमलपलाशप्रक्रियं पादयुग्मम् ।
वहति यदुपमर्दैः वैजयन्ती हिमांभः-
प्लुतिभिरिव नवत्वं कान्तबाहान्तराले ॥ ३९ ॥

39. I salute Your two feet, Indira, which are like the petals of a lotus (soft, rosy and fragrant) and which give fragrance to the Upanishads (i.e., which are praised by them); and by their treading, even the Vaijayanti (the garland) on the chest (lit., between the arms) of Your Consort gets a freshness as if by a shower of dew.

त्वत्स्वीकारकलावलेपकलुषा राज्ञां दृशो दुर्वचा
नित्यं त्वन्मधुपानमत्तमधुपश्रीनिर्भराभ्यां पतिं ।
दृग्भ्यामेव हि पुण्डरीकनयनं वेदो विदामास ते
साक्षाल्लक्ष्मि तवावलोकविभवः काक्का कया वर्ण्यते ॥४०

40. (The greatness of) the glances of kings affected by the pride of (having got but) a particle of Your grace is beyond the power of words (of poets). The Vedas know Your Consort as Pundarikaksha (the Lotus-eyed) only because of His (two) eyes which have in full the charm of the

bees intoxicated with the incessant drink of Your honeylike beauty. (If the greatness of those blessed by Your looks be like this,) how (lit., in what manner) can we describe the greatness of Your eyes themselves?

आनन्दात्मभिरीशमज्जनमदक्षीबालसैः आगल-
प्रेमार्द्रैरपि कूलमुद्वहत्कृपासंप्लावितास्मादृशैः ।
पद्मे ते प्रतिबिन्दुबद्धकलिकब्रह्मादिविष्कम्भकैः
ऐश्वर्योद्गमगद्गदैरशरणं मां पालयाऽऽलोकितैः ॥ ४१ ॥

41. Padma! Your glances are blissful by nature, drenched with fondness up to the brim, and languid with the intoxication of joy as the Lord gets immersed into them. They flood (helpless) persons like us with their overflowing compassion; and at the flow of everyone of Your glances, there is a (perpetual) quarrel for its possession among Brahma and other bolt-like guards (of the Universe). Further the glances are so full with the wealth to be bestowed (on devotees) that they falter in their flow. Save me, O Padma, with these Your glances, helpless as I am.

पादारुन्तुदमेव पङ्कजरजश्चेटीभृशालोकितैः
अङ्गम्लानिरथाम्ब साहसविधौ लीलारविन्दग्रहः ।
डोला ते वनमालया हरिभुजे हाकष्टशब्दास्पदं
केन श्रीरतिकोमला तनुरियं वाचां विमर्दक्षमा ॥ ४२ ॥

42. Mother! The (soft) pollen of the lotus wounds Your feet and the steadfast looks of Your maids are enough to wither Your limbs. The holding of the sportive lotus (in hand) is an inconsiderate act and the swing by the Vanamala (garland) in the arms of Hari (Your Consort) elicits words of painful exclamation like 'Alas' (Ha! Kashtam!). How can this body of Yours which is so delicate put up with the contact of our (imperfect) words (of description)?

आमर्यादमकण्टकं स्तनयुगं नाद्यापि नालोकित-
भ्रूभेदस्मितविभ्रमा जहति वा नैसर्गिकत्वायशः ।
सूते शैशवयौवनव्यतिकरो गात्रेषु ते सौरभं
भोगस्रोतसि कान्तदेशिककरग्राहेण गाहक्षमः ॥ ४३ ॥

43. Sri! The pair of your bosoms is not yet without a thorn in its growth (i.e., is yet to reach its full development as Your age is still below Youth). The sportive glances, the graceful movement of the eyebrows and the sweet smile, though occasioned also by the advent of adolescence, do not abandon the disrepute of being natural (as they are inherent in You). That charming period (of age) bordering on childhood and youth imparts a fragrance to Your person, and its flood of delight is so high that You can dive into it only holding the guiding hand of Your Beloved.

आमोदाद्भुतशालि यौवनदशाव्याकोचमम्लानिमत्
सौन्दर्यामृतसेकशीतलमिदं लावण्यसूत्रार्पितम् ।
श्रीरङ्गेश्वरि कोमलाङ्गसुमनस्सन्दर्भणं देवि ते
कान्तोरःप्रतियत्नमर्हति कविं धिङ्मामकाण्डाकुलम् ॥४४

44. The Sovereign Deity of Sriranga! Soft-limbed Goddess! The flowery garland of Your delicate limbs strung together by the thread of beauty and made cool by the nectareous shower of loveliness is ever fresh; and as it unfolds itself with the rising youth, it is endowed with a marvellous fragrance. (Being so delicate,) it deserves only to adorn the chest of Your Beloved. But ah! Fie upon me, the poet, who gets stupid on a sudden! (The poet's idea is that the body of Sri being much softer than the flowers can hardly endure the contact with the rough and hard chest of Her valiant Consort, Narayana and it is foolish of him (the poet) to make it adorn His chest even in his mind or words.)

मर्मस्पृशो रससिरा व्यतिविध्य वृत्तैः
कान्तोपभोगललितैः लुलिताङ्गयष्टिः ।
पुष्पावलीव रसिकभ्रमरोपभुक्ता
त्वं देवि नित्यमभिनन्दयसे मुकुन्दम् ॥ ४५ ॥

45. Goddess! You always delight Mukunda with Your body which, like a nosegay of flowers

(whose honey is) drunk by a bee of taste, is slightly withered (and fatigued) on account of the amorous and graceful sports with Your Beloved that send a thrill of joy as they touch the sensitive vein of bliss (in the love-trysts).

कनकरशनामुक्ताताटङ्कहारललाटिका-
मणिसरतुलाकोटिप्रायैर्जनार्दनजीविके ।
प्रकृतिमधुरं गात्रं जागर्ति मुग्धविभूषणैः
वलयशकलैर्दुग्धं पुष्पैश्च कल्पलता यथा ॥ ४६ ॥

46. The Life of Janardana! As the (sweet) milk becomes sweeter by (the addition of) sugar and the beautiful kalpaka creeper more beautiful with the appearance of flowers, Your naturally charming body becomes much more so by beautiful ornaments like the golden girdle, eardrops and necklace of pearls, shining gem on the forehead, and garlands and anklets of costly stones.

सामान्यभोग्यमपि कौस्तुभवैजयन्ती-
पञ्चायुधादि रमणः स्वयमेव बिभ्रत् ।
तद्भारखेदमिव ते परिहर्तुकामः
श्रीरङ्गधाममणिमञ्जरि गाहते त्वाम् ॥ ४७ ॥

47. The (Shining) Light of the mansion in Sriranga! Even though the Kaustubha (gem), the Vaijayanti (garland), the five weapons (the discus, the conch, the bow, the mace and the

sword) and others are objects of common enjoyment for both of You, Your Sweetheart Himself carries all of them as if to spare You the trouble of their burden and joins You (in an embrace).

यदि मनुजतिरश्चां लीलया तुल्यवृत्तेः
अनुजनुरनुरूपा देवि नावातरिष्यः ।
असरसमभविष्यत् नर्म नाथस्य मातः
दरदलदरविन्दोदन्तकान्तायताक्षि ॥ ४८ ॥

48. Mother, Your eyes are large and lovely like the interior of a lotus in half-bloom. When the Lord appeared in this world assuming, out of His own free will, the form and nature of men and animals, You also came down at every birth of His with a form suited to His own. Otherwise (without You) the sport of the Saviour (of the Universe) would have been dull and uninteresting.

स्खलितकटकमाल्यैर्दोर्भिरब्धिमुरारेः
भगवति दधिमाथं मथ्नतः श्रान्तिशान्त्यै ।
श्रमदमृततरङ्गावर्ततः प्रादुरासीः
स्मितनयनसुधाभिः सिञ्चती चन्द्रिकेव ॥ ४९ ॥

49. Goddess! (To take out the nectar from it, once) the Lord churned the (Milky) Ocean, as if it were a pot of curd, with His arms with the bangles and garlands tossing about, and

He became fatigued. Then, to remove His fatigue You appeared, like the moonlight, from the whirlpool of the rolling billows of nectar, shedding profusely the nectar of Your smiles and glances.

मातर्मैथिलि राक्षसीस्त्वयि तदैवार्द्रापराधास्त्वया
रक्षन्त्या पवनात्मजाल्लघुतरा रामस्य गोष्ठी कृता ।
काकं तं च विभीषणं शरणमित्युक्तिक्षमौ रक्षतः
सा नः सान्द्रमहागसः सुखयतु क्षान्तिस्तवाऽऽकस्मिकी ॥५०॥

50. Mother Sita ! (lit., the daughter of the King of Mithila.) When You saved from the fury of Hanuman (the son of Vayu) the Rakshasis who continued to be the worst offenders towards You even at that moment, Your qualities infinitely excelled the virtues of Rama ; for Rama saved the crow (Kakasura) and Vibhishana who could (and did) say 'Help.' Your spontaneous forgiveness is our only refuge and may it therefore make us also (pure and) happy, though we are the worst sinners.

मातर्लक्ष्मि यथैव मैथिलजनस्तेनाध्वना ते वयं
त्वद्दास्यैकरसाभिमानसुभगैर्भावैरिहामुत्र च ।
जामाता दयितस्तवेति भवतींसंबन्धदृष्ट्या हरिं
पश्येम प्रतियाम याम च परीचारान् प्रहृष्येम च ॥ ५१

51. Mother Lakshmi! We shall stand in the same relation to You as the citizens of Mithila. We shall have thoughts happy and proud with the single-minded love of service of You and look upon Hari both here (in this world) and there (in Sri Vaikuntha) only as related to You—as 'Your beloved' and our 'son-in-law' (and not in any other capacity as our Lord or Saviour). We shall (again with the same view in our minds) seek refuge in Him, do all the services to Him, and feel delighted.

पितेव त्वत्प्रेयान् जननि परिपूर्णागसि जने
हितस्रोतोवृत्त्या भवति च कदाचित् कलुषधीः ।
किमेतत् निर्दोषः क इह जगतीति त्वमुचितैः
उपायैर्विस्मार्य स्वजनयसि माता तदसि नः ॥ ५२ ॥

52. Mother! Your Loving Consort intent on our continuous good, occasionally becomes angry with a highly sinful person like a father (with an erratic son). (On those occasions You go before Him leaving us behind and say:) 'what is this (anger)? Who is there in this world that is faultless?' By such (questions and other) appropriate means, You turn away His anger and reconcile Him with us (lit., make us His own kin). Therefore You are (certainly) our Mother. (A mother covers the faults of her erring child from his angry father and is indulgent towards him.)

नेतुर्नित्यसहायिनी जननि नस्त्रातुं त्वमत्रागता
लोके त्वन्महिमाववोधबधिरे प्राप्ता विमर्दं बहु ।
क्लिष्टं ग्रावसु मालतीमृदुपदं विश्लिष्य वासो वने
जातो धिक् करुणां धिगस्तु युवयोस्स्वातन्त्र्यमत्यङ्कुशम्

53. Mother! To save us (the distressed), You came into this (ungrateful) world which is blind (lit. deaf) to the knowledge of Your greatness, though You are the constant (and inseparable) partner of the Lord. But (in return) You got only a great deal of tossings (at our hands). Your feet soft like the jasmine were pained by being made to tread on hard rocks, and a life in the forest parted from Your Beloved fell (to Your lot). (All this is the result of Your compassion to save us and also of having no one over You to control Your actions.) Therefore fie upon the mercy and the uncontrolled independence (lit. past the goad) of both (Yourself and Your Consort that permit You to do so).

अधिशयितवानब्धिं नाथो समन्थ बबन्ध तं
हरधनुरसौ वल्लीभङ्गं बभञ्ज च मैथिलि ।
अपि दशमुखीं लूत्वा रक्षःकबन्धमनर्तयत्
किमिव न पतिः कर्ता त्वच्चाटुचुञ्चुमनोरथः ॥ ५४ ॥

54. Maithili! Your Consort took His bed on the (Milky) Ocean, churned it and again built a bridge (across it); He broke the bow of

Siva as easily as He would a creeper; further He severed the ten heads of Ravana and left the trunk of the Rakshasa dancing (on the battle-field). (He did all this only to get You.) (In short,) tell me what is there that Your Beloved will not do (to please You) as He is well-known to be eager to carry out Your behests and serve You.

दशशतपाणिपादवदनाक्षिमुखैः अखिलैः
अपि निजवैश्वरूप्यविभवैरनुरूपगुणैः ।
अवतरणैरतैश्च रसयन् कमिता कमले
क्वचन हि विभ्रमभ्रमिमुखे विनिमज्जति ते ॥ ५५ ॥

55. Kamala! Your Beloved enjoys Your grandeur with all the excellence of His omnipresent form which is endowed with auspicious qualities suited to You and with a thousand hands, feet, faces, eyes and other limbs, and enjoys again with his manifestations other than the one mentioned above. But (Your grandeur is so vast that) He sinks somewhere in the deep mouth of a whirlpool (of the joy) of Your sports.

जननभवनप्रीत्या दुग्धार्णवं बहुमन्यसे
जननि दयितप्रेम्णा पुष्णासि तत्परमं पदम् ।
उदधिपरमव्योम्नोर्विस्मृत्य मादृशरक्षण-
क्षममिति धिया भूयः श्रीरङ्गधामनि मोदसे ॥ ५६ ॥

56. Mother! You have a great partiality for the Milky Ocean as it is Your place of birth; You cherish the Parama pada (the Kingdom of God) because of Your love for Your Beloved. But You have now forgotten both the Ocean and the Great Cosmic Space (Sri Vaikuntha) and feel quite at home (and happy) in Your mansion at Sriranga as it gives You opportunity to save people (in distress) like me.

औदार्यकारुणिकताश्रितवत्सलत्व-
पूर्वेषु सर्वमतिशायितमत्र मातः ।
श्रीरङ्गधाम्नि यदुतान्यदुदाहरन्ति
सीतावतारमुखमेतदमुष्य योग्यम् ॥५७॥

57. O Mother! All Your qualities like generosity, mercy and affection towards the devotees (or refugees) have been excelled here in the mansion at Sriranga. If they mention Your other incarnations as Sita and the like (in which the qualities had a free play, there is practically nothing noteworthy in them; for) they are only the training ground for this. (In the Arcavatara in Sriranga all those amiable qualities shine to their fullest advantage after all the practice elsewhere.)

ऐश्वर्यमक्षरगतिं परमं पदं वा
कस्मैचित् अञ्जलिभरं वहते वितीर्य ।
अस्मै न किञ्चित् उचितं कृतमित्यथाम्ब
त्वं लज्जसे कथय कोऽयमुदारभावः ॥ ५८ ॥

58. If a person should only raise the burden of his joined hands (in prayer in Your presence), You (are pleased with him beyond measure and) shower on him wealth, Kaivalya (enjoyment of the soul) and Parama Pada (Salvation). (After giving all this) You still feel that he has not been given his deserts (for what he did) and therefore feel ashamed. What magnanimity is this ? Tell me, O Mother!

ज्ञानक्रियाभजनसंपदकिञ्चनोऽहं
इच्छाधिकारशकनानुशयानभिज्ञः ।
आगांसि देवि युवयोरपि दुस्सहानि
बध्नामि मूर्खचरितस्तव दुर्भरोऽस्मि ॥ ५९ ॥

59. Goddess! I am bereft of everything (in the world)—of Karma Yoga (sacrificial rites), Gnana Yoga (Religious meditation) and Bhakti Yoga (Devotion) (or Prapatti) as I am ignorant of my own wants, my qualification, and my ability, and as I do not feel repentent either (for sins committed). Besides I am still hoarding up sins, unpardonable even to You (who are like a Father and Mother). (Thus) because of my own foolish acts I have become intolerable to You (and therefore I am no longer an object of protection).

इत्युक्तिकैतवशतेन विडम्बयामि
तान् अम्ब सत्यवचसः पुरुषान् पुराणान् ।
यद्वा न मे भुजबलं तव पादपद्म-
लाभे त्वमेव शरणं विधितः *कृताऽसि ॥ ६० ॥

60. By hundreds of insincere words (of humility) like these, I imitate the truthful sages of old. (I repeat parrot-like what they poured forth out of love and devotion.) I have no other strength by which I can reach Your lotus-like feet. So by Your own (spontaneous) mercy, Mother, You must be my saviour and also the means for my goal.

श्रीरङ्गे शरदः शतं सह सुहृद्वर्गेण निष्कण्टकं
निर्दुःखं सुसुखं च दास्यरसिकां भुक्त्वा समृद्धिं परां ।
युष्मत्पादसरोरुहान्तररजः स्याम त्वं अम्बा पिता
सर्वं च त्वमपि त्वमेव भव नः स्वीकुर्वकस्मात् कृपाम् ॥६१

61. With our loving friends (and kinsfolk), may we enjoy for a hundred years the Infinite Bliss of the service of You at Sriranga, free from all worries and sorrows, and in great comfort. May we also become the pollen in the heart of Your lotus-like feet. Be a Mother, Father, everyone and all for us. (For this) take up Your spontaneous compassion and save us. (O Mother.)

———

* कुतोऽपि—पा

श्रीस्तुतिः

ŚRĪSTUTIḤ

[श्रीमान् वेङ्कटनाथार्यः कवितार्किककेसरी ।
वेदान्ताचार्यवर्यो मे सन्निधत्तां सदा हृदि ॥]

[Sri Stuti is one of the many stotras of Sri Vedanta Desika also called Venkatanatha (1268 A. D.—1369 A. D.) He is perhaps the greatest of the Acaryas among the followers of the Visishtadvaita School of Philosophy by the wealth of his qualities, intellect and accomplishments. He was a true 'Sarva-tantra-svatantra' (Master of all Arts and Sciences) and 'Kavi-tarkika-simha' (easily the greatest of the poets and controversialists). His works, in prose and verse, and in Sanskrit and Tamil, are many and varied, and range from the simplest and sweetest poems to the most difficult works on abstruse metaphysical subjects. His command of language is marvellous. The greatness of his works can be well imagined by the tribute paid to him by Appayya Dikshita, the veteran scholar and polemic of the Advaita School, who wrote a commentary upon Yadavabhyudaya of our author and another, it is said, on his Paduka-sahasra.

Sri Desika was an equally great scholar of Tamil and the author of many poems in chaste and sweet Tamil overflowing with devotion to the Lord. His Rahasya works in the Manipravala style (Sanskrit and Tamil mixed)—beginning with the most elementary 'Tattvapadavi' and 'Rahasya-padavi' and going up to the 'Para-mata-Bhanga' and 'Rahasya Traya Sara,' are like a series of

text-books on the principles of the Visishtadvaita Philosophy and on the meaning of the Three Mantras. These form a complete and extensive literature on the Doctrine of Prapatti (Self-surrender); and that is the greatest service he has done to humanity in general and Visishtadvaitins in particular.

In all he has left 116 works in prose and verse, many original and a few commentaries on the works of previous Acaryas and some on his own. For want of space, I shall just give an analysis of his works according to their different topics and not a complete catalogue. There are: 9 works on Vedanta; 6 on logic and Metaphysics; 34 Rahasyas; 5 Kavyas; one Drama; 4 of a polemic nature; 18 poems in Tamil; 29 Stotras; 3 on rituals; and 7 on diverse subjects like geography and sculpture. Of these 15 are missing completely, and 4 partially, and one, they say, is in manuscript and yet to see the light of print.*

The twenty-nine Stotras are devoted to Vishnu, His incarnations, His consorts, His weapons and His attendants. Sri Stuti which is given below, is one of them and is in praise of Goddess Lakshmi in 25 verses; and the following is an analysis of the contents of the poem:

1—3. Introductory--Invocation to Lakshmi to bless the poet with power to praise Her.

4—9. Greatness of Lakshmi; She and Her Consort are jointly the originators, saviours and masters of the Universe.

10—12. The diverse manifestations of Lakshmi.

* The above classification is based on 'Sri Desika—His Life and Works' of Setlur Sri Narasimhacharya in Tamil and I am indebted to him for it.

13. The Coronation of Lakshmi.

14—19. Munificence of Lakshmi in granting the wishes of those who desire for wealth, for the realisation of the soul or for the attainment of God.

20—22. The poet as the supplicant for Her favour.

23, 24. The poet narrates how he was blessed by Lakshmi.

25. Conclusion.]

मानातीतप्रथितविभवां मङ्गलं मङ्गलानां
वक्षःपीठीं मधुविजयिनो भूषयन्तीं स्वकान्त्या ।
प्रत्यक्षानुश्रविकमहिमप्रार्थिनीनां प्रजानां
श्रेयोमूर्तिं श्रियमशरणस्त्वां शरण्यां प्रपद्ये ॥ १ ॥

1. Sri (or Lakshmi)! You are the auspicious of the auspicious and adorn the throne-like chest of (Vishnu) the Conqueror of Madhu with Your lustre. Your greatness transcends measure and is well-renowned. You are the good incarnate of all the subjects that pray for a greatness cognisable by preception and scriptures. I seek refuge in You, destitute as I am.

आविर्भावः कलशजलधौ अध्वरे वाऽपि यस्याः
स्थानं यस्याः सरसिजवनं विष्णुवक्षःस्थलं वा ।
भूमा यस्या भुवनमखिलं देवि दिव्यं पदं वा
स्तोकप्रज्ञैरनवधिगुणा स्तूयसे सा कथं त्वम् ॥ २ ॥

2. Goddess! (Once) You rose from the Milky Ocean and (later) from the (Hall of) sacrifice (of Janaka); the cluster of lotuses and the broad chest of Vishnu are Your halls of residence. The entire Universe coupled with the Divine Cosmic Space (Nitya Vibhuti) is Your great wealth. You are great in every way and endowed with endless qualities; and (so) how can the shallow-minded (like myself) praise You?

स्तोतव्यत्वं दिशति भवती देहिभिः स्तूयमाना
तामेव त्वामनितरगतिः स्तोतुमाशंसमानः ।
सिद्धारंभः सकलभुवनश्लाघनीयो भवेयं
सेवापेक्षा तव चरणयोः श्रेयसे कस्य न स्यात् ॥ ३ ॥

3. If the (bodied) men praise you, they immediately become praiseworthy (in turn). When I, Who am helpless, wish to sing Your praise, my task becomes (by Your favour) an accomplished fact already and I shall also be extolled by all the world. (Tell me) who is there that will not be benefited even by a wish to serve at Your feet?

यत्सङ्कल्पात् भवति कमले यत्र देहिन्यमीषां
जन्मस्थेमप्रलयरचना जङ्गमाजङ्गमानां ।
तत्कल्याणं किमपि यमिनामेकलक्ष्यं समाधौ
पूर्णं तेजः स्फुरति भवतीपादलाक्षारसाङ्कम् ॥४॥

4. Kamala! There is an auspicious and all-pervasive Glory which is the one object on which all the Yogins concentrate their minds, and in which (i.e., Paramatma who has all things as His body and who is the soul of all), by its own volition, the origination, sustentation and reabsorption of the moving and non-moving (objects) take place. That Glory shines marked by the lac on Your feet.

निष्प्रत्यूहप्रणयघटितं देवि नित्यानपायं
विष्णुस्त्वं चेत्यनवधिगुणद्वन्द्वमन्योन्यलक्ष्यं ।
शेषः चित्तं विमलमनसां मौलयश्च श्रुतीनां
संपद्यन्ते विहरणविधौ यस्य शय्याविशेषाः ॥ ५ ॥

5. Goddess! Vishnu and Yourself form a pair united together by an unhindered love and ever inseparable. Both (of You) are endowed with endless qualities and are cognizable, one by the other, by Your mutually defining nature. The Sesha (Serpent), the spotless minds (of Yogins) and the Upanishads (forming the head of the Vedas) serve as excellent resorts (lit. couches) for You in the course of Your Sports.

उद्देश्यत्वं जननि भजतोरुज्झितोपाधिगन्धं
प्रत्यग्रूपे हविषि युवयोरेकशेषित्वयोगात् ।
पद्मे पत्युस्तव च निगमैर्नित्यमन्विष्यमाणो
नावच्छेदं भजति महिमा नर्तयन् मानसं नः ॥ ६ ॥

6. Mother Padma! (In the Nyasa yagna,) the soul is offered as an oblation to You and Your Consort, and You are the deities that should receive it directly (without an intermediary); for You are jointly the Masters. This greatness of Your Lord and Yourself, though sought for by the Vedas incessantly, never comes within their concept and it makes our hearts dance with joy

पश्यन्तीषु श्रुतिषु परितः सूरिबृन्देन सार्धं
मध्येकृत्य त्रिगुणफलकं निर्मितस्थानभेदं ।
विश्वाधीशप्रणयिनि सदा विभ्रमद्यूतवृत्तौ
ब्रह्मेशाद्या दधति युवयोरक्षशारप्रचारम् ॥ ७ ॥

7. The Beloved of the Paramount Sovereign of the Universe! When You and Your Consort are engaged eternally in a game of dice for Your sport, the Vedas (like ladies) together with the hosts of the Divine Angels stand around and observe. In it, the Prakriti composed of the three qualities (of Sattva, Rajas and Tamas) is the chess-board kept in the centre, the different worlds (of Indra, Brahma and others) are the chequers, and Brahma, Siva and others act as the dice for You. (The creation of the world is Your sport and all the deities are but Your creatures.)

अस्येशाना त्वमसि जगतः संश्रयन्ती मुकुन्दं
लक्ष्मीः पद्मा जलधितनया विष्णुपत्नीन्दिरेति ।
यन्नामानि श्रुतिपरिपणान्येवमावर्तयन्तो
नावर्तन्ते दुरितपवनप्रेरिते जन्मचक्रे ॥ ८ ॥

8. You have taken to Mukunda as Your resort and You are the Sovereign of the world. Your names like 'Lakshmi,' 'Padma,' 'the Daughter of the (Milky) Ocean,' 'Vishnupatni' and 'Indira' are like the capital amount of the Vedas. Those who repeat them (in prayer) never again whirl in the wheel of birth (and death) which is turned by the winds of sins. (Her names are like the reserve capital, and so the Vedas do not draw on them and speak only about the Lord who is like the current amount in actual transaction.)

त्वामेवाहुः कतिचिदपरे त्वत्प्रियं लोकनाथं
किं तैरन्तःकलहमलिनैः किञ्चिदुत्तीर्य मग्नैः ।
त्वत्संप्रीत्यै विहरति हरौ संमुखीनां श्रुतीनां
भावारूढौ भगवति युवां दम्पती दैवतं नः ॥ ९ ॥

9. Some hold You are the Ruler of the Universe and others Your Beloved. Of what use are those people, torn by mutually conflicting opinions? For they get drowned finally (in the ocean of ignorance) though they raise their heads a bit. But our Supreme Deities are You two forming the Couple. The Vedas that speak about Hari, and about His sports as means to Your

pleasure, have for their final goal and purport only both of You, Goddess.

आपन्नार्तिप्रशमनविधौ बद्धदीक्षस्य विष्णोः
आचख्युस्त्वां प्रियसहचरीमैकमत्योपपन्नाम् ।
प्रादुर्भावैरपि समतनुः प्राध्वमन्वीयसे त्वं
दूरोत्क्षिप्तैरिव मधुरता दुग्धराशेस्तरङ्गैः ॥ १० ॥

10. Vishnu is under a vow to remove the distress of the suffering (humanity) and they say You are His Beloved companion endowed with a unanimity of opinion. As the waves of the Milky Ocean are inseparable from their sweetness and so follow it wherever it goes even to distant places far receding from the shore, Vishnu in all His incarnations goes after Your suitable forms in an agreeable manner.

धत्ते शोभां हरिमरकते तावकी मूर्तिराद्या
तन्वी तुङ्गस्तनभरनता तप्तजाम्बूनदाभा ।
यस्यां गच्छन्त्युदयविलयैः नित्यमानन्दसिन्धौ
इच्छावेगोल्लसितलहरीविभ्रमं व्यक्तयस्ते ॥ ११ ॥

11. That slender primaeval form of Yours, lovely like the purified (molten) gold and slightly bent by the weight of Your elevated bosoms, adds beauty to the emerald-like person of Vishnu. In this form which is like an Ocean of Bliss, the origination and reabsorption of all Your manifestations take place eternally caused by the force

of Your will, like the waves (that rise and vanish on the surface of the ocean).

आसंसारं विततमखिलं वाङ्मयं यद्विभूतिः
यद्भ्रूभङ्गात् कुसुमधनुषः किङ्करो मेरुधन्वा ।
यस्यां नित्यं नयनशतकैरेकलक्ष्यो महेन्द्रः
पद्मे तासां परिणतिरसौ भावलेशैस्त्वदीयैः ॥ १२ ॥

12. Sarasvati has for Her wealth all the vast world of speech ever since the beginning of the Universe; by the mere knitting of the eye-brows of Parvati, the Meru-bowed (Siva) became, almost a servant of the flower-bowed (Manmatha); and Indrani is the cynosure of all the thousand eyes of Indra. This greatness (that is found) in all the three is but the result of Your least will, Padma.

अग्रे भर्तुः सरसिजमये भद्रपीठे निषण्णां
अंभोराशेरधिगतसुधासंप्लवादुत्थितां त्वां ।
पुष्पासारस्थगितभुवनैः पुष्कलावर्तकाद्यैः
क्लृप्तारंभाः कनककलशैरभ्यषिञ्चन् गजेन्द्राः ॥ १३ ॥

13. You rose from the Milky Ocean which was rich with the nectar (that came before You), and adorned a throne of lotuses in front of Your Consort. Then the lordly elephants bathed You with (water from) the golden vases being led by the clouds like Pushkalavartaka that flooded the Universe with a rain of flowers.

आलोक्य त्वाममृतसहजे विष्णुवक्षःस्थलस्थां
शापाक्रान्ताः शरणमगमन् सावरोधाः सुरेन्द्राः ।
लब्ध्वा भूयः त्रिभुवनमिदं लक्षितं त्वत्कटाक्षैः
सर्वाकारस्थिरसमुदयां संपदं निर्विशन्ति ॥ १४ ॥

14. Sister (lit., twin-born) of nectar! The chiefs of the Gods saw You enthroned on the bosom of Vishnu, and with their consorts sought refuge in You distressed by the curse (of Durvasas). Then they got back the three worlds enriched by Your (benevolent) glances and enjoyed the wealth which began to flourish unchecked ever since.

आर्तत्राणव्रतिभिरमृतासारनीलाम्बुवाहैः
अंभोजानामुषसि मिषतामन्तरङ्गैरपाङ्गैः ।
यस्यां यस्यां दिशि विहरते देवि दृष्टिस्त्वदीया
तस्यां तस्यामहमहमिकां तन्वते संपदोघाः ॥ १५ ॥

15. The floods of affluence vie with one another in rushing to that quarter where Your eyes play with their glances—Your eyes which have taken the vow of saving the destitute, which are (cool) like the blue clouds showering nectar, and which much resemble the lotuses opening with the rise of the early dawn.

योगारंभत्वरितमनसो युष्मदैकान्त्ययुक्तं
धर्मं प्राप्तुं प्रथममिह ये धारयन्ते धनायां ।
तेषां भूमेर्धनपतिगृहात् अम्बरादम्बुधेर्वा
धारा निर्यान्त्यधिकमधिकं वाञ्छितानां वसूनाम् ॥ १६ ॥

16. There are some people in the world who are eager to begin the practice of (Karma) Yoga, and in order to carry it out and (at the same time) preserve the virtue of being devoted to You in a single-hearted manner, they long for wealth (only from You). Towards them, the wealth rushes forth in torrents from the Earth, or the Palace of Kubera, or the sky, or from the Ocean in quantities far exceeding their wishes.

श्रेयस्कामाः कमलनिलये चित्रमाम्नायवाचा
चूडापीडं तव पदयुगं चेतसा धारयन्तः ।
छत्रच्छायासुभगशिरसः चामरस्मेरपार्श्वाः
श्लाघाशब्दश्रवणमुदिताः स्रग्विणः सञ्चरन्ति ॥ १७ ॥

17. Lotus-mansioned (Lakshmi)! Persons desirous of Beatitude just meditate in their hearts upon Your feet that are like the diadem on the heads of the Vedas (Upanishads). Anon they begin to move about with all the (royal) insignia: pairs of chowries are smiling on either side; an umbrella over the head is adding dignity to them; their ears are pleased to hear eulogistic

words; and their bodies are adorned by garlands of flowers. O wonder! (Over and above the realisation of their wants to get salvation, they enjoy wealth in this world also.)

ऊरीकर्तुं कुशलमखिलं जेतुमादीनरातीन्
दूरीकर्तुं दुरितनिवहान् त्यक्तुमाद्यामविद्यां ।
अम्ब स्तम्बावधिकजननग्रामसीमान्तरेखां
आलम्बन्ते विमलमनसो विष्णुकान्ते दयां ते ॥ १८ ॥

18. The Beloved of Vishnu! The spotless-minded devotees look to Your Mercy which is like the boundary line that marks the end of the series of births coming down to that of a 'Stamba' (the smallest germ), and pray to You to get all prosperity, to curb the greatest foes (like covetousness and anger), to remove the hosts of sins and to dispel the primaeval Nescience.

जाताकाङ्क्षा जननि युवयोरेकसेवाधिकारे
मायालीढं विभवमखिलं मन्यमानास्तृणाय ।
प्रीत्यै विष्णोस्तव च कृतिनः प्रीतिमन्तो भजन्ते
वेलाभङ्गप्रशमनफलं वैदिकं धर्मसेतुम् ॥ १९ ॥

19. Mother! The blessed, who wish to do single-minded devotion to both of You, treat with contempt (lit. as trash) all the wealth of the world sprung from the Maya (of God). And for the pleasure of You and Vishnu they observe the laws laid down by the Vedas which act ends in avoiding the transgression of the limits of the Dharmic code of the Vedas.

सेवे देवि त्रिदशमहिलामौलिमालार्चितं ते
सिद्धिक्षेत्रं शमितविपदां संपदां पादपद्मं ।
यस्मिन् ईषन्नमितशिरसो यापयित्वा शरीरं
वर्तिष्यन्ते वितमसि पदे वासुदेवस्य धन्याः ॥ २० ॥

20. Goddess! I salute Your lotus-like feet which the Goddesses worship with their garland-like heads, and which are like the fountain of affluence free from all misfortunes. Blessed are they that bend their heads at Your feet though slightly, for at the end of their lives, they cast off their mortal frames and go to dwell in the kingdom of God Vasudeva which is devoid of Tamas.

सानुप्रासप्रकटितदयैः सान्द्रवात्सल्यदिग्धैः
अम्ब स्निग्धैरमृतलहरीलब्धसब्रह्मचर्यैः ।
घर्मे तापत्रयविरचिते गाढतप्तं क्षणं मां
आकिञ्चन्यग्लपितमनघैरार्द्रयेथाः कटाक्षैः ॥ २१॥

21. Your lovely glances pregnant with cordial affection, express Your unceasing mercy and partake of the nature of nectareous waves. By Your pure and loving glances drench me, even if it be for a moment, as I am scorched by the heat caused by the threefold miseries (relating to the body, to the world and to fate) and withered by helplessness.

संपद्यन्ते भवभयतमीभानवः त्वत्प्रसादात्
भावाः सर्वे भगवति हरौ भक्तिमुद्वेलयन्तः ।
याचे किं त्वामहमिह यतः शीतलोदारशीला
भूयो भूयो दिशसि महतां मङ्गलानां प्रबन्धान् ॥२२॥

22. By Your grace all thoughts rise in my mind overflowing with devotion towards the Lord Hari and they are like suns in dispelling the dark fears of the mundane existence. Further with Your highly amiable and munificent nature, You are showering on me again and again heaps of good fortunes. So what more can I beg of You now?

माता देवि त्वमसि भगवान् वासुदेवः पिता मे
जातः सोऽहं जननि युवयोरेकलक्ष्यं दयायाः ।
दत्तो युष्मत्परिजनतया देशिकैरप्यतस्त्वं
किं ते भूयः प्रियमिति किल स्मेरवक्त्रा विभासि ॥२३॥

23. You are my Mother, O Goddess, and Vasudeva is my Father. Therefore, Mother, I have become the one object of the compassion of You (both). Further I have been dedicated for Your Service by my masters. (Thus I have been blessed in all ways.) Still You seem to ask me, with a sweet smile glistening on Your lips, 'what more shall I give?' Thus You shine.

कल्याणानामविकलनिधिः काऽपि कारुण्यसीमा
नित्यामोदा निगमवचसां मौलिमन्दारमाला ।
संपद् दिव्या मधुविजयिनः सन्निधत्तां सदा मे
सैषा देवी सकलभुवनप्रार्थनाकामधेनुः ॥ २४ ॥

24. Lakshmi is the inexhaustible treasure of auspiciousness and the utmost limit of indescribable compassion. She is the Eternal Bliss and adorns, like a garland of Mandara flowers, the heads of the Vedas (Upanishads). She is (again) the Divine wealth of (Vishnu) the conqueror of Madhu, and is the Kamadhenu (the all-yielding Divine Cow) in granting the wishes of all (the people in) the world. May that Lakshmi dwell for ever in my heart!

उपचितगुरुभक्तेरुत्थितं वेङ्कटेशात्
कलिकलुषनिवृत्त्यै कल्पमानं प्रजानां ।
सरसिजनिलयायाः स्तोत्रमेतत् पठन्तः
सकलकुशलसीमासार्वभौमा भवन्ति ॥ २५ ॥

25. This Stotra of the Lotus-mansioned (Lakshmi) has risen from Venkatesa who has a full-grown devotion to Acaryas and it is capable of dispelling the faults of the Kali Age in all persons. Those that read this Stotra of Lakshmi will become paramount sovereigns and enjoy the highest happiness and prosperity.

[कवितार्किकसिंहाय कल्याणगुणशालिने ।
श्रीमते वेङ्कटेशाय वेदान्तगुरवे नमः ॥]

श्री विष्णुपुराणे प्रथमांशे

अष्टमो-नवमोऽध्यायः

अष्टमोऽध्यायः

श्रीपराशरः— ....

देवौ धातृविधातारौ भृगोः ख्यातिरसूयत।
श्रियं च देवदेवस्य पत्नी नारायणस्य या ॥ १५ ॥

मैत्रेयः—क्षीरोदात् श्रीः समुत्पन्ना श्रूयतेऽमृतमन्थने ।
भृगोः ख्यात्यां समुत्पन्नेत्येतदाह कथं भवान् ॥ १६ ॥

श्रीपराशरः—

नित्यैवैषा जगन्माता विष्णोः श्रीरनपायिनी ।
यथा सर्वगतो विष्णुस्तथैवेयं द्विजोत्तम ॥ १७ ॥
अर्थो विष्णुरियं वाणी नीतिरेषा नयो हरिः ।
बोधो विष्णुरियं बुद्धिः धर्मोऽसौ सत्क्रिया त्वियम् ॥ १८ ॥
स्रष्टा विष्णुरियं सृष्टिः श्रीर्भूमिः भूधरो हरिः ।
सन्तोषो भगवान् लक्ष्मीः तुष्टिर्मैत्रेय शाश्वती ॥ १९ ॥
इच्छा श्रीर्भगवान् कामो यज्ञोऽसौ दक्षिणा तु सा ।
आज्याहुतिरसौ देवी पुरोडाशो जनार्दनः ॥ २० ॥
पत्नीशाला मुने लक्ष्मीः प्राग्वंशो मधुसूदनः ।
[1] चितिर्लक्ष्मीः हरिर्यूपः इध्मा श्रीर्भगवान् कुशः ॥ २१ ॥
सामस्वरूपी भगवान् उद्गीतिः कमलालया ।
स्वाहा लक्ष्मीर्जगन्नाथो वासुदेवो हुताशनः ॥ २२ ॥

शङ्करो भगवान् विष्णुः गौरी लक्ष्मीर्द्विजोत्तम ।
मैत्रेय केशवः सूर्यः तत्प्रभा कमलालया ॥ २३ ॥
विष्णुः पितृगणः पद्मा स्वधा शाश्वतपुष्टिदा ।
द्यौः श्रीः सर्वात्मको विष्णुः अवकाशोऽतिविस्तरः ॥ २४ ॥
शशाङ्कः श्रीधरः कान्तिः श्रीः तस्यैवानपायिनी ।
धृतिर्लक्ष्मीः जगच्चेष्टा वायुः सर्वत्रगो हरिः ॥ २५ ॥
जलधिर्द्विज गोविन्दः तद्वेला श्रीः महामते ।
लक्ष्मीस्वरूपमिन्द्राणी देवेन्द्रो मधुसूदनः ॥ २६ ॥
यमः चक्रधरः साक्षात् [2] धूमोर्णा कमलालया ।
[3] ऋद्धिः श्रीः श्रीधरो देवः स्वयमेव धनेश्वरः ॥ २७ ॥
[4] गौरी लक्ष्मीः महाभाग केशवो वरुणः स्वयम् ।
श्रीर्देवसेना[5] तद्भर्ता देवसेनापतिर्हरिः ॥ २८ ॥
अवष्टम्भो गदापाणिः शक्तिः लक्ष्मीर्द्विजोत्तम ।
काष्ठा लक्ष्मीः निमेषोऽसौ मुहूर्तोऽसौ कला तु सा ॥ २९ ॥
ज्योत्स्ना लक्ष्मीः प्रदीपोऽसौ सर्वं सर्वेश्वरो हरिः ।
लताभूता जगन्माता श्रीः विष्णुः द्रुमसंस्थितिः ॥ ३० ॥
विभावरी श्रीर्दिवसो देवश्चक्रगदाधरः ।
वरप्रदो वरो विष्णुः वधूः पद्मवनालया ॥ ३१ ॥

---

[1] चितिः—इष्टचयं । [2] धूमोर्णा—यमस्य पत्नी । [3] ऋद्धिः—कुबेरस्य पत्नी । [4] गौरी—वरुणस्य पत्नी । [5] देवसेना—स्कन्दभार्या ।

नदस्वरूपी भगवान् श्रीर्नदीरूपसंस्थिता ।
ध्वजश्च पुण्डरीकाक्षः पताका कमलालया ॥ ३२ ॥
तृष्णा लक्ष्मीः जगत्स्वामी लोभो नारायणः परः ।
रती रागश्च धर्मज्ञ लक्ष्मीर्गोविन्द एव च ॥ ३३ ॥
किं वाऽत्र बहुनोक्तेन संक्षेपेणेदमुच्यते ॥ ३४ ॥
देवतिर्यङ्मनुष्येषु पुंनामा भगवान् हरिः ।
स्त्रीनाम्नी श्रीश्च विज्ञेया नानयोर्विद्यते परम् ॥ ३५ ॥

इति अष्टमोऽध्यायः ।

नवमोऽध्यायः

श्रीपराशरः--इदं च शृणु मैत्रेय यत्पृष्टोऽहमिह त्वया ।
श्रीसंबन्धं मयाऽप्येतत् श्रुतमासीन्मरीचितः ॥ १ ॥
दुर्वासाः शङ्करस्यांशः चचार पृथिवीमिमां ।
स ददर्श स्रजं दिव्यां ऋषिर्विद्याधरींकरे ॥ २ ॥
सन्तानकानामखिलं यस्या गन्धेन वासितम् ।
अतिसेव्यमभूद्ब्रह्मन् तद्वनं वनचारिणाम् ॥ ३ ॥
उन्मत्तव्रतधृद्विप्रस्तां दृष्ट्वा शोभनस्रजं ।
तां ययाचे वरारोहां विद्याधरवधूं ततः ॥ ४ ॥
याचिता तेन तन्वङ्गी मालां विद्याधराङ्गना ।
ददौ तस्मै विशालाक्षी सादरं प्रणिपत्य तम् ॥ ५ ॥

तामादायात्मनो मूर्ध्नि स्रजमुन्मत्तरूपधृत् ।
कृत्वा स विप्रो मैत्रेय परिबभ्राम मेदिनीम् ॥ ६ ॥

स ददर्श समायान्तं उन्मत्तैरावते स्थितं ।
त्रैलोक्याधिपतिं देवं सह देवैः शचीपतिम् ॥ ७ ॥

तामात्मनः स शिरसः स्रजमुन्मत्तषट्पदां ।
आदायामरराजाय चिक्षेपोन्मत्तवन्मुनिः ॥ ८ ॥

गृहीत्वाऽमरराजेन स्रगैरावतमूर्धनि ।
न्यस्ता रराज कैलासशिखरे जाह्नवी यथा ॥ ९ ॥

मदान्धकारिताक्षोऽसौ गन्धोत्कृष्टेन वारणः ।
करेणाऽऽघ्राय चिक्षेप तां स्रजं धरणीतले ॥ १० ॥

ततश्चुक्रोध भगवान् दुर्वासा मुनिसत्तमः ।
मैत्रेय देवराजानं क्रुद्धश्चैतदुवाच ह ॥ ११ ॥

ऐश्वर्यमददुष्टात्मन् अतिस्तब्धोऽसि वासव ।
श्रियो धामस्रजं यस्त्वं मद्दत्तां नाभिनन्दसि ॥ १२ ॥

प्रसाद इति नोक्तं ते प्रणिपातपुरस्सरं ।
हर्षोत्फुल्लकपोलेन न चापि शिरसा धृता ॥ १३ ॥

मया दत्तामिमां मालां यस्मान्न बहुमन्यसे ।
त्रैलोक्यश्रीरतो मूढ विनाशमुपयास्यति ॥ १४ ॥

मां मन्यतेऽन्यैः सदृशं नूनं शक्र भवान् द्विजैः ।
अतोऽवमानमस्मासु मानिना भवता कृतम् ॥ १५ ॥

मद्दत्ता भवता यस्मात् क्षिप्ता माला महीतले ।
तस्मात् प्रणष्टलक्ष्मीकं त्रैलोक्यं ते भविष्यति ॥ १६ ॥
यस्य सञ्जातकोपस्य भयमेति चराचरम् ।
तं त्वं मामतिगर्वेण देवराजावमन्यसे ॥ १७ ॥

श्रीपराशरः–महेन्द्रो वरणस्कन्धात् अवतीर्य त्वरान्वितः ।
प्रसादयामास तदा दुर्वाससमकल्मषम् ॥ १८ ॥
प्रसाद्यमानः स तदा प्रणिपातपुरस्सरं ।
प्रत्युवाच सहस्राक्षं दुर्वासा मुनिसत्तमः ॥ १९ ॥
नाहं कृपालुहृदयो न च मां भजते क्षमा ।
अन्ये ते मुनयः शक्र दुर्वाससमवेहि माम् ॥ २० ॥
गौतमादिभिरन्यैस्त्वं गर्वमारोपितो मुदा ।
अक्षान्तिसारसर्वस्वं दुर्वाससमवेहि माम् ॥ २१ ॥
वसिष्ठाद्यैर्दयासारैः स्तोत्रं कुर्वद्भिरुच्चकैः ।
गर्वं गतोऽसि येनैवं मामप्यद्यावमन्यसे ॥ २२ ॥
ज्वलज्जटाकलापस्य भ्रुकुटीकुटिलं मुखम् ।
निरीक्ष्य कस्त्रिभुवने मम यो न गतो भयम् ॥ २३ ॥
नाहं क्षमिष्ये बहुना किमुक्तेन शतक्रतो ।
विडम्बनामिमां भूयः करोष्यनुनयात्मिकाम् ॥ २४ ॥

श्रीपराशरः–इत्युक्त्वा प्रययौ विप्रो देवराजोऽपि तं पुनः ।
आरुह्यैरावतं नागं प्रययावमरावतीम् ॥ २५ ॥

ततः प्रभृति निःश्रीकं सशक्रं भुवनत्रयम् ।
मैत्रेयाऽऽसीदपध्वस्तं संक्षीणौषधिवीरुधम् ॥ २६ ॥

न यज्ञाः संप्रवर्तन्ते न तपस्यन्ति तापसाः ।
न च दानादिधर्मेषु मनश्चक्रे तदा जनः ॥ २७ ॥

निस्सत्त्वाः सकला लोका लोभाद्युपहतेन्द्रियाः ।
स्वल्पेऽपि हि बभूवुस्ते साभिलाषा द्विजोत्तम ॥ २८ ॥

यतः सत्त्वं ततो लक्ष्मीः सत्त्वं भूत्यनुसारि च ।
निःश्रीकाणां कुतः सत्त्वं विना तेन गुणाः कुतः ॥ २९ ॥

बलशौर्याद्यभावश्च पुरुषाणां गुणैर्विना ।
लङ्घनीयः समस्तस्य बलशौर्यविवर्जितः ॥ ३० ॥

भवत्यपध्वस्तमतिर्लङ्घितः प्रथितः पुमान् ।
एवमत्यन्तनिःश्रीके त्रैलोक्ये सत्त्ववर्जिते ॥ ३१ ॥

देवान् प्रति बलोद्योगं चक्रुर्दैतेयदानवाः ॥३२॥

लोभाभिभूता निःश्रीका दैत्याः सत्त्वविवर्जिताः ।
श्रिया विहीनैर्निःसत्त्वैः देवैश्चक्रुस्ततो रणम् ॥ ३३ ॥

विजिताः त्रिदशा दैत्यैः इन्द्राद्याः शरणं ययुः ।
पितामहं महाभागं हुताशनपुरोगमाः ॥ ३४ ॥

यथावत् कथितो देवैः ब्रह्मा प्राह ततः सुरान् ।
परापरेशं शरणं व्रजध्वमसुरार्दनम् ॥ ३५ ॥

उत्पत्तिस्थितिनाशानामहेतुं हेतुमीश्वरम् ।
प्रजापतिपतिं विष्णुं अनन्तमपराजितम् ॥ ३६ ॥
प्रधानपुंसोरजयोः कारणं कार्यभूतयोः ।
प्रणतार्तिहरं विष्णुं स वः श्रेयो विधास्यति ॥ ३७ ॥

श्रीपराशरः—एवमुक्त्वा सुरान् सर्वान् ब्रह्मा लोकपितामहः ।
क्षीरोदस्योत्तरं तीरं तैरेव सहितो ययौ ॥ ३८ ॥
स गत्वा त्रिदशैः सर्वैः समुपेतः पितामहः ।
तुष्टाव वाग्भिरिष्टाभिः परापरपतिं हरिम् ॥ ३९ ॥

ब्रह्मोवाच—नमामि सर्वं सर्वेशमनन्तमजमव्ययम् ।
लोकधामधराधारं अप्रकाशमभेदिनम् ॥ ४० ॥
नारायणमणीयांसमशेषाणामणीयसां ।
समस्तानां गरिष्ठं च भूरादीनां गरीयसाम् ॥ ४१ ॥
यत्न सर्वं यतः सर्वं उत्पन्नं मत्पुरःसरं ।
सर्वभूतश्च यः प्रोक्तः पराणामपि यः परः ॥ ४२ ॥
परः परस्मात् पुरुषात् परमात्मस्वरूपधृत् ।
योगिभिश्चिन्त्यते योऽसौ मुक्तिहेतोर्मुमुक्षुभिः ॥ ४३ ॥
सत्त्वादयो न सन्तीशे यतश्च प्राकृता गुणाः ।
स शुद्धः सर्वशुद्धेभ्यः पुमानाद्यः प्रसीदतु ॥ ४४ ॥
कला काष्ठा निमेषादिकालसूत्नस्य गोचर ।
यस्य शक्तिर्न शुद्धस्य प्रसीदतु स नो हरिः ॥ ४५ ॥

प्रोच्यते परमेशोऽजो यः शुद्धोऽप्युपचारतः ।
प्रसीदतु स नो विष्णुरात्मा यः सर्वदेहिनाम् ॥ ४६ ॥
यः कारणं च कार्यं च कारणस्यापि कारणम् ।
कार्यस्यापि च यः कार्यं प्रसीदतु स नो हरिः ॥ ४७ ॥
कार्यकार्यस्य यत्कार्यं तत्कार्यस्यापि यः स्वयं ।
तत्कार्यकार्यभूतो यः ततश्च प्रणताः स्म तम् ॥ ४८ ॥
कारणं कारणस्यापि तस्य कारणकारणम् ।
तत्कारणानां हेतुं तं प्रणताः स्म सुरेश्वरम् ॥ ४९ ॥
भोक्तारं भोज्यभूतं च स्रष्टारं सृज्यमेव च ।
कार्यकर्तृस्वरूपं तं प्रणताः स्म परं पदम् ॥ ५० ॥
विशुद्धबोधवन्नित्यमजमक्षयमव्ययम् ।
अव्यक्तमविकारं यत् तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ५१ ॥
न स्थूलं न च सूक्ष्मं यत् न विशेषणगोचरम् ।
तत्पदं परमं विष्णोः प्रणमाम सदाऽमलम् ॥ ५२ ॥
यस्यायुतायुतांशांशे विश्वशक्तिरियं स्थिता ।
परब्रह्मस्वरूपस्य प्रणमामस्तमव्ययम् ॥ ५३ ॥
यद्योगिनः सदोद्युक्ताः पुण्यपापक्षयेऽक्षयं ।
पश्यन्ति प्रणवे चिन्त्यं तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ५४ ॥
यत्र देवा न मुनयो न चाहं न च शङ्करः ।
जानन्ति परमेशस्य तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ५५ ॥

शक्तयो यस्य देवस्य ब्रह्मविष्णुशिवात्मिकाः ।
भवन्त्यभूतपूर्वस्य तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ ५६ ॥
सर्वेश सर्वभूतात्मन् सर्व सर्वाश्रयाच्युत ।
प्रसीद विष्णो भक्तानां व्रज नो दृष्टिगोचरम् ॥ ५७ ॥

श्रीपराशरः—इत्युदीरितमाकर्ण्य ब्रह्मणस्त्रिदशास्ततः ।
प्रणम्योचुः प्रसीदेति व्रज नो दृष्टिगोचरम् ॥ ५८ ॥
यन्नायं भगवान् ब्रह्मा जानाति परमं पदम् ।
तन्नताः स्म जगद्धाम तव सर्वगताच्युत ॥ ५९ ॥
इत्यन्ते वचसस्तेषां देवानां ब्रह्मणस्तदा ।
ऊचुर्देवर्षयः सर्वे बृहस्पतिपुरोगमाः ॥ ६० ॥
आद्यो यज्ञः पुमानिज्यो यः पूर्वेषां च पूर्वजः ।
तं नताः स्म जगत्स्रष्टुः स्रष्टारमविशेषणम् ॥ ६१ ॥
भगवन् भूतभव्येश यज्ञमूर्तिधराव्यय ।
प्रसीद प्रणतानां त्वं सर्वेषां देहि दर्शनम् ॥ ६२ ॥
एष ब्रह्मा सहास्माभिः सह रुद्रैः त्रिलोचनः ।
सर्वादित्यैः समं पूषा पावकोऽयं सहाग्निभिः ॥ ६३ ॥
अश्विनौ वसवश्चैव सर्वे चैते मरुद्गणाः ।
साध्या विश्वे तथा देवा देवेन्द्रश्चायमीश्वरः ॥ ६४ ॥
प्रणामप्रवणा नाथ दैत्यसैन्यपराजिताः ।
शरणं त्वामनुप्राप्ताः समस्ता देवतागणाः ॥ ६५ ॥

श्रीपराशरः —एवं संस्तूयमानस्तु भगवान् शंखचक्रधृत् ।
जगाम दर्शनं तेषां मैत्रेय परमेश्वरः ॥ ६६ ॥

तं दृष्ट्वा ते तदा देवाः शंखचक्रगदाधरं ।
अपूर्वरूपसंस्थानं तेजसां राशिमूर्जितम् ॥ ६७ ॥

प्रणम्य प्रणताः पूर्वं सन्तोषस्तिमितेक्षणाः ।
तुष्टुवुः पुण्डरीकाक्षं पितामहपुरोगमाः ॥ ६८ ॥

देवाः —नमो नमोऽविशेषस्त्वं त्वं ब्रह्मा त्वं पिनाकधृत् ।
इन्द्रस्त्वमग्निः पवनो वरुणः सविता यमः ॥ ६९ ॥

वसवो मरुतः साध्या विश्वेदेवगणा भवान् ।
योऽयं तवाग्रतो देव समस्तो देवतागणः ।
सर्वमेव जगत्स्रष्टा यतः सर्वगतो भवान् ॥ ७० ॥

त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारः त्वमोङ्कारः प्रजापतिः ।
वेत्ता वेद्यं च सर्वात्मन् त्वन्मयं चाखिलं जगत् ॥ ७१ ॥

त्वामार्ताः शरणं विष्णो प्रयाता दैत्यनिर्जिताः ।
वयं प्रसीद सर्वात्मन् तेजसाऽऽप्याययस्व नः ॥ ७२ ॥

तावदार्तिस्तथा वाञ्छा तावन्मोहस्तथाऽसुखं ।
यावन्न याति शरणं त्वामशेषाघनाशनम् ॥ ७३ ॥

त्वं प्रसादं प्रसन्नात्मन् प्रपन्नानां कुरुष्व नः ।
तेजसां नाथ सर्वेषां स्वशक्त्याऽऽप्यायनं कुरु ॥ ७४ ॥

श्रीपराशरः—एवं संस्तूयमानस्तु प्रणतैरमरैर्हरिः ।
प्रसन्नदृष्टिर्भगवान् इदमाह स विश्वकृत् ॥ ७५ ॥

तेजसो भवता देवाः करिष्याम्युपबृंहणं ।
वदाम्यहं यत्क्रियतां भवद्भिस्तदिदं सुराः ॥ ७६ ॥

आनीय सहिता दैत्यैः क्षीराब्धौ सकलौषधीः ।
मन्थानं मन्दरं कृत्वा योक्त्रं कृत्वा च वासुकिम् ॥ ७७ ॥

मथ्यताममृतं देवाः सहाये मय्यवस्थिते ॥ ७८ ॥

सामपूर्वं च दैतेयाः तत्र सामान्यकर्मणि ।
सामान्यफलभोक्तारो यूयं वाच्या भविष्यथ ॥ ७९ ॥

मथ्यमाने च तत्राब्धौ यत्समुत्पद्यतेऽमृतं ।
तत्पानात् बलिनो यूयं अमराश्च भविष्यथ ॥ ८० ॥

तथा चाहं करिष्यामि यथा ते त्रिदशद्विषः ।
न प्राप्स्यन्त्यमृतं देवाः केवलं क्लेशभागिनः ॥ ८१ ॥

श्रीपराशरः—इत्युक्ता देवदेवेन सर्व एव ततः सुराः ।
सन्धानमसुरैः कृत्वा यत्नवन्तोऽमृतेऽभवन् ॥ ८२ ॥

नानौषधीः समानीय देवदैतेयदानवाः ।
क्षिप्त्वा क्षीराब्धिपयसि शरदभ्रामलत्विषि ॥ ८३ ॥

मन्थानं मन्दरं कृत्वा योक्तं कृत्वा च वासुकिं ।
ततो मथितुमारब्धा मैत्रेय तरसाऽमृतम् ॥ ८४ ॥

विबुधाः सहिताः सर्वे यतः पुच्छं ततः कृताः ।
कृष्णेन वासुकेर्दैत्याः पूर्वकाये निवेशिताः ॥ ८५ ॥
ते तस्य मुखनिःश्वासवह्निनोपहतत्विषः ।
निस्तेजसोऽसुराः सर्वे बभूवुरमितौजसः ॥ ८६ ॥
तेनैव मुखनिःश्वासवायुनाऽस्तं वलाहकैः ।
पुच्छप्रदेशे वर्षद्भिः तथा चाप्यायिताः सुराः ॥ ८७ ॥
क्षीरोदमध्ये भगवान् कूर्मरूपी स्वयं हरिः ।
मन्दराद्रेरधिष्ठानं भ्रमतोऽभून्महामुने ॥ ८८ ॥
रूपेणान्येन देवानां मध्ये चक्रगदाधरः ।
चकर्ष नागराजानं दैत्यमध्ये परेण च ॥ ८९ ॥
उपर्याक्रान्तवान् शैलं बृहद्रूपेण केशवः ।
तथाऽपरेण मैत्रेय यन्न दृष्टं सुरासुरैः ॥ ९० ॥
तेजसा नागराजानं तथाऽऽप्यायितवान् हरिः ।
अन्येन तेजसा देवानुपबृंहितवान् प्रभुः ॥ ९१ ॥
मथ्यमाने ततस्तस्मिन् क्षीराब्धौ देवदानवैः ।
हविर्धाम अभवत् पूर्वं सुरभिः सुरपूजिता ॥ ९२ ॥
जग्मुर्मुदं तदा देवा दानवाश्च महामुने ।
व्याक्षिप्तचेतसश्चैव बभूवुः स्तिमितेक्षणाः ॥ ९३ ॥
किमेतदिति सिद्धानां दिवि चिन्तयतां ततः ।
बभूव वारुणी देवी मदघूर्णितलोचना ॥ ९४ ॥

कृतावर्तात् ततस्तस्मात् क्षीरोदात् वासयन् जगत् ।
गन्धेन पारिजातोऽभूत् देवस्त्रीनन्दनस्तरुः ॥ ९५ ॥
रूपौदार्यगुणोपेताः ततश्चाप्सरसां गणः ।
क्षीरोदधेः समुत्पन्नो मैत्रेय परमाद्भुतः ॥ ९६ ॥
ततः शीतांशुरभवत् जगृहे तं महेश्वरः ।
जगृहुश्च विषं नागाः क्षीरोदाद्धि समुद्भवम् ॥ ९७ ॥
ततो धन्वन्तरिर्देवः श्वेताम्बरधरः स्वयं ।
बिभ्रत् कमण्डलुं पूर्णममृतस्य समुत्थितः ॥ ९८ ॥
ततः स्वस्थमनस्कास्ते सर्वे दैतेयदानवाः ।
बभूवुर्मुदिताः सद्यो मैत्रेय मुनिभिः सह ॥ ९९ ॥
ततः स्फुरत्कान्तिमती विकासिकमले स्थिता ।
श्रीर्देवी पयसस्तस्मात् उत्थिता धृतपङ्कजा ॥ १०० ॥
तां तुष्टुवुर्मुदा युक्ताः श्रीसूक्तेन महर्षयः ॥ १०१ ॥
विश्वावसुमुखास्तस्या गन्धर्वाः पुरतो जगुः ।
घृताचीप्रमुखा ब्रह्मन् ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ १०२ ॥
गङ्गाद्याः सरितस्तोयैः स्नानार्थमुपतस्थिरे ।
दिग्गजा हेमपात्रस्थमादाय विमलं जलम् ।
स्नापयाञ्चक्रिरे देवीं सर्वलोकमहेश्वरीम् ॥ १०३ ॥
क्षीरोदो रूपधृत् तस्यै मालामम्लानपङ्कजां ।
ददौ विभूषणान्यङ्गे विश्वकर्मा चकार ह ॥ १०४ ॥

दिव्यमालाम्बरधरा स्नाता भूषणभूषिता ।
पश्यतां सर्वदेवानां ययौ वक्षःस्थलं हरेः ॥ १०५ ॥
ततोऽवलोकिता देवाः हरिवक्षःस्थलस्थया ।
लक्ष्म्या मैत्रेय सहसा परां निर्वृतिमागताः ॥ १०६ ॥
उद्वेगं परमं जग्मुर्दैत्या विष्णुपराङ्मुखाः ।
त्यक्ता लक्ष्म्या महाभाग विप्रचित्तिपुरोगमाः ॥ १०७ ॥
ततस्ते जगृहुर्दैत्या धन्वन्तरिकरस्थितं ।
कमण्डलुं महावीर्या यत्रास्ते तत् द्विजामृतम् ॥ १०८ ॥
मायया लोभयित्वा तान् विष्णुः स्त्रीरूपसंस्थितः ।
दानवेभ्यस्तदादाय देवेभ्यः प्रददौ हरिः ॥ १०९ ॥
ततः पपुः सुरगणाः शक्राद्यास्तत् तदाऽमृतं ।
उद्यतायुधनिस्त्रिंशा दैत्यास्तांश्च समभ्ययुः ॥ ११० ॥
पीतेऽमृते च बलिभिः देवैर्दैत्यचमूस्तथा ।
वध्यमाना दिशो भेजे पातालं च विवेश ह ॥ १११ ॥
ततो देवा मुदा युक्ताः शंखचक्रगदाधरं ।
प्रणिपत्य यथापूर्वं अशासंस्तत् त्रिविष्टपम् ॥ ११२ ॥
ततः प्रसन्नभाः सूर्यः प्रययौ स्वेन वर्त्मना ।
ज्योतींषि च यथामार्गं प्रययुर्मुनिसत्तम ॥ ११३ ॥
जज्वाल भगवांश्चोच्चैः चारुदीप्तिर्विभावसुः ।
धर्मे च सर्वभूतानां तदा मतिरजायत ॥ ११४ ॥

श्रिया जुष्टं च त्रैलोक्यं बभूव द्विजसत्तम ।
शक्रश्च त्रिदशश्रेष्ठः पुनः श्रीमानजायत ॥ ११५ ॥
सिंहासनगतः शक्रः संप्राप्य त्रिदिवं पुनः ।
देवराज्ये स्थितो देवीं तुष्टावाब्जकरां ततः ॥ ११६ ॥

इन्द्र उवाच—नमामि सर्वलोकानां जननीमब्धिसंभवां ।
श्रियमुन्निद्रपद्माक्षीं विष्णुवक्षःस्थलस्थिताम् ॥ ११७ ॥
पद्मालयां पद्मकरां पद्मपत्रनिभेक्षणां ।
वन्दे पद्ममुखीं देवीं पद्मनाभप्रियामहम् ॥ ११८ ॥
त्वं सिद्धिः त्वं स्वधा स्वाहा सुधा त्वं लोकपावनी ।
सन्ध्या रात्रिः प्रभा भूतिः मेधा श्रद्धा सरस्वती ॥ ११९ ॥
यज्ञविद्या महाविद्या गुह्यविद्या च शोभने ।
आत्मविद्या च देवि त्वं विमुक्तिफलदायिनी ॥ १२० ॥
आन्वीक्षकी त्रयी वार्ता दण्डनीतिस्त्वमेव च ।
सौम्यासौम्यैर्जगद्रूपैः त्वयैतद्देवि पूरितम् ॥ १२१ ॥
का त्वन्या त्वामृते देवि सर्वयज्ञमयं वपुः ।
अध्यास्ते देवदेवस्य योगिचिन्त्यं गदाभृतः ॥ १२२ ॥
त्वया देवि परित्यक्तं सकलं भुवनत्रयं ।
विनष्टप्रायमभवत् त्वयेदानीं समेधितम् ॥ १२३ ॥
दाराः पुत्रास्तथाऽगारसुहृद्धान्यधनादिकं ।
भवत्येतन्महाभागे नित्यं त्वद्वीक्षणात् नृणाम् ॥ १२४ ॥

शरीरारोग्यमैश्वर्यमरिपक्षक्षयः सुखं ।
देवि त्वद्दृष्टिदृष्टानां पुरुषाणां न दुर्लभम् ॥ १२५ ॥
त्वं माता सर्वलोकानां देवदेवो हरिः पिता ।
त्वयैतद्विष्णुना चाम्ब जगद्व्याप्तं चराचरम् ॥ १२६ ॥
मा नः कोशं तथा गोष्ठं मा गृहं मा परिच्छदं ।
मा शरीरं कलत्रं च त्यजेथाः सर्वपावनि ॥ १२७ ॥
मा पुत्रान् मा सुहृद्वर्गान् मा पशून् मा विभूषणं ।
त्यजेथा मम देवस्य विष्णोर्वक्षःस्थलालये ॥ १२८॥
सत्येन शौचसत्याभ्यां तथा शीलादिभिर्गुणैः ।
त्यज्यन्ते ते नराः सद्यः सन्त्यक्ता ये त्वयाऽमले ॥ १२९ ॥
त्वयावलोकिताः सद्यः शीलाद्यैः सकलैर्गुणैः ।
धनैश्वर्यैश्च युज्यन्ते पुरुषा निर्गुणा अपि ॥ १३० ॥
स श्लाघ्यः स गुणी धन्यः स कुलीनः स बुद्धिमान् ।
स शूरः स च विक्रान्तो यं त्वं देवि निरीक्षसे ॥१३१॥
सद्यो वैगुण्यमायान्ति शीलाद्याः सकला गुणाः ।
पराङ्मुखी जगद्धात्री यस्य त्वं विष्णुवल्लभे ॥ १३२ ॥
न ते वर्णयितुं शक्ता गुणान् जिह्वाऽपि वेधसः ।
प्रसीद देवि पद्माक्षि माऽस्मांस्त्याक्षीः कदाचन ॥१३३ ॥

श्रीपराशरः—एवं श्रीः संस्तुता संयक् प्राहादृश्या शतक्रतुं ।
पश्यतां सर्वदेवानां सर्वभूतस्थिता द्विज ॥ १३४ ॥

श्रीरुवाच— परितुष्टाऽस्मि देवेश स्तोत्रेणानेन ते हरे ।
वरं वृणीष्व यस्त्विष्टो वरदाऽहं तवाऽऽगता ॥ १३५ ॥

इन्द्र उवाच—वरदा यदि मे देवि वरार्हो यदि चाप्यहं ।
त्रैलोक्यं न त्वया त्याज्यमेष मेऽस्तु वरः परः ॥१३६॥
स्तोत्रेण यस्त्वथैतेन त्वां स्तोष्यत्यब्धिसंभवे ।
स त्वया न परित्याज्यो द्वितीयोऽस्तु वरो मम ॥ १३७ ॥

श्रीरुवाच—त्रैलोक्यं त्रिदशश्रेष्ठ न सन्त्यक्ष्यामि वासव ।
दत्तो वरो मयाऽयं ते स्तोत्राराधनतुष्टया ॥ १३८ ॥
यश्च सायं तथा प्रातः स्तोत्रेणानेन मानवः ।
मां स्तोष्यति न तस्याहं भविष्यामि पराङ्मुखी ॥१३९॥

श्रीपराशरः—एवं ददौ वरौ देवी देवराजाय वै पुरा ।
मैत्रेय श्रीर्महाभागा स्तोत्राराधनतोषिता ॥ १४० ॥
भृगोः ख्यात्यां समुत्पन्ना श्रीः पूर्वमुदधेः पुनः ।
देवदानवयत्नेन प्रसूताऽमृतमन्थने ॥ १४१ ॥
एवं यदा जगत्स्वामी देवदेवो जनार्दनः ।
अवतारं करोत्येषा तदा श्रीस्तत्सहायिनी ॥ १४२ ॥
पुनश्च पद्मा संभूता ह्यादित्योऽभूद्यदा हरिः ।
यदा च भार्गवो रामः तदाऽभूद्धरणी त्वियम् ॥ १४३ ॥
राघवत्वेऽभवत् सीता रुक्मिणी कृष्णजन्मनि ।
अन्येषु चावतारेषु विष्णोरेषाऽनपायिनी ॥ १४४ ॥

देवत्वे देवदेहेयं मनुष्यत्वे च मानुषी ।
विष्णोर्देहानुरूपां वै करोत्येषाऽऽत्मनस्तनुम् ॥१४५॥

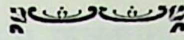
यस्त्वेतच्छृणुयात् जन्म लक्ष्म्या यश्च पठेन्नरः ।
श्रियो न विच्युतिस्तस्य गृहे यावत्कुलत्रयम् ॥ १४६ ॥

पठ्यते येषु चैवैषा गृहेषु श्रीकथा मुने ।
अलक्ष्मीः कलहाधारा न तेष्वास्ते कदाचन ॥ १४७ ॥

एतत् ते कथितं सर्वं यन्मां त्वं परिपृच्छसि ।
क्षीराब्धौ श्रीर्यथा जाता पूर्वं भृगुसुता सती ॥ १४८ ॥

इति सकलविभूत्यवाप्तिहेतुः
स्तुतिरियमिन्द्रमुखोद्गता हि लक्ष्म्याः ।
अनुदिनमिह पठ्यते नृभिर्यैः
वसति न तेषु कदाचिदप्यलक्ष्मीः ॥ १४९ ॥

———

श्रीः

श्रीलक्ष्म्यष्टोत्तर शतनाम स्तोत्रम्

ŚRĪLAKṢMYAṢṬOTTARA ŚATANĀMA STOTRAM

देव्युवाच—देवदेव महादेव त्रिकालज्ञ महेश्वर ।
करुणाकर देवेश भक्तानुग्रहकारक ॥
अष्टोत्तरशतं लक्ष्म्याः श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥

ईश्वर उवाच—देवि साधु महाभागे महाभाग्यप्रदायकं ।
सर्वैश्वर्यकरं पुण्यं सर्वपापप्रणाशनम् ॥
सर्वदारिद्र्यशमनं श्रवणात् भक्तिमुक्तिदम् ।
राजवश्यकरं दिव्यं गुह्यात् गुह्यतरं परम् ॥
दुर्लभं सर्वदेवानां चतुःषष्टिकलास्पदम् ।
पद्मादीनां वरान्तानां निधीनां नित्यदायकम् ॥
समस्तदेवसंसेव्यं अणिमाद्यष्टसिद्धिदं ।
किमत्र बहुनोक्तेन देवीप्रत्यक्षदायकम् ॥
तव प्रीत्याऽद्य वक्ष्यामि समाहितमनाः शृणु ॥
अष्टोत्तरशतस्यास्य महालक्ष्मीस्तु देवता ।
क्लीं बीजं पदमित्युक्तं शक्तिस्तु भुवनेश्वरी ।
अङ्गन्यासकरन्यासः स इत्यादि प्रकीर्तितः ॥

ध्यानं—वन्दे पद्मकरां प्रसन्नवदनां सौभाग्यदां भाग्यदां
हस्ताभ्याममभयप्रदां मणिगणैर्नानाविधैर्भूषितां ।
भक्ताभीष्टफलप्रदां हरिहरब्रह्मादिभिः सेवितां
पार्श्वे पङ्कजशङ्खपद्मनिधिभिर्युक्तां सदा शक्तिभिः ॥

सरसिजनिलये सरोजहस्ते
धवलतरांशुकगन्धमाल्यशोभे ।
भगवति हरिवल्लभे मनोज्ञे
त्रिभुवनभूतिकरि प्रसीद मह्यम् ॥

ओं ॥ प्रकृतिं विकृतिं विद्यां सर्वभूतहितप्रदां ।
श्रद्धां विभूतिं सुरभिं नमामि परमात्मिकाम् ॥ १ ॥
वाचं पद्मालयां पद्मां शुचिं स्वाहां स्वधां सुधां ।
धन्यां हिरण्मयीं लक्ष्मीं नित्यपुष्टां विभावरीम् ॥ २ ॥
अदितिं च दितिं दीप्तां वसुधां वसुधारिणीं ।
नमामि कमलां* कान्तां कामाक्षीं क्रोधसंभवाम् ॥ ३ ॥
अनुग्रहपदां बुद्धिमनघां हरिवल्लभां ।
अशोकाममृतां दीप्तां लोकशोकविनाशिनीम् ॥ ४ ॥
नमामि धर्मनिलयां करुणां (लोक) वेदमातरं ।
पद्मप्रियां पद्महस्तां पद्माक्षीं पद्मसुन्दरीम् ॥ ५ ॥
पद्मोद्भवां पद्ममुखीं पद्मनाभप्रियां रमाम् ।
पद्ममालाधरां देवीं पद्मिनीं पद्मगन्धिनीम् ॥ ६ ॥

* क्षान्तिं क्षमां क्षीरोदसंभवां

पुण्यगन्धां सुप्रसन्नां प्रसादाभिमुखीं प्रभाम् ।
नमामि चन्द्रवदनां चन्द्रां चन्द्रसहोदरीम् ॥ ७॥
चतुर्भुजां चन्द्ररूपां इन्दिरामिन्दुशीतलाम् ।
आह्लादजननीं पुष्टिं शिवां शिवकरीं सतीम् ॥ ८ ॥
विमलां विश्वजननीं तुष्टिं दारिद्र्यनाशिनीम् ।
प्रीतिपुष्करिणीं शान्तां शुक्लमाल्यांबरां श्रियम् ॥ ९ ॥
भास्करीं बिल्वनिलयां वरारोहां यशस्विनीं ।
वसुन्धरामुदाराङ्गां हरिणीं हेममालिनीम् ॥ १० ॥
धनधान्यकरीं सिद्धिं स्त्रैणसौम्यां शुभप्रदाम् ।
नृपवेश्मगतानन्दां वरलक्ष्मीं वसुप्रदाम् ॥ ११ ॥
शुभां हिरण्यप्राकारां समुद्रतनयां जयाम् ।
नमामि मङ्गलां देवीं विष्णुवक्षःस्थलस्थिताम् ॥ १२ ॥
विष्णुपत्नीं प्रसन्नाक्षीं नारायणसमाश्रिताम् ।
दारिद्र्यध्वंसिनीं देवीं सर्वोपद्रववारिणीम् ॥ १३ ॥
नवदुर्गां महाकालीं ब्रह्मविष्णुशिवात्मिकाम् ।
त्रिकालज्ञानसंपन्नां नमामि भुवनेश्वरीम् ॥ १४ ॥
लक्ष्मीं क्षीरसमुद्रराजतनयां श्रीरङ्गधामेश्वरीं
दासीभूतसमस्तदेववनितां लोकैकदीपाङ्कुराम् ।
श्रीमन्मन्दकटाक्षलब्धविभवब्रह्मेन्द्रगङ्गाधरां
त्वां त्रैलोक्यकुटुम्बिनीं सरसिजां वन्दे मुकुन्दप्रियाम् ॥

मातर्नमामि कमले कमलायताक्षि
श्रीविष्णुहृत्कमलवासिनि विश्वमातः ।
क्षीरोदजे कमलकोमलगर्भगौरि
लक्ष्मि प्रसीद सततं नमतां शरण्ये ॥

त्रिकालं यो जपेत् विद्वान् षण्मासं विजितेन्द्रियः ।
दारिद्र्यध्वंसनं कृत्वा सर्वमाप्नोति यत्नतः ॥

देवीनामसहस्रेषु पुण्यमष्टोत्तरं शतं ।
येन श्रियमवाप्नोति कोटिजन्मदरिद्रतः ॥

भृगुवारे शतं धीमान् पठेत् वत्सरमात्रकं ।
अष्टैश्वर्यमवाप्नोति कुबेर इव भूतले ॥

दारिद्र्यमोचनं नामस्तोत्रमम्बापरं शतं ।
येन श्रियमवाप्नोति कोटिजन्मदरिद्रतः ।
भुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् अस्याः सायुज्यमाप्नुयात् ॥

प्रातःकाले पठेन्नित्यं सर्वदुःखोपशान्तये ।
पठंस्तु चिन्तयेत् देवीं सर्वाभरणभूषिताम् ॥

श्रीलक्ष्म्यष्टोत्तरशतनामावलिः

१ ओं प्रकृत्यै नमः ।
विकृत्यै नमः ।
विद्यायै नमः ।
सर्वभूतहितप्रदायै नमः ।
श्रद्धायै नमः ।
विभूत्यै नमः ।
सुरभ्यै नमः ।
परमात्मिकायै नमः ।
२ वाचे नमः ।
पद्मालयायै नमः । १०
पद्मायै नमः ।
शुचये नमः ।
स्वाहायै नमः ।
स्वधायै नमः ।
सुधायै नमः ।
धन्यायै नमः ।
हिरण्मय्यै नमः ।
लक्ष्म्यै नमः ।
३ ओं नित्यपुष्टायै नमः ।
विभावर्यै नमः । २०
अदित्यै नमः ।
दित्यै नमः ।
दीप्तायै नमः ।
वसुधायै नमः ।
वसुधारिण्यै नमः ।
कमलायै नमः ।
कान्तायै नमः ।
कामाक्ष्यै नमः ।
क्रोधसंभवायै नमः ।
४ अनुग्रहपदायै नमः । ३०
बुद्धये नमः ।
अनघायै नमः ।
हरिवल्लभायै नमः ।
अशोकायै नमः ।
अमृतायै नमः ।
दीप्तायै नमः ।

ओं लोकशोकविनाशिन्यै नमः

५ धर्मनिलयायै नमः ।

करुणायै नमः ।

लोक(वेद)मात्रे नमः ।४०

पद्मप्रियायै नमः ।

पद्महस्तायै नमः ।

पद्माक्ष्यै नमः ।

पद्मसुन्दर्यै नमः ।

६ पद्मोद्भवायै नमः ।

पद्ममुख्यै नमः ।

पद्मनाभप्रियायै नमः ।

रमायै नमः ।

पद्ममालाधरायै नमः ।

देव्यै नमः । ५०

पद्मिन्यै नमः ।

पद्मगन्धिन्यै नमः ।

७ पुण्यगन्धायै नमः ।

सुप्रसन्नायै नमः ।

प्रसादाभिमुख्यै नमः ।

प्रभायै नमः ।

चन्द्रवदनायै नमः ।

ओं चन्द्रायै नमः ।

चन्द्रसहोदर्यै नमः ।

८ चतुर्भुजायै नमः । ६०

चन्द्ररूपायै नमः ।

इन्दिरायै नमः ।

इन्दुशीतलायै नमः ।

आह्लादजनन्यै नमः ।

पुष्ट्यै नमः ।

शिवायै नमः ।

शिवकर्यै नमः ।

सत्यै नमः ।

९ विमलायै नमः ।

विश्वजनन्यै नमः । ७०

तुष्टये नमः ।

दारिद्र्यनाशिन्यै नमः ।

प्रीतिपुष्करिण्यै नमः ।

शान्तायै नमः ।

शुक्लमाल्याम्बरायै नमः ।

श्रियै नमः ।

१० भास्कर्यै नमः ।

बिल्वनिलयायै नमः ।

ओं वरारोहायै नमः ।
यशस्विन्यै नमः । ८०
वसुन्धरायै नमः ।
उदाराङ्गायै नमः ।
हरिण्यै नमः ।
हेममालिन्यै नमः ।
११ धनधान्यकर्यै नमः ।
सिद्धये नमः ।
स्त्रैणसौम्यायै नमः ।
शुभप्रदायै नमः ।
नृपवेश्मगतानन्दायै नमः
वरलक्ष्म्यै नमः । ९०
वसुप्रदायै नमः ।
१२ शुभायै नमः ।
हिरण्यप्राकारायै नमः ।
समुद्रतनयायै नमः ।

ओं जयायै नमः ।
मङ्गलदेवतायै नमः ।
विष्णुवक्षःस्थलस्थितायै नमः ।
१३ विष्णुपत्न्यै नमः ।
प्रसन्नाक्ष्यै नमः ।
नारायणसमाश्रितायै नमः । १००
दारिद्र्यध्वंसिन्यै नमः ।
देव्यै नमः ।
सर्वोपद्रववारिण्यै नमः ।
१४ नवदुर्गायै नमः ।
महाकाल्यै नमः ।
ब्रह्मविष्णुशिवात्मिकायै नमः । [नमः ।
त्रिकालज्ञानसंपन्नायै
भुवनेश्वर्यै नमः । १०८

———

श्रीः

श्रियै नमः

श्रीलक्ष्मीसहस्रनाम स्तोत्रम्

ŚRĪLAKṢMĪSAHASRANĀMA STOTRAM

श्रीलक्ष्मीसहस्रनामस्तोत्रं प्रारभ्यते ॥

अस्य श्रीमहालक्ष्मीसहस्रनामस्तोत्रमहामन्त्रस्य श्रीमहाविष्णुर्भगवान् ऋषिः, अनुष्टुप् छन्दः, श्रीमहालक्ष्मीः देवता । श्रीं बीजम्, ह्रीं शक्तिः, हैं कीलकम्, श्रीमहालक्ष्मीप्रसादसिद्ध्यर्थे जपे विनियोगः ॥

ध्यानम् ॥

पद्मानने पद्मकरे सर्वलोकैकपूजिते ।
सान्निध्यं कुरु मे चित्ते विष्णुवक्षःस्थलस्थिते ॥ १ ॥

भगवद्दक्षिणे पार्श्वे श्रियं देवीमवस्थिताम् ।
ईश्वरीं सर्वभूतानां जननीं सर्वदेहिनाम् ॥ २ ॥

चारुस्मितां चारुदतीं चारुनेत्राननभ्रुवम् ।
सुकपोलां सुकर्णाग्रन्यस्तमौक्तिककुण्डलाम् ॥ ३ ॥

सुकेशां चारुबिंबोष्ठीं रक्ततुंगघनस्तनीम् ।
अलकाग्रैरलिनिभैरलंकृतमुखांबुजाम् ॥ ४ ॥

लसत्कनकसंकाशां पीनसुन्दरकन्धराम् ।
निष्ककण्ठीं स्तनालंबिमुक्ताहारविराजिताम् ॥ ५ ॥

नीलकुन्तलमध्यस्थमाणिक्यमकुटोज्ज्वलाम् ।
शुक्लमाल्यांबरधरां तप्तहाटकवर्णिनीम् ॥ ६ ॥

अनन्यसुलभैस्तैस्तैर्गुणैः सौम्यमुखैर्निजैः ।
अनुरूपानवद्यांगीं हरेर्नित्यानपायिनीम् ॥ ७ ॥

॥ श्रीलक्ष्मीसहस्रनामस्तोत्रम् ॥

श्रीवासुदेवमहिषी पुंप्रधानेश्वरेश्वरी ।
अचिन्त्यानन्तविभवा भावाभावविभाविनी ॥ १ ॥

अहंभावात्मिका पद्मा शान्तानन्तचिदात्मिका[1] ।
ब्रह्मभावं गता[2] त्यक्तभेदा सर्वजगन्मयी ॥ २ ॥

षाड्गुण्यपूर्णा त्रय्यन्तरूपाऽऽत्मानपगामिनी ।
[3]एकयोग्याऽशून्यभावाकृतिस्तेजःप्रभाविनी ॥ ३ ॥

[4]भाव्यभावकभावाऽऽत्मभाव्या कामधुगात्मभूः ।
भावाभावमयी दिव्या भेद्यभेदकभावनी[5] ॥ ४ ॥

जगत्कुटुम्बिन्यखिलाधारा कामविजृंभिणी ।
पञ्चकृत्यकरी पञ्चशक्तिमय्यात्मवल्लभा ॥ ५ ॥

भावाभावानुगा सर्वसम्मताऽऽत्मोपगूहिनी ।
अपृथक्चारिणी सौम्या[6] सौम्यरूपव्यवस्थिता ॥ ६ ॥

आद्यन्तरहिता देवी भवभाव्यस्वरूपिणी ।
महाविभूतिः समतां गता ज्योतिर्गणेश्वरी ॥ ७ ॥

पा. [1] जितात्मिका—श्री. [2] त्यक्तभीता—श्री.
[3] एकयोक्ताशून्यभावा कृतिस्तेजः प्रभाविनी—ति.
[4] भाव्यभावकभावात्मा भाव्या कामयुगात्मभूः—ति.
[5] भावगा-श्री. [6] सौम्यरूपाऽव्यवस्थिता-श्री.

सर्वकार्यकरी धर्मस्वभावात्माऽग्रतः स्थिता !
आज्ञासमविभक्ताङ्गी ज्ञानानन्दक्रियामयी ॥ ८ ॥

स्वातन्त्र्यरूपा देवोरःस्थिता तद्धर्मधर्मिणी ।
सर्वभूतेश्वरी सर्वभूतमाताऽऽत्ममोहिनी ॥ ९ ॥

सर्वाङ्गसुन्दरी सर्वव्यापिनी प्राप्तयोगिनी ।
विमुक्तिदायिनी [१] भक्तिगम्या संसारतारिणी ॥ १० ॥

[२] धर्मार्थसाधिनी व्योमानिलया व्योमविग्रहा ।
पञ्चव्योमपदी [३] रक्षव्यावृतिः प्राप्यपूरिणी ॥ ११ ॥

आनन्दरूपा सर्वाप्तिशालिनी शक्तिनायिका ।
हिरण्यवर्णा हैरण्यप्राकारा हेममालिनी ॥ १२ ॥

[४] प्रत्नरत्ना भद्रपीठा वेशिनी रजतस्रजा ।
स्वाज्ञाकार्यमरा [५] नित्या सुरभिर्व्योमचारिणी ॥ १३ ॥

योगक्षेमवहा सर्वसुलभेच्छाक्रियात्मिका ।
[६] करुणाग्रानतमुखी कमलाक्षी शशिप्रभा ॥ १४ ॥

पा. [१] भक्तगम्या-श्री.
[२] धर्मार्थवादिनी-श्री. [३] रक्षा व्यापृतिः प्राप्तिपूरिणी-ति.
[४] प्रस्फुरत्ता भद्रहोमा-श्री. [५] नित्यसुरभिः.
[६] अयं पाठः पूर्वाचार्यैरादृतः । करुणास्नानतमुखी-ति । .
महासमूहा निखिलप्ररोहा वेदगोचरा'-श्रीरंगपाठे
इत्थं वर्ततेऽत्र ।

[1]कल्याणदायिनी कल्या कलिकल्मषनाशिनी ।
प्रज्ञापरिमिताऽऽत्मानुरूपा [2]सत्योपयाचिता ॥ १५ ॥

मनोज्ञेया ज्ञानगम्या [3]नित्यमुक्तात्मसेविनी ।
कर्तृशक्तिः सुगहना भोक्तृशक्तिर्गुणप्रिया ॥ १६ ॥

* ज्ञानशक्तिरनौपम्या [4]निर्विकल्पा निरामया ।
[5]अकलङ्काऽमृताधारा महाशक्तिर्विकासिनी ॥ १७ ॥

महामाया महानन्दा [6]निःसङ्कल्पा निराश्रया ।
एकस्वरूपा त्रिविधा संख्यातीता निरञ्जना ॥ १८ ॥

[7]आत्मसत्ता नित्यशुचिः परशक्तिः सुखोचिता ।
नित्यशान्ता निस्तरङ्गा निर्भिन्ना सर्वभेदिनी ॥ १९ ॥

असङ्कीर्णाऽविधेयात्मा [8]निषेव्या सर्वपालिनी ।
निष्कामना सर्वरसाऽभेद्या सर्वार्थसाधिनी ॥ २० ॥

अनिर्देश्याऽपरिमिता निर्विकारा त्रिलक्षणा ।
[9]भयङ्करी सिद्धिरूपाऽव्यक्ता सदसदाकृतिः ॥ २१ ॥

पा. [1]विस्मयाधायिनी ब्रह्मसंहिता सुगुणोत्तरा-श्री.
[2]सत्योपायार्जिता-श्री. [3]नित्यमुक्ताऽऽत्मसेविनी-श्री.
* प्रथमं शतकम् ।
[4]परशक्तिः-श्री. [5]अकलंका महाशक्तिर्निराधारा-श्री.
[6]ब्रह्मनीतिः-श्री. [7]आत्मसक्ता नित्यशुचिर्निर्विकल्पा-श्री
[8]निषेद्धया सर्वपावनी-श्री. [9]अभयंकरी स्त्रीस्वरूपा-श्री.

अप्रतर्क्याऽप्रतिहता नियन्त्री यन्त्रवाहिनी ।
हार्दमूर्तिर्महामूर्तिरव्यक्ता विश्वगोपिनी ॥ २२ ॥

वर्धमानाऽनवद्याङ्गी निरवद्या त्रिवर्गदा ।
[1]अप्रमेयाऽक्रिया सूक्ष्मा परनिर्वाणदायिनी ॥ २३ ॥

अविगीता तन्त्रसिद्धा योगसिद्धाऽमरेश्वरी [2] ।
विश्वसूतिस्तर्पयन्ती नित्यतृप्ता महौषधिः ॥ २४ ॥

[3]शब्दाह्वया शब्दसहा कृतज्ञा कृतलक्षणा ।
त्रिवर्तिनी त्रिलोकस्था भूर्भुवःस्वरयोनिजा ॥ २५ ॥

अग्राह्याऽ[4] ग्राहिकाऽनन्ताह्वया सर्वातिशायिनी ।
व्योमपद्मा कृतधुरा पूर्णकामा महेश्वरी ॥ २६ ॥

सुवाच्या वाचिका सत्यकथना [5]सर्वपालिनी ।
लक्ष्यमाणा लक्षयन्ती जगज्ज्येष्ठा शुभावहा ॥ २७ ॥

जगत्प्रतिष्ठा भुवनभर्त्री गूढाप्रभावती [6] ।
क्रियायोगात्मिका [7] मूर्तिः हृदब्जस्था महाक्रमा ॥ २८ ॥

परमद्यौः प्रथमजा परमाप्ता जगन्निधिः ।
आत्मानपायिनी तुल्यस्वरूपा समलक्षणा ॥ २९ ॥

पा. [1] अप्रमेयाऽमृतदुघा कूटस्था कुलनन्दिनी-श्री.
[2] महेश्वरी-ति.
[3] शब्दात्यया. -श्री. [4] अग्राह्यका-श्री.
[5] सर्वपाविनी-श्री. [6] गूढाप्रभाविनी-श्री. [7] मूर्ता-श्री.

*तुल्यवृत्ता समवया मोदमाना खगध्वजा ।
[१]प्रियचेष्टा तुल्यशीला वरदा कामरूपिणी ॥ ३० ॥

समग्रलक्षणाऽनन्ता तुल्यभूतिः [२] सनातनी ।
महर्द्धिः सत्यसङ्कल्पा [३] बह्वृचा परमेश्वरी ॥ ३१ ॥

जगन्माता सूत्रवती भूतधात्री यशस्विनी ।
महाभिलाषा सावित्री प्रधाना सर्वभासिनी ॥ ३२ ॥

नानावपुर्बहुभिदा [४] सर्वज्ञा पुण्यकीर्तना ।
भूताश्रया [५] हृषीकेश्वर्यशोका वाजिवाहिका ॥ ३३ ॥

ब्रह्मात्मिका [६] पुण्यजनिः सत्यकामा समाधिभूः ।
हिरण्यगर्भा गंभीरा [७] गोधूलिः कमलासना ॥ ३४ ॥

जितक्रोधा कुमुदिनी वैजयन्ती मनोजवा ।
धनलक्ष्मीः स्वस्तिकरी राज्यलक्ष्मीर्महासती ॥ ३५ ॥

जयलक्ष्मीर्महागोष्ठी मघोनी माधवप्रिया ।
पद्मगर्भा वेदवती विविक्ता परमेष्ठिनी ॥ ३६ ॥

सुवर्णबिन्दुर्महती महायोगिप्रियाऽनघा ।
पद्मेस्थिता वेदमयी कुमुदा जयवाहिनी ॥ ३७ ॥

पा. [१] तुल्यचेष्टा. [२] सनातना [३] भूमिजा
* द्वितीयं शतकम्.
[४] बहुविधा [५] हृषीकेशा अशोका स्वाङ्गिवाहिका [६] पुण्यजनी
[७] गोधूली

संहतिर्निर्मिता ज्योतिर्नियतिर्विविधोत्सवा ।
रुद्रवन्द्या सिन्धुमती वेदमाता मधुव्रता ॥ ३८ ॥

विश्वंभरा हैमवती समुद्रेच्छाविहारिणी ।
अनुकूला यज्ञवती शतकोटिः सुपेशला ॥ ३९ ॥

धर्मोदया [१] धर्मसेव्या सुकुमारी सभावती ।
भीमा ब्रह्मस्तुता मध्यप्रभा देवर्षिवन्दिता ॥ ४० ॥

देवभोग्या महाभागा प्रतिज्ञा पूर्णशेवधिः ।
[२] सुवर्णरुचिरप्रख्या भोगिनी भोगदायिनी ॥ ४१ ॥

[३] वसुप्रदोत्तमवधूः गायत्री कमलोद्भवा * ।
विद्वत्प्रिया पद्मचिह्ना वरिष्ठा कमलेक्षणा ॥ ४२ ॥

पद्मप्रिया सुप्रसन्ना प्रमोदा प्रियपार्श्वगा ।
विश्वभूषा कान्तिमती कृष्णा वीणारवोत्सुका ॥ ४३ ॥

रोचिष्करी स्वप्रकाशा [४] शोभमानविहङ्गमा ।
[५] देवाङ्कस्था परिणतिः कामवत्सा महामतिः ॥ ४४ ॥

इल्वलोत्पलनाभाऽधिशमनी वरवर्णिनी ।
स्वनिष्ठा पद्मनिलया सद्गतिः पद्मगन्धिनी ॥ ४५ ॥

पद्मवर्णा कामयोनिश्चण्डिका चारुकोपना ।
रतिस्नुषा पद्मधरा पूज्या त्रैलोक्यमोहिनी ॥ ४६ ॥

पा. [१] धर्मसेवा [२] सुवर्णा [३] वसुप्रणा [४] शोभमाना [५] देवाङ्गस्था

* तृतीयं शतकम्

नित्यकन्या बिन्दुमालिन्यक्षया [1] सर्वमातृका ।
गन्धात्मिका सुरसिका दीप्तमूर्तिः सुमध्यमा ॥ ४७ ॥
पृथुश्रोणी सौम्यमुखी सुभगा विष्टरश्रुतिः ।
स्मितानना [2] चारुदती निम्ननाभिर्महास्तनी ॥ ४८ ॥
स्निग्धवेणी भगवती सुकान्ता वामलोचना ।
पल्लवाङ्घ्रिः [3] पद्ममनाः पद्मबोधा महाप्सराः ॥ ४९ ॥
[4] विद्वत्प्रिया चारुहासा शुभदृष्टिः ककुद्मिनी ।
कम्बुग्रीवा सुजघना [5] रक्तपाणिर्मनोरमा ॥ ५० ॥
पद्मिनी मन्दगमना चतुर्दंष्ट्रा चतुर्भुजा ।
शुभरेखा [6] विलासभ्रूः शुकवाणी कलावती ॥ ५१ ॥
ऋजुनासा कलरवा वरारोहा तलोदरी ।
सन्ध्या बिंबाधरा पूर्वभाषिणी [7] स्त्रीसमाह्वया ॥ ५२ ॥
इक्षुचापा सुमशरा दिव्यभूषा मनोहरा ।
वासवी पाण्डरच्छत्रा करभोरुस्तिलोत्तमा ॥ ५३ ॥
सीमन्तिनी प्राणशक्तिः विभीषिण्यसुधारिणी ।
[8] भद्रा जयावहा चन्द्रवदना कुटिलालका ॥ ५४ ॥
चित्रांबरा चित्रगन्धा * रत्नमौलिसमुज्ज्वला ।
दिव्यायुधा दिव्यमाल्या [9] विशाखा चित्रवाहना ॥५५॥

पा. [1] सर्वगन्धिनी [2] चारुगतिः [3] पद्मवना—का. [4] सरस्वती [5] रक्तपाणी [6] करा सुभ्रूः—का. [7] श्रीसमाह्वया [8] मुद्रा-का. [9] विशाला-का. * चतुर्थं शतकम्.

अंबिका सिन्धुतनया [१] सुश्रोणिः [२] सुमहासना ।
सामप्रिया [३] नम्रिताङ्गी सर्वसेव्या वराङ्गना ॥ ५६ ॥

गन्धद्वारा दुराधर्षा नित्यपुष्टा करीषिणी ।
देवजुष्टाऽऽदित्यवर्णा [४] दिव्यगन्धा [५] सुहृत्तमा ॥५७॥

अनन्तरूपाऽनन्तस्था सर्वदानन्तसङ्गमा ।
[६] यज्ञाशिनी महावृष्टिः सर्वपूज्या वषट्क्रिया ॥ ५८ ॥

योगप्रिया वियन्नाभिरनन्तश्रीरतीन्द्रिया ।
योगिसेव्या सत्यरता योगमाया पुरातनी ॥ ५९ ॥

सर्वेश्वरी [७] सुतरणिः शरण्या धर्मदेवता ।
सुतरा [८] संवृतज्योतिर्योगिनी योगसिद्धिदा ॥ ६० ॥

सृष्टिशक्तिः [९] द्योतमाना भूता मङ्गलदेवता ।
संहारशक्तिः प्रबला निरुपाधिः परावरा ॥ ६१ ॥

उत्तारिणी तारयन्ती शाश्वती समितिंजया ।
महाश्रीरजहत्कीर्तिर्योगश्रीः [१०] सिद्धिसाधिनी ॥६२ ॥

पुण्यश्रीः पुण्यनिलया ब्रह्मश्रीर्ब्राह्मणप्रिया ।
[११] राजश्री राजकलिता फलश्रीः स्वर्गदायिनी ॥ ६३ ॥

पा. [१] निश्रेणी [२] सुमहासिनी [३] नवमृगी [४] दिव्यवर्णा
[५] स्वकदर्मा [६] यज्ञाशनी [७] सुतरुणिः [८] संहृतज्योतिः-का.
[९] द्योतमानभूता. [१०] सिद्धिसाधनी. [११] राज्यश्रीः-का.

देवश्रीरद्भुतकथा वेदश्रीः श्रुतिमार्गिणी ।
तमोपहाऽव्ययनिधिर्लक्षणा[1] हृदयंगमा ॥ ६४ ॥

[2] मृतसञ्जीविनी शुभ्रा चन्द्रिका सर्वतोमुखी ।
सर्वोत्तमा मित्रविन्दा मैथिली प्रियदर्शना ॥ ६५ ॥

सत्यभामा वेदवेद्या सीता प्रणतपोषिणी ।
मूलप्रकृतिरीशाना [3] शिवदा दीप्रदीपिनी ॥ ६६ ॥

[4] अभिप्रिया स्वैरवृत्तिः रुक्मिणी सर्वसाक्षिणी ।
गान्धारिणी परगतिस्तत्त्वगर्भा भवाभवा * ॥ ६७ ॥

[5] अन्तर्वृत्तिर्महारुद्रा विष्णुदुर्गा महाबला ।
मदयन्ती लोकधारिण्यदृश्या सर्वनिष्कृतिः ॥ ६८ ॥

देवसेनाऽऽ[6]त्मबलदा वसुधा मुख्यमातृका ।
क्षीरधारा घृतमयी जुह्वती यज्ञदक्षिणा ॥ ६९ ॥

योगनिद्रा योगरता ब्रह्मचर्या दुरत्यया ।
सिंहपिञ्छा महादुर्गा जयन्ती [7] खड्गधारिणी ॥ ७० ॥

[8] सर्वार्तिनाशिनी हृष्टा सर्वेच्छापरिपूरिका ।
आर्या यशोदा वसुदा धर्मकामार्थमोक्षदा ॥ ७१ ॥

पा. [1] लक्ष्मणा. [2] मृतसञ्जीवनी-का. [3] ईशानी शिवतातिः प्रदीपिनी-का. [4] अभिप्राया-का. [5] अन्तर्वर्तिमहामुद्रा. [6] आत्मफलदा. [7] खगवाहिनी * पञ्चमं शतकम्.

[8] जगत्प्रिया विरूपाक्षी सुवर्णा क्रूरतापिनी ।
कात्यायनी कालरात्रिर्निशिदृष्टा करालिका ॥ ७१ ॥

त्रिशूलिनी [1] पद्मचिह्ना महाकालीन्दुमालिनी [2] ।
एकवीरा भद्रकाली [3] स्वानन्दिन्युल्लसद्वदा ॥ ७२ ॥

नारायणी [4] जगत्पूरण्युर्वरा द्रुहिणप्रसूः ।
यज्ञकामा लेलिहाना तीर्थकर्युग्रविक्रमा ॥ ७३ ॥

गरुत्मदुदयाऽत्युग्रा वाराही [5] मातृभाषिणी ।
अश्वक्रान्ता रथक्रान्ता विष्णुक्रान्तोरुचारिणी ॥ ७४ ॥

[3] वैरोचनी नारसिंही जीमूता शुभदेक्षणा ।
[7] दीक्षाविदा विश्वशक्तिः बीजशक्तिः सुदर्शनी ॥ ७५ ॥

[8] प्रतीता जगती वन्यधारिणी कलिनाशिनी ।
अयोध्याऽच्छिन्नसन्ताना महारत्ना सुखावहा ॥ ७६ ॥

राजवत्यप्रतिभया विनयन्ती [9] महाशना ।
अमृतस्यन्दिनी सीमा यज्ञगर्भा [10] समेक्षणा ॥ ७७ ॥

आकूतिः ऋग्यजुस्सामघोषाऽऽरामवनोत्सुका [11] ।
सोमपा माधवी नित्यकल्याणी कमलार्चिता ॥ ७८ ॥

[12] योगरूढा स्वार्थजुष्टा वह्निवर्णा जितासुरा ।
यज्ञविद्या गुह्यविद्याऽध्यात्मविद्या कृतागमा ॥ ७९ ॥

पा. [1] खड्गधरा [2] इन्द्रमालिनी [3] सौनन्दी [4] जगत्पूरिणी.
[5] मातृभीषिणी [6] वैरोचिनी.
[7] दीक्षाविधा विश्वशक्तिर्निजशक्तिः सुदर्शिनी ।
[8] प्रतीतिः [9] अर्कप्रतिभा विलन्ती [10] समीक्षणा
[11] आरामवधूत्सुका. [12] योगरूढिः

[1] आप्यायनी कलातीता सुमित्रा परभक्तिदा ।
कांक्षमाणा महामाया • कोलकामाऽमरावती ॥ ८० ॥

सुवीर्या दुःस्वप्नहरा देवकी वसुदेवता ।
सौदामिनी मेघरथा [2] दैत्यदानवमर्दिनी ॥ ८१ ॥

श्रेयस्करी चित्रलीलैकाकिनी [3] रत्नपादुका ।
मनस्यमाना तुलसी रोगनाशिन्युरुप्रदा [4] ॥ ८२ ॥

तेजस्विनी [5] सुखज्वाला मन्दरेखाऽमृताशिनी ।
ब्रह्मिष्ठा [6] वह्निशमना जोषमाणा गुणात्यया ॥ ८३ ॥

कादम्बरी ब्रह्मरता विधात्र्युज्ज्वलहस्तिका ।
अक्षोभ्या सर्वतोभद्रा वयस्या स्वस्तिदक्षिणा ॥ ८४ ॥

सहस्रास्या ज्ञानमाता वैश्वानर्यक्षवर्तिनी ।
प्रत्यग्वरा वारणवत्यनसूया दुरासदा ॥ ८५ ॥

अरुन्धती कुण्डलिनी भव्या दुर्गतिनाशिनी ।
मृत्युञ्जया [7] त्रासहरी निर्भया शत्रुसूदिनी ॥ ८६ ॥

एकाक्षरा [8] सत्पुरन्ध्री सुरपक्षा [9] सुरातुला ।
[10] सकृद्विभाता सर्वार्तिसमुद्रपरिशोषिणी ॥ ८७ ॥

पा. मेघरता इति नामावलीपाठः
[1] आप्यायिनी. [2] ऋद्धिदा दैत्यमर्दिनी. [3] एकायिनी
[4] उरुप्रथा [5] सुखोज्ज्वला [6] वह्निशमनी जुषमाणा
[7] त्रासहरा [8] सुपुरन्ध्री [9] सरातुला
[10] सकृद्विभासा प्रद्युम्ना इरिभद्रा धुरन्धरा । • षष्ठं शतकम्.

बिल्वप्रियाऽवनी चक्रहृदया कम्बुतीर्थगा ।
सर्वमन्त्रात्मिका विद्युत् सुवर्णा [1] सर्वरञ्जिनी ॥ ८८ ॥

ध्वजच्छत्राश्रया [2] भूतिर्वैष्णवी सद्गुणोज्ज्वला ।
सुषेणा लोकविदिता कामसूर्जगदादिभूः ॥ ८९ ॥

वेदान्तयोनिर्जिज्ञासा मनीषा समदर्शिनी ।
सहस्रशक्तिरावृत्तिः सुस्थिरा श्रेयसां निधिः ॥ ९० ॥

रोहिणी रेवती चन्द्रसोदरी [3] भद्रमोहिनी ।
[4] सूर्या कन्याप्रिया विश्वभाविनी सुविभाविनी ॥ ९१ ॥

सुप्रदृश्या कामचारिण्यप्रमत्ता ललन्तिका ।
मोक्षलक्ष्मी [5] र्जगद्योनिर्व्योमलक्ष्मीः सुदुर्लभा ॥ ९२ ॥

भास्करी पुण्यगेहस्था मनोज्ञा विभवप्रदा ।
लोकस्वामि * न्यच्युतार्था पुष्कला जगदाकृतिः ॥ ९३ ॥

विचित्रहारिणी कान्ता [6] वाहिनी भूतवासिनी ।
प्राणिनी प्राणदा [7] विश्वा विश्वब्रह्माण्डवासिनी ॥ ९४ ॥

संपूर्णा परमोत्साहा [8] श्रीमती श्रीपतिः श्रुतिः ।
श्रयन्ती [8] श्रीयमाणा क्ष्मा विश्वरूपा प्रसादिनी ॥ ९५॥

पा. [1] यशोदा [2] भूमिः [3] भद्रमोदिनी.
[4] आर्या गव्यप्रिया [5] जगज्ज्योतिः [6] पाविनी भूतभाविनी
[7] विद्वत् [8] श्रीपतिः श्रीमतिः श्रयमाणा.

* सप्तमं शतकम्.

[1] हर्षिणी प्रथमा शर्वा विशाला कामवर्षिणी ।
सुप्रतीका [2] पृश्निमती निवृत्तिर्विविधा परा ॥ ९६ ॥

सुयज्ञा मधुरा श्रीदा देवरातिर्महामनाः ।
स्थूला सर्वाकृतिः [3] स्थेमा निम्नगर्भा तमोनुदा ॥ ९७ ॥

तुष्टिर्वागीश्वरी पुष्टिः [4] सर्वादिः [5] सर्वशोषिणी ।
शक्त्यात्मिका शब्दशक्तिः विशिष्टा वायुमत्युमा [6] ॥९८॥

[7] आन्वीक्षिकी त्रयी वार्ता दण्डनीतिर्नयात्मिका [8] ।
व्याली [9] संकर्षिणी द्योता महादेव्यपराजिता ॥ ९९ ॥

कपिला पिंगला स्वस्था बलाकी घोषनन्दिनी ।
अजिता [10] कर्षिणी नीतिर्गरुडा गरुडासना ॥ १०० ॥

ह्लादिन्यनुग्रहा नित्या ब्रह्मविद्या हिरण्मयी ।
मही [11] शुद्धविधा पृथ्वी सन्तानिन्यंशुमालिनी ॥१०१॥

यज्ञाश्रया ख्यातिपरा स्तव्या [12] वृष्टिस्त्रिकालगा ।
संबोधिनी शब्दपूर्णा विजयांऽशुमती कला ॥ १०२ ॥

शिवा स्तुतिप्रिया ख्यातिर्जीवयन्ती पुनर्वसुः ।
दीक्षा भक्तार्तिहा रक्षा परीक्षा * यज्ञसंभवा ॥ १०३ ॥

पा. [1] हर्षणी प्रथमा सर्वा [2] प्रश्निमतिः
[3] सूक्ष्मा निम्नगव्या [4] सर्वाद्या. [5] स्वरुशोषिणी [6] अमा.
[7] आन्वीक्षकी [8] नियामिका [9] संकर्षणी [10] कर्षणी क्षान्तिः
[11] शुद्धविदा पृथ्वी शतानन्दा [12] घृष्टिः (धृष्टिः इति नामावल्यां)
* अष्टमं शतकम्.

आर्द्रा [1] पुष्करिणी पुण्या गण्या दारिद्र्यभञ्जिनी ।
धन्या मान्या [2] पद्मनेमिर्भार्गवी [3] वंशवर्धनी ॥ १०४ ॥

तीक्ष्णाप्रवृत्तिः सत्कीर्तिः [4] निषेव्याऽघविनाशिनी ।
संज्ञा निःसंशया पूर्वा वनमाला वसुन्धरा ॥ १०५ ॥

[5] पृथुर्महोत्कटाऽहल्या मण्डलाऽऽश्रितमानदा ।
सर्वा नित्योदितोदारा जृंभमाणा महोदया ॥ १०६ ॥

चन्द्रकान्तोदिता [6] चन्द्रा चतुरश्रा मनोजवा ।
बाला कुमारी [7] युवतिः करुणा भक्तवत्सला ॥१०७॥

मेदिन्युपनिषन्मिश्रा [8] सुमवीरुद्धनेश्वरी ।
दुर्मर्षणी सुचरिता बोधा शोभा सुवर्चला ॥ १०८ ॥

यमुनाऽक्षौहिणी [9] गङ्गा मन्दाकिन्यमरालया [10]।
गोदा गोदावरी चन्द्रभागा कावेर्युदन्वती ॥ १०९ ॥

सिनीवाली कुहू राका [11] वारणा सिन्धुमत्यमा ।
[12]वृद्धिः [13] स्थितिर्ध्रुवा बुद्धिः त्रिगुणा गुणगह्वरा॥११०॥

पा. [1] पुष्करणी पुण्यगण्या-का. [2] पद्मनेमी [3] वंशवर्धिनी.
[4] निधिसेव्याऽघनाशिनी [5] पृथ्वी [6] सूर्या [7] युवती
[8] सुमवीरुः.
[9] अक्षोहिणी. [10] अमलाशया. [11] वाराणसीन्दुमत्यसौ-का.
[12] अनन्तरोत्तरश्लोकपूर्वार्धः व्यत्यस्तं वर्तते अस्य स्थाने.
[13] स्तुतिः

पूर्तिर्मायात्मिका स्फूर्तिर्व्याख्या सूत्रा प्रजावती ।
[5] विभूतिर्निष्कलारंभा रक्षा सुविमला क्षमा ॥ १११॥

प्राप्तिर्वासन्तिकालेखा भूरिबीजा महागदा ।
अमोघा शान्तिदा [6] स्तुत्या ज्ञानदोत्कर्षिणी [7] शिखा ॥

प्रकृति [8] र्गोमती लीला कमला कामधुग्विधिः ।
प्रज्ञा * रामा परा सन्ध्या सुभद्रा सर्वमंगला ॥ ११३॥

नन्दा भद्रा जया रिक्ता [9] तिथिः पूर्णाऽमृतंभरा ।
काष्ठा कामेश्वरी निष्ठा काम्या रम्या [10] वरा स्मृतिः ॥

शंखिनी चक्रिणी श्यामा [11] समा गोत्रा रमा [12] दितिः ।
[13] शान्तिर्दान्तिः स्तुतिः सिद्धिः विरजाऽत्युज्ज्वलाऽव्यया ॥

वाणी गौरीन्दिरा लक्ष्मीर्मेधा श्रद्धा [14] सरस्वती ।
स्वधा स्वाहा रतिरुषा [15] वसुविद्या धृतिः सहा ॥११६॥

[16] शिष्टा इष्टा शुची धात्री [17] सुधा रक्षोघ्नयजाऽमृता ।

---

[5] अन्यत्र अयं ११८ श्लोकत्वेन दृश्यते । तत्र महां-गदा-श्री. 'रम्या' इति नामावलिपाठः ।
[6] सत्या [7] शिवा. [8] भामिनी लोला. [9] तिथिपूर्णा ऋतंभरा
[10] राम्या धरा [11] सामा [12] द्युतिः [13] शान्तिदा स्तुतिः सिद्धिश्च विराजा [14] अप्रमा द्युतिः [15] वसुर्विद्या धृतिः सभा ।
[16] शिष्टारिष्टा शुचिर्धात्री—ति. [17] सुधाराऽक्षोण्यजाऽमृता॥

* नवमं शतकम्.

[1] रत्नावली भारतीड़ा [2] धीरधीः केवलाऽत्मदा ॥११७॥
या सा शुद्धिः [3] सास्मिता का नीला राधाऽमृतोद्भवा ।
[4] परधुर्यास्पदा ह्रीर्भूः कामिनी शोकनाशिनी ॥११८॥
[5] मायाकृती रसघना नर्मदा गोकुलाश्रया ।
अर्कप्रभा [6] रथेभाश्वनिलयेन्दुप्रभाऽद्भुता ॥ ११९ ॥
श्रीः कृशानुप्रभा वज्रलंभना सर्वभूमिदा ।
भोगप्रिया भोगवती भोगीन्द्रशयनासना ॥ १२० ॥
अश्वपूर्वा रथमध्या [7] हस्तिनादप्रबोधिनी ।
सर्वलक्षणलक्षण्या सर्वलोकप्रियङ्करी ॥ १२१ ॥
[8] सर्वोत्कृष्टा सर्वमयी भवभङ्गापहारिणी ।
वेदान्तस्था ब्रह्मनीतिर्ज्योतिष्मत्यमृतावहा ॥ १२२ ॥
भूताश्रया निराधारा संहिता सुगुणोत्तरा ।
सर्वातिशायिनी प्रीतिः सर्वभूतास्थिता द्विजा ।
सर्वमंगलमांगल्या दृष्टादृष्टफलप्रदा ॥ ॥ १२३ ॥

पा. [1] अयं उत्तरश्लोकपूर्वार्धत्वेनान्यत्र दृश्यते । अस्य स्थाने च 'रमण्येका शारदांबा समेधाऽऽद्या शुभाक्षरा' इति वर्तते॥
[2] धीरा धीः [3] सोऽस्मिता [4] वरधुर्या स्वधा [5] मायाप्रीतिरसहना
[6] रसेभा श्रीनिलया [7] हस्तिनाथप्रबोधिनी.
[8] उत्तरश्लोकद्वयं श्रीरंगपाठे न दृश्यते ॥

श्रीरस्तु

श्रीलक्ष्मीसहस्रनामावलिः

ओं श्रियै नमः । *
वासुदेवमहिष्यै नमः ।
पुंप्रधानेश्वरेश्वर्यै नमः ।
अचिन्त्यानन्तविभवायै नमः ।
भावाभावविभाविन्यै नमः ।
2 अहंभावात्मिकायै नमः ।
पद्मायै नमः ।
[1] शान्तानन्तचिदात्मिकायै नमः ।
ब्रह्मभावंगतायै नमः ।
त्यक्तभेदायै नमः । १०
सर्वजगन्मय्यै नमः ।
3 षाड्गुण्यपूर्णायै नमः ।

ओं त्रय्यन्तरूपायै नमः ।
आत्मानपगामिन्यै नमः ।
[2] एकयोग्यायै नमः ।
अशून्यभावाकृत्यै नमः ।
तेजःप्रभाविन्यै नमः ।
4 [3] भाव्यभावकभावायै नमः ।
[4] आत्मभाव्यायै नमः ।
[5] कामदुहे नमः । २०
आत्मभुवे नमः ।
भावाभावमय्यै नमः ।
दिव्यायै नमः ।
[6] भेद्यभेदकभावन्यै नमः ।
5 जगत्कुटुम्बिन्यै नमः ।

---

[1] शान्तानन्तजितात्मिकायै नमः । [4] भाव्यायै नमः ।
[2] एकयोक्तायै नमः । [5] कामयुजे नमः ।
[3] भाव्यभावकभावात्मायै नमः । [6] भेद्यभेदकभावगायै नमः ।
* श्रीर्वासुदेवमहिषी इति स्तोत्रे भवितव्यम् ॥

ओं अखिलाधारायै नमः ।
कामविजृंभिण्यै नमः ।
पञ्चकृत्यकर्यै नमः ।
पञ्चशक्तिमय्यै नमः ।
आत्मवल्लभायै नमः । ३०
6 भावाभावानुगायै नमः ।
सर्वसम्मतायै नमः ।
आत्मोपगूहिन्यै नमः ।
अपृथक्चारिण्यै नमः ।
सौम्यायै नमः ।
[1]सौम्यरूपव्यवस्थितायै नमः ।
7 आद्यन्तरहितायै नमः ।
देव्यै नमः ।
भवभाव्यस्वरूपिण्यै नमः ।
महाविभूत्यै नमः । ४०
समतांगतायै नमः ।
ज्योतिर्गणेश्वर्यै नमः ।
8 सर्वकार्यकर्यै नमः ।
धर्मस्वभावात्मायै नमः ।

ओं अग्रतः स्थितायै नमः ।
आज्ञासमविभक्ताङ्ग्यै नमः ।
ज्ञानानन्दक्रियामय्यै नमः ।
9 स्वातन्त्र्यरूपायै नमः ।
देवोरःस्थितायै नमः ।
तद्धर्मधर्मिण्यै नमः । ५०
सर्वभूतेश्वर्यै नमः ।
सर्वभूतमात्रे नमः ।
आत्ममोहिन्यै नमः ।
10 सर्वाङ्गसुन्दर्यै नमः ।
सर्वव्यापिन्यै नमः ।
प्राप्तयोगिन्यै नमः ।
विमुक्तिदायिन्यै नमः ।
[2]भक्तिगम्यायै नमः ।
संसारतारिण्यै नमः ।
11 [3]धर्मार्थसाधिन्यै नमः । ६०
व्योमनिलयायै नमः ।
व्योमविग्रहायै नमः ।
पञ्चव्योमपद्यै नमः ।

---

[1] सौम्यरूपायै नमः । अव्यवस्थितायै नमः ।

[2] भक्तगम्यायै नमः । [3] धर्मार्थवादिन्यै नमः ।

ओं [१]रक्षव्यावृत्त्यै नमः ।
प्राप्यपूरिण्यै नमः ।
12 आनन्दरूपायै नमः ।
सर्वाप्तिशालिन्यै नमः ।
शक्तिनायिकायै नमः ।
हिरण्यवर्णायै नमः ।
हैरण्यप्राकारायै नमः । ७०
हेममालिन्यै नमः ।
13 [२]प्रत्नरत्नायै नमः ।
[३]भद्रपीठायै नमः ।
वेशिन्यै नमः ।
रजतस्रजायै नमः ।
स्वाज्ञाकार्यमरायै नमः ।
[४]नित्यायै नमः ।
सुरभ्यै नमः ।
व्योमचारिण्यै नमः ।
14 योगक्षेमवहायै नमः । ८०

ओं सर्वसुलभायै नमः ।
इच्छाक्रियात्मिकायै नमः ।
[५]करुणाग्रानतमुख्यै नमः ।
कमलाक्ष्यै नमः ।
शशिप्रभायै नमः ।
15 कल्याणदायिन्यै नमः ।
कल्यायै नमः ।
कलिकल्मषनाशिन्यै नमः ।
प्रज्ञापरिमितायै नमः ।
आत्मानुरूपायै नमः । ९०
[६]सत्योपयाचितायै नमः ।
16 मनोज्ञेयायै नमः
ज्ञानगम्यायै नमः ।
[७]नित्यमुक्तात्मसेविन्यै नमः ।
कर्तृशक्त्यै नमः ।
सुगहनायै नमः ।
भोक्तृशक्त्यै नमः ।

---

[१]रक्षायै नमः, व्यापृत्यै नमः । [२]प्रस्फुरत्तायै नमः ।
[३]भद्रहोमायै नमः । [४]नित्यसुरभ्यै नमः ।
[५]महासमूहायै नमः । निखिलप्ररोहायै नमः । वेदगोचरायै नमः ।
विस्मयाधायिन्यै नमः । ब्रह्मसंहितायै नमः । सुगुणोत्तरायै नमः ।
[६] सत्योपायार्जितायै नमः । [७]नित्यमुक्तायै नमः । आत्मसेविन्यैनमः ।

ओं गुणप्रियायै नमः ।
17 ज्ञानशक्त्यै नमः ।
अनौपम्यायै नमः । १००
[1] निर्विकल्पायै नमः ।
निरामयायै नमः ।
अकलङ्कायै नमः ।
[2] अमृताधारायै नमः ।
महाशक्त्यै नमः ।
विकासिन्यै नमः ।
18 महामायायै नमः ।
महानन्दायै नमः ।
[3] निःसङ्कल्पायै नमः ।
निराश्रयायै नमः । ११०
एकस्वरूपायै नमः ।
त्रिविधायै नमः ।
संख्यातीतायै नमः ।
निरञ्जनायै नमः ।
19 [4] आत्मसत्तायै नमः ।
नित्यशुचये नमः ।

ओं परशक्त्यै नमः ।
सुखोचितायै नमः ।
नित्यशान्तायै नमः ।
निस्तरङ्गायै नमः । १२०
निर्भिन्नायै नमः ।
सर्वभेदिन्यै नमः ।
20 असङ्कीर्णायै नमः ।
अविधेयात्मने नमः ।
[5] निषेव्यायै नमः ।
सर्वपालिन्यै नमः ।
निष्कामनायै नमः ।
सर्वरसायै नमः ।
अभेद्यायै नमः ।
सर्वार्थसाधिन्यै नमः । १३०
21 अनिर्देश्यायै नमः ।
अपरिमितायै नमः ।
निर्विकारायै नमः ।
त्रिलक्षणायै नमः ।
[6] भयङ्कर्यै नमः ।

---

[1] परशक्त्यै नमः । [2] निराधारायै नमः । [3] ब्रह्मनील्यै नमः ।
[4] आत्मसक्तायै नमः । [5] निषेव्यायै नमः । सर्वपावन्यै नमः ।
[6] अभयङ्कर्यै नमः । स्त्रीस्वरूपायै नमः ।

ओं सिद्धिरूपायै नमः ।
अव्यक्तायै नमः ।
सदसदाकृत्यै नमः ।
22 अप्रतर्क्यायै नमः ।
अप्रतिहतायै नमः । १४०
नियन्त्र्यै नमः ।
यन्त्रवाहिन्यै नमः ।
हार्दमूर्त्यै नमः ।
महामूर्त्यै नमः ।
अव्यक्तायै नमः ।
विश्वगोपिन्यै नमः ।
23 वर्धमानायै नमः ।
अनवद्याङ्ग्यै नमः ।
निरवद्यायै नमः ।
त्रिवर्गदायै नमः । १५०
अप्रमेयायै नमः ।
[1] अक्रियायै नमः ।
सूक्ष्मायै नमः ।
परनिर्वाणदायिन्यै नमः ।
24 अविगीतायै नमः ।
ओं तन्त्रसिद्धायै नमः ।
योगसिद्धायै नमः ।
[2] अमरेश्वर्यै नमः ।
विश्वसूत्यै नमः ।
तर्पयन्त्यै नमः । १६०
नित्यतृप्तायै नमः ।
महौषध्यै नमः ।
25 [3] शब्दाह्वयायै नमः ।
शब्दसहायै नमः ।
कृतज्ञायै नमः ।
कृतलक्षणायै नमः ।
त्रिवर्तिन्यै नमः ।
त्रिलोकस्थायै नमः ।
भूर्भुवःस्वरयोनिजायै नमः ।
26 अग्राह्यायै नमः । १७०
[4] अग्राहिकायै नमः ।
अनन्ताह्वयायै नमः ।
सर्वातिशायिन्यै नमः ।
व्योमपद्मायै नमः ।
कृतधुरायै नमः ।

---

[1] अमृतदुघायै — । कूटस्था — । कुलनन्दिन्यै नमः ।
[2] महेश्वर्यै नमः । [3] शब्दाह्वयायै नमः । [4] अग्राह्यकायै नमः ।

ओं पूर्णकामायै नमः ।
महेश्वर्यै नमः ।
27 सुवाच्यायै नमः ।
वाचिकायै नमः ।
सत्यकथनायै नमः । १८०
सर्व[१]पालिन्यै नमः ।
लक्ष्यमाणायै नमः ।
लक्षयन्त्यै नमः ।
जगज्ज्येष्ठायै नमः ।
शुभावहायै नमः ।
28 जगत्प्रतिष्ठायै नमः ।
भुवनभर्त्र्यै नमः ।
[२]गूढाप्रभावत्यै नमः ।
क्रियायोगात्मिकायै नमः ।
[३]मूर्त्यै नमः । १९०
हृदब्जस्थायै नमः ।
महाक्रमायै नमः ।
29 परमदिवे नमः ।
प्रथमजायै नमः ।
परमाप्तायै नमः ।

ओं जगन्निधये नमः ।
आत्मानपायिन्यै नमः ।
तुल्यस्वरूपायै नमः ।
समलक्षणायै नमः ।
30 तुल्यवृत्तायै नमः । २००
समवयसे नमः ।
मोदमानायै नमः ।
खगध्वजायै नमः ।
[४]प्रियचेष्टायै नमः ।
तुल्यशीलायै नमः ।
वरदायै नमः ।
कामरूपिण्यै नमः ।
31 समग्रलक्षणायै नमः ।
अनन्तायै नमः ।
तुल्यमूर्त्यै नमः । २१०
[५]सनातन्यै नमः ।
महदृद्ध्यै नमः ।
सत्यसङ्कल्पायै नमः ।
[६]बह्वृचायै नमः ।
परमेश्वर्यै नमः ।

---

[१] सर्वपावित्र्यै नमः । [२] गूढाप्रभावित्र्यै नमः । [३] मूर्तायै नमः ।
[४] तुल्यचेष्टायै नमः । [५] सनातनायै नमः । [६] भूतिजायै नमः ।

32 ओं जगन्मात्रे नमः ।
सूत्रवल्यै नमः ।
भूतधात्र्यै नमः ।
यशास्विन्यै नमः ।
महाभिलाषायै नमः । २२०
सावित्र्यै नमः ।
प्रधानायै नमः ।
सर्वभासिन्यै नमः ।
33 नानावपुषे नमः ।
[१]बहुभिदायै नमः ।
सर्वज्ञायै नमः ।
पुण्यकीर्तनायै नमः ।
भूताश्रयायै नमः ।
[२]हृषीकेश्वर्यै नमः ।
अशोकायै नमः । २३०
[३]वाजिवाहिकायै नमः ।
34 ब्रह्मात्मिकायै नमः ।
पुण्यजन्यै नमः ।
सत्यकामायै नमः ।
समाधिभुवे नमः ।

ओं हिरण्यगर्भायै नमः ।
गंभीरायै नमः ।
गोधूल्यै नमः ।
कमलासनायै नमः ।
35 जितक्रोधायै नमः । २४०
कुमुदिन्यै नमः ।
वैजयन्त्यै नमः ।
मनोजवायै नमः ।
धनलक्ष्म्यै नमः ।
स्वस्तिकर्यै नमः ।
राज्यलक्ष्म्यै नमः ।
महासत्यै नमः ।
36 जयलक्ष्म्यै नमः ।
महागोष्ठ्यै नमः ।
मघोन्यै नमः । २५०
माधवप्रियायै नमः ।
पद्मगर्भायै नमः ।
वेदवत्यै नमः ।
विविक्तायै नमः ।
परमेष्ठिन्यै नमः ।

---

[१] बहुविधायै नमः । [२] हृषीकेशायै नमः ।

[३] स्वाङ्गिवाहिकायै नमः ।

37 ओं सुवर्णबिन्दवे नमः ।
महत्यै नमः ।
महायोगिप्रियायै नमः ।
अनघायै नमः ।
पद्मस्थितायै नमः । २६०
वेदमय्यै नमः ।
कुमुदायै नमः ।
जयवाहिन्यै नमः ।
38 संहत्यै नमः ।
निर्मितायै नमः ।
ज्योतिषे नमः ।
नियत्यै नमः ।
विविधोत्सवायै नमः ।
रुद्रवन्द्यायै नमः ।
सिन्धुमत्यै नमः । २७०
वेदमात्रे नमः ।
मधुव्रतायै नमः ।
39 विश्वंभरायै नमः ।
हैमवत्यै नमः ।
समुद्रायै नमः ।
ओं इच्छाविहारिण्यै नमः ।
अनुकूलायै नमः ।
यज्ञवत्यै नमः ।
शतकोट्यै नमः ।
सुपेशलायै नमः । २८०
40 धर्मोदयायै नमः ।
[1] धर्मसेव्यायै नमः ।
सुकुमार्यै नमः ।
सभावत्यै नमः ।
भीमायै नमः ।
ब्रह्मस्तुतायै नमः ।
मध्यप्रभायै नमः ।
देवर्षिवन्दितायै नमः ।
41 देवभोग्यायै नमः ।
महाभागायै नमः । २९०
प्रतिज्ञायै नमः ।
पूर्णशेवध्यै नमः ।
[2] सुवर्णरुचिरप्रख्यायै नमः ।
भोगिन्यै नमः ।
भोगदायिन्यै नमः ।

---

[1] धर्मसेवायै नमः । [2] सुवर्णायै नमः ।
रुचिरप्रख्यायै नमः ।

42 ओं [1] वसुप्रदायै नमः ।
उत्तमवध्वै नमः ।
गायत्र्यै नमः ।
कमलोद्भवायै नमः ।
विद्वत्प्रियायै नमः ॥३००॥
पद्मचिह्नायै नमः ।
वरिष्ठायै नमः ।
कमलेक्षणायै नमः ।
43 पद्मप्रियायै नमः ।
सुप्रसन्नायै नमः ।
प्रमोदायै नमः ।
प्रियपार्श्वगायै नमः ।
विश्वभूषायै नमः ।
कान्तिमत्यै नमः ।
कृष्णायै नमः । ३१०
वीणारवोत्सुकायै नमः ।
44 रोचिष्कर्यै नमः ।
स्वप्रकाशायै नमः ।
[2] शोभमानविहङ्गमायै नमः ।
[3] देवाङ्कस्थायै नमः ।

ओं परिणत्यै नमः ।
कामवत्सायै नमः ।
महामत्यै नमः ।
45 इल्वलायै नमः ।
उत्पलनाभायै नमः । ३२०
अधिशमन्यै नमः ।
वरवर्णिन्यै नमः ।
स्वनिष्ठायै नमः ।
पद्मनिलयायै नमः ।
सद्गत्यै नमः ।
पद्मगन्धिन्यै नमः ।
46 पद्मवर्णायै नमः ।
कामयोन्यै नमः ।
चण्डिकायै नमः ।
चारुकोपनायै नमः । ३३०
रतिस्नुषायै नमः ।
पद्मधरायै नमः ।
पूज्यायै नमः ।
त्रैलोक्यमोहिन्यै नमः ।
47 नित्यकन्यायै नमः ।

---

[1] वसुप्रणायै नमः । [2] शोभमानायै नमः । विहङ्गमायै नमः । [3] देवाङ्गस्थायै नमः ।

ओं बिन्दुमालिन्यै नमः ।
अक्षयायै नमः ।
[1] सर्वमातृकायै नमः ।
गन्धात्मिकायै नमः ।
सुरसिकायै नमः । ३४०
दीप्तमूर्त्यै नमः ।
सुमध्यमायै नमः ।
48 पृथुश्रोण्यै नमः ।
सौम्यमुख्यै नमः ।
सुभगायै नमः ।
विष्टरश्रुत्यै नमः ।
स्मिताननायै नमः ।
[2] चारुदत्यै नमः ।
निम्ननाभ्यै नमः ।
महास्तन्यै नमः । ३५०
49 स्निग्धवेण्यै नमः ।
भगवत्यै नमः ।
सुकान्तायै नमः ।
वामलोचनायै नमः ।
पल्लवाङ्घ्र्यै नमः ।

ओं [3] पद्ममनसे नमः ।
पद्मबोधायै नमः ।
महाप्सरसे नमः ।
50 [4] विद्वत्प्रियायै नमः ।
चारुहासायै नमः । ३६०
शुभदृष्ट्यै नमः ।
ककुद्मिन्यै नमः ।
कम्बुग्रीवायै नमः ।
सुजघनायै नमः ।
रक्तपाण्यै नमः ।
मनोरमायै नमः ।
51 पद्मिन्यै नमः ।
मन्दगमनायै नमः ।
चतुर्दंष्ट्रायै नमः ।
चतुर्भुजायै नमः । ३७०
शुभरेखायै नमः ।
विलासभ्रुवे नमः ।
शुकवाण्यै नमः ।
कलावत्यै नमः ।
52 ऋजुनासायै नमः ।

---

[1] सर्वगन्धिन्यै नमः । [2] चारुगत्यै नमः ।
[3] पद्मवनायै नमः । [4] सरस्वत्यै नमः ।

ओं कलरवायै नमः ।
वरारोहायै नमः ।
तलोदर्यै नमः ।
सन्ध्यायै नमः ।
बिम्बाधरायै नमः । ३८०
पूर्वभाषिण्यै नमः ।
[1] स्त्रीसमाह्वयायै नमः ।
53 इक्षुचापायै नमः ।
सुमशरायै नमः ।
दिव्यभूषायै नमः ।
मनोहरायै नमः ।
वासव्यै नमः ।
पाण्डरच्छत्रायै नमः ।
करभोरवे नमः ।
तिलोत्तमायै नमः । ३९०
54 सीमन्तिन्यै नमः ।
प्राणशक्त्यै नमः ।
विभीषिण्यै नमः ।
असुधारिण्यै नमः ।
ओं [2] भद्रायै नमः ।
जयावहायै नमः ।
चन्द्रवदनायै नमः ।
कुटिलालकायै नमः ।
55 चित्राम्बरायै नमः ।
चित्रगन्धायै नमः । ४००
रत्नमौलिसमुज्ज्वलायै नमः ।
दिव्यायुधायै नमः ।
दिव्यमाल्यायै नमः ।
[3] विशाखायै नमः ।
चित्रवाहनायै नमः ।
56 अम्बिकायै नमः ।
सिन्धुतनयायै नमः ।
[4] सुश्रोण्यै नमः ।
[5] सुमहासनायै नमः ।
सामप्रियायै नमः । ४१०
[6] नम्रिताङ्ग्यै नमः ।
सर्वसेव्यायै नमः ।
वराङ्गनायै नमः ।

[1] श्रीसमाह्वयायै नमः । [2] मुद्रायै नमः ।
[3] विशालायै नमः । [4] निश्रेण्यै नमः । [5] सुमहासिन्यै नमः ।
[6] नवमृग्यै नमः ।

57 ओं गन्धद्वारायै नमः ।
दुराधर्षायै नमः ।
नित्यपुष्टायै नमः ।
करीषिण्यै नमः ।
देवजुष्टायै नमः ।
[१] आदित्यवर्णायै नमः ।
दिव्यगन्धायै नमः । ४२०
सुहृत्तमायै नमः ।
58 अनन्तरूपायै नमः ।
अनन्तस्थायै नमः ।
सर्वदानन्तसङ्गमायै नमः ।
[२] यज्ञाशिन्यै नमः ।
महावृष्ट्यै नमः ।
सर्वपूज्यायै नमः ।
वषट्क्रियायै नमः ।
59 योगप्रियायै नमः
वियन्नाभ्यै नमः । ४३०
अनन्तश्रियै नमः ।
अतीन्द्रियायै नमः ।

ओं योगिसेव्यायै नमः ।
सत्यरतायै नमः ।
योगमायायै नमः ।
पुरातन्यै नमः ।
60 सर्वेश्वर्यै नमः ।
[३] सुतरण्यै नमः ।
शरण्यायै नमः ।
धर्मदेवतायै नमः । ४४०
सुतरायै नमः ।
[४] संवृतज्योतिषे नमः ।
योगिन्यै नमः ।
योगसिद्धिदायै नमः ।
61 सृष्टिशक्त्यै नमः ।
[५] द्योतमानायै नमः ।
भूतायै बमः ।
मङ्गलदेवतायै नमः ।
संहारशक्त्यै नमः ।
प्रबलायै नमः । ४५०
निरुपाधये नमः ।

---

[१] दिव्यवर्णायै नमः । [२] यज्ञाशन्यै नमः ।
[३] सुतरुण्यै नमः । [४] संहृतज्योतिषे नमः ।
[५] द्योतमानभूतायै नमः ।

ओं परावरायै नमः ।
62 उत्तारिण्यै नमः ।
तारयन्त्यै नमः ।
शाश्वत्यै नमः ।
समितिञ्जयायै नमः ।
महाश्रियै नमः ।
योगश्रियै नमः ।
[1] सिद्धिसाधन्यै नमः । ४६०
63 पुण्यश्रियै नमः ।
पुण्यनिलयायै नमः ।
ब्रह्मश्रियै नमः ।
ब्राह्मणप्रियायै नमः ।
[2] राजश्रियै नमः ।
राजकलितायै नमः ।
फलश्रियै नमः ।
स्वर्गदायिन्यै नमः ।
64 देवश्रियै नमः ।
अद्भुतकथायै नमः । ४७०
वेदाश्रियै नमः ।
श्रुतिमार्गिण्यै नमः ।

ओं तमोपहायै नमः ।
अव्ययनिधये नमः ।
[3] लक्षणायै नमः ।
हृदयङ्गमायै नमः ।
65 [4] मृतसञ्जीविन्यै नमः ।
शुभ्रायै नमः ।
चन्द्रिकायै नमः ।
सर्वतोमुख्यै नमः । ४८०
सर्वोत्तमायै नमः ।
मित्रविन्दायै नमः ।
मैथिल्यै नमः ।
प्रियदर्शनायै नमः ।
66 सत्यभामायै नमः ।
वेदवेद्यायै नमः ।
सीतायै नमः ।
प्रणतपोषिण्यै नमः ।
मूलप्रकृत्यै नमः ।
[5] ईशानायै नमः । ४९०
शिवदायै नमः ।
दीप्रदीपिन्यै नमः ।

---

[1] सिद्धिसाधिन्यै नमः । [2] राज्यश्रियै नमः ।
[3] लक्ष्मणायै नमः । [4] मृतसञ्जीवन्यै नमः । [5] ईशान्यै नमः ।

ओं 67 * अभिप्रियायै नमः ।
स्वैरवृत्त्यै नमः ।
रुक्मिण्यै नमः ।
सर्वसाक्षिण्यै नमः ।
गान्धारिण्यै नमः ।
परगत्यै नमः ।
तत्त्वगर्भायै नमः ।
भवाभवायै नमः ॥५००॥
68 [1] अन्तर्वृत्त्यै नमः ।
[2] महारुद्रायै नमः ।
विष्णुदुर्गायै नमः ।
महाबलायै नमः ।
मदयन्त्यै नमः ।
लोकधारिण्यै नमः ।
अदृश्यायै नमः ।
सर्वानिष्कृत्यै नमः ।
69 देवसेनायै नमः ।

ओं [3] आत्मबलदायै नमः ।५१०
वसुधायै नमः ।
मुख्यमातृकायै नमः ।
क्षीरधारायै नमः ।
घृतमय्यै नमः ।
जुह्वत्यै नमः ।
यज्ञदक्षिणायै नमः ।
70 योगनिद्रायै नमः ।
योगरतायै नमः ।
ब्रह्मचर्यायै नमः ।
दुरत्ययायै नमः । ५२०
सिंहपिञ्छायै नमः ।
महादुर्गायै नमः ।
जयन्त्यै नमः ।
[4] खड्गधारिण्यै नमः ।
71. [5] सर्वार्तिनाशिन्यै नमः ।
हृष्टायै नमः ।

---

* अभिप्रायायै नमः । [1] अन्तर्वर्त्यै नमः । [2] महामुद्रायै नमः ।
[3] आत्मफलदायै नमः । [4] खगवाहिन्यै नमः ।
[5] जगत्प्रियायै नमः । विरूपाक्षायै नमः । सुवर्णायै नमः ।
क्रूरतापिन्यै नमः । कात्यायन्यै नमः । कालरात्र्यै नमः ।
निशिदृष्टायै नमः । करालिकायै नमः ।

ओं सर्वेच्छापरिपूरिकायै नमः ।
आर्यायै नमः ।
यशोदायै नमः ।
वसुदायै नमः । ५३०
धर्मकामार्थमोक्षदायै नमः ।
72 त्रिशूलिन्यै नमः ।
[१] पद्मचिह्नायै नमः ।
महाकाल्यै नमः ।
[२] इन्दुमालिन्यै नमः ।
एकवीरायै नमः ।
भद्रकाल्यै नमः ।
[३] स्वानन्दिन्यै नमः ।
उल्लसद्गदायै नमः ।
73 नारायण्यै नमः । ५४०
[४] जगत्पूरण्यै नमः ।
द्रुहिणप्रसवे नमः ।
यज्ञकामायै नमः ।
लेलिहानायै नमः ।
तीर्थकर्यै नमः ।
ओं उग्रविक्रमायै नमः ।
74 गरुत्मदुदयायै नमः ।
अत्युग्रायै नमः ।
वाराह्यै नमः । ५५०
[५] मातृभाषिण्यै नमः ।
अश्वक्रान्तायै नमः ।
रथक्रान्तायै नमः ।
विष्णुक्रान्तायै नमः ।
उरुचारिण्यै नमः ।
75 [६] वैरोचन्यै नमः ।
नारसिंह्यै नमः ।
जीमूतायै नमः ।
शुभदेक्षणायै नमः ।
[७] दीक्षाविदायै नमः । ५६०
विश्वशक्त्यै नमः ।
निजशक्त्यै नमः ।
सुदर्शिन्यै नमः ।
76 [८] प्रतीतायै नमः ।
जगत्यै नमः ।

---

[१] खड्गधरायै नमः । [२] इन्द्रमालिन्यै नमः । सौनन्द्यै नमः ।
[४] जगत्पूरिण्यै नमः ! मातृभीषिण्यै नमः । [६] वैरोचिन्यै नमः ।
[७] दीक्षाविधायै नमः । [८] प्रतीत्यै नमः ।

ओं 67 * अभिप्रियायै नमः ।
स्वैरवृत्त्यै नमः ।
रुक्मिण्यै नमः ।
सर्वसाक्षिण्यै नमः ।
गान्धारिण्यै नमः ।
परगत्यै नमः ।
तत्त्वगर्भायै नमः ।
भवाभवायै नमः ॥५००॥
68 [१] अन्तर्वृत्त्यै नमः ।
[२] महारुद्रायै नमः ।
विष्णुदुर्गायै नमः ।
महाबलायै नमः ।
मदयन्त्यै नमः ।
लोकधारिण्यै नमः ।
अदृश्यायै नमः ।
सर्वानिष्कृत्यै नमः ।
69 देवसेनायै नमः ।
ओं [3] आत्मबलदायै नमः ।५१०
वसुधायै नमः ।
मुख्यमातृकायै नमः ।
क्षीरधारायै नमः ।
घृतमय्यै नमः ।
जुहूत्यै नमः ।
यज्ञदक्षिणायै नमः ।
70 योगनिद्रायै नमः ।
योगरतायै नमः ।
ब्रह्मचर्यायै नमः ।
दुरत्ययायै नमः । ५२०
सिंहपिञ्छायै नमः ।
महादुर्गायै नमः ।
जयन्त्यै नमः ।
[४] खड्गधारिण्यै नमः ।
71. [५] सर्वार्तिनाशिन्यै नमः ।
हृष्टायै नमः ।

---

* अभिप्रायायै नमः । [१] अन्तर्वर्त्यै नमः । [२] महामुद्रायै नमः ।
[3] आत्मफलदायै नमः । [४] खगवाहिन्यै नमः ।
[५] जगत्प्रियायै नमः । विरूपाक्षायै नमः । सुवर्णायै नमः ।
क्रूरतापिन्यै नमः । कात्यायन्यै नमः । कालरात्र्यै नमः ।
निशिदृष्टायै नमः । करालिकायै नमः ।

ओं सर्वेच्छापरिपूरिकायै नमः ।
आर्यायै नमः ।
यशोदायै नमः ।
वसुदायै नमः । ५३०
धर्मकामार्थमोक्षदायै नमः ।
72 त्रिशूलिन्यै नमः ।
[१] पद्मचिह्नायै नमः ।
महाकाल्यै नमः ।
[२] इन्दुमालिन्यै नमः ।
एकवीरायै नमः ।
भद्रकाल्यै नमः ।
[३] स्वानन्दिन्यै नमः ।
उल्लसद्गदायै नमः ।
73 नारायण्यै नमः । ५४०
[४] जगत्पूरण्यै नमः ।
द्रुहिणप्रसवे नमः ।
यज्ञकामायै नमः ।
लेलिहानायै नमः ।
तीर्थकर्यै नमः ।

ओं उग्रविक्रमायै नमः ।
74 गरुत्मदुदयायै नमः ।
अत्युग्रायै नमः ।
वाराह्यै नमः । ५५०
[५] मातृभाषिण्यै नमः ।
अश्वक्रान्तायै नमः ।
रथक्रान्तायै नमः ।
विष्णुक्रान्तायै नमः ।
उरुचारिण्यै नमः ।
75 [६] वैरोचन्यै नमः ।
नारसिंह्यै नमः ।
जीमूतायै नमः ।
शुभदेक्षणायै नमः ।
[७] दीक्षाविदायै नमः । ५६०
विश्वशक्त्यै नमः ।
निजशक्त्यै नमः ।
सुदर्शिन्यै नमः ।
76 [८] प्रतीतायै नमः ।
जगत्यै नमः ।

---

[१] खड्गधरायै नमः । [२] इन्द्रमालिन्यै नमः । [३] सौनन्द्यै नमः ।
[४] जगत्पूरिण्यै नमः । [५] मातृभीषिण्यै नमः । [६] वैरोचिन्यै नमः ।
[७] दीक्षाविधायै नमः । [८] प्रतील्यै नमः ।

ओं वन्यधारिण्यै नमः ।
कलिनाशिन्यै नमः ।
अयोध्यायै नमः ।
अच्छिन्नसन्तानायै नमः ।
महारत्नायै नमः । ५७०
सुखावहायै नमः ।
77 राजवत्यै नमः ।
[१]अप्रतिभयायै नमः ।
[२]विनयन्त्यै नमः ।
महाशनायै नमः ।
अमृतस्यन्दिन्यै नमः ।
सीमायै नमः ।
यज्ञगर्भायै नमः ।
[3]समेक्षणायै नमः ।
78 आकूत्यै नमः । ५८०
ऋग्यजुःसामघोषायै नमः ।
[४]आरामवनोत्सुकायै नमः ।
सोमपायै नमः ।
माधव्यै नमः ।

ओं नित्यकल्याण्यै नमः ।
कमलार्चितायै नमः ।
79 [५]योगरूढायै नमः ।
स्वार्थजुष्टायै नमः ।
वह्निवर्णायै नमः ।
जितासुरायै नमः । ५९०
यज्ञविद्यायै नमः ।
गुह्यविद्यायै नमः ।
अध्यात्मविद्यायै नमः ।
कृतागमायै नमः ।
80 [६]आप्यायन्त्यै नमः ।
कलातीतायै नमः ।
सुमित्रायै नमः ।
परभक्तिदायै नमः ।
कांक्षमाणायै नमः ।
महामायायै नमः ॥६००॥
कोलकामायै नमः ।
अमरावत्यै नमः ।
81 सुवीर्यायै नमः ।

---

[१] अर्कप्रतिभायै नमः । [२] विनयत्र्यै नमः । [3]समीक्षणायै नमः ।
[४] आरामवधूत्सुकायै नमः । [५] योगरूढयै नमः ।
[६] आप्यायिन्यै नमः ।

ओं दुःस्वप्नहरायै नमः ।
देवक्यै नमः ।
वसुदेवतायै नमः ।
सौदामिन्यै नमः ।
[1] मेघरथायै नमः ।
[2] दैत्यदानवमर्दिन्यै नमः ।
82 श्रेयस्कर्यै नमः । ६१०
चित्रलीलायै नमः ।
[3] एकाकिन्यै नमः ।
रत्नपादुकायै नमः ।
मनस्यमानायै नमः ।
तुलस्यै नमः ।
रोगनाशिन्यै नमः ।
[4] उरुप्रदायै नमः ।
83 तेजस्विन्यै नमः ।
[5] सुखज्वालायै नमः ।
मन्दरेखायै नमः । ६२०
अमृताशिन्यै नमः ।
ओं ब्रह्मिष्ठायै नमः ।
[6] वह्निशमनायै नमः ।
[7] जोषमाणायै नमः ।
गुणात्ययायै नमः ।
84 कादम्बर्यै नमः ।
ब्रह्मरतायै नमः ।
विधात्र्यै नमः ।
उज्ज्वलहस्तिकायै नमः ।
अक्षोभ्यायै नमः । ६३०
सर्वतोभद्रायै नमः ।
वयस्यायै नमः ।
स्वस्तिदक्षिणायै नमः ।
85 सहस्रास्यायै नमः ।
ज्ञानमात्रे नमः ।
वैश्वानर्यै नमः ।
अक्षवर्तिन्यै नमः ।
प्रत्यग्वरायै नमः ।
वारणवत्यै नमः ।

---

[1] मेघरतायै नमः । [2] ऋद्धिदायै नमः । दैत्यमर्दिन्यै नमः ।
[3] एकायिन्यै नमः । [4] उरुप्रथायै नमः ।
[5] सुखोज्ज्वलायै नमः । [6] वह्निशमन्यै नमः ।
[7] जुषमाणायै नमः ।

ओं अनसूयायै नमः । ६४०
दुरासदायै नमः ।
86 अरुन्धत्यै नमः ।
कुण्डलिन्यै नमः ।
भव्यायै नमः ।
दुर्गतिनाशिन्यै नमः ।
मृत्युञ्जयायै नमः ।
[१] त्रासहर्यै नमः ।
निर्भयायै नमः ।
शत्रुसूदिन्यै नमः ।
87 एकाक्षरायै नमः । ६५०
[२] सत्पुरन्ध्र्यै नमः ।
सुरपक्षायै नमः ।
[३] सुरातुलायै नमः ।
[४] सक्रुद्विभातायै नमः ।
[५] सर्वार्तिसमुद्रपरिशोषिण्यै नमः ।
88 बिल्वप्रियायै नमः ।
अवन्यै नमः ।
चक्रहृदयायै नमः ।
ओं कम्बुतीर्थगायै नमः ।
सर्वमन्त्रात्मिकायै नमः । ६६०
विद्युते नमः ।
[६] सुवर्णायै नमः ।
सर्वरञ्जिन्यै नमः ।
89 ध्वजच्छत्राश्रयायै नमः ।
[७] भूत्यै नमः ।
वैष्णव्यै नमः ।
सद्गुणोज्ज्वलायै नमः ।
सुषेणायै नमः ।
लोकविदितायै नमः ।
कामसुवे नमः । ६७०
जगदादिभुवे नमः ।
90 वेदान्तयोन्यै नमः ।
जिज्ञासायै नमः ।
मनीषायै नमः ।
समदर्शिन्यै नमः ।
सहस्रशक्त्यै नमः ।
आवृत्त्यै नमः ।

---

[१] त्रासहरायै नमः । [२] सुपुरन्ध्र्यै नमः । [३] वरातुलायै नमः ।
[४] सक्राद्विभासायै नमः । [५] प्रद्युम्नायै नमः । हरिभद्रायै नमः ।
धुरन्धरायै नमः । [६] यशोदायै नमः । [७] भूम्यै नमः ।

ओं सुस्थिरायै नमः ।
श्रेयसां निधये नमः ।
91 रोहिण्यै नमः । ६८०
रेवत्यै नमः ।
चन्द्रसोदर्यै नमः ।
[1] भद्रमोहिन्यै नमः ।
[2] सूर्यायै नमः ।
[3] कन्याप्रियायै नमः ।
विश्वभाविन्यै नमः ।
सुविभाविन्यै नमः ।
92 सुप्रदृश्यायै नमः ।
कामचारिण्यै नमः ।
अप्रमत्तायै नमः । ६९०
ललन्तिकायै नमः ।
मोक्षलक्ष्म्यै नमः ।
[4] जगद्योन्यै नमः ।
व्योमलक्ष्म्यै नमः ।
सुदुर्लभायै नमः ।
93 भास्कर्यै नमः ।
ओं पुण्यगेहस्थायै नमः ।
मनोज्ञायै नमः ।
विभवप्रदायै नमः ।
लोकस्वामिन्यै नमः ।।७००
अच्युतार्थायै नमः ।
पुष्कलायै नमः ।
जगदाकृत्यै नमः ।
94 विचित्रहारिण्यै नमः ।
कान्तायै नमः ।
[5] वाहिन्यै नमः ।
[6] भूतवासिन्यै नमः ।
प्राणिन्यै नमः ।
प्राणदायै नमः ।
[7] विश्वायै नमः । ७१०
विश्वब्रह्माण्डवासिन्यै नमः ।
95 संपूर्णायै नमः ।
परमोत्साहायै नमः ।
श्रीमत्यै नमः ।
श्रीपत्यै नमः ।

---

[1] भद्रमोदिन्यै नमः । [2] आर्यायै नमः । [3] गव्याप्रियायै नमः ।
[4] जगज्ज्योतिषे नमः । [5] पाविन्यै नमः ।
[6] भूतपाविन्यै नमः । (भूतभाविनी इति मूले) [7] विद्वते नमः ।

ओं श्रुत्यै नमः ।
श्रयन्त्यै नमः ।
[1] श्रीयमाणायै नमः ।
क्ष्मायै नमः ।
विश्वरूपायै नमः । ७२०
प्रसादिन्यै नमः ।
96 [2] हर्षिण्यै नमः ।
प्रथमायै नमः ।
[3] शर्वायै नमः ।
विशालायै नमः ।
कामवर्षिण्यै नमः ।
सुप्रतीकायै नमः ।
[4] पृश्निमत्यै नमः ।
निवृत्त्यै नमः ।
विविधायै नमः । ७३०
परायै नमः ।
97 सुयज्ञायै नमः ।
मधुरायै नमः ।

ओं श्रीदायै नमः ।
देवरात्यै नमः ।
महामनसे नमः ।
स्थूलायै नमः ।
सर्वाकृत्यै नमः ।
[5] स्थेमायै नमः ।
[6] निम्नगर्भायै नमः । ७४०
तमोनुदायै नमः ।
98 तुष्ट्यै नमः ।
वागीश्वर्यै नमः ।
पुष्ट्यै नमः ।
[7] सर्वाद्यै नमः ।
[8] सर्वशोषिण्यै नमः ।
शक्त्यात्मिकायै नमः ।
शब्दशक्त्यै नमः ।
विशिष्टायै नमः ।
वायुमत्यै नमः । ७५०
उमायै नमः ।

---

[1] श्रयमाणायै नमः । [2] हर्षण्यै नमः । [3] सर्वायै नमः ।
[4] प्रश्निमत्यै नमः । [5] सूक्ष्मायै नमः । [6] निम्नगव्यायै नमः ।
[7] सर्वायै नमः । आद्यायै नमः । [8] खरुशोषिण्यै नमः ।

ओं आन्वीक्षिक्यै नमः ।
[१] त्रय्यै नमः ।
वार्तायै नमः ।
दण्डनीत्यै नमः ।
99 [२] नयात्मिकायै नमः ।
व्याल्यै नमः ।
[३] सङ्कर्षिण्यै नमः ।
द्योतायै नमः ।
महादेव्यै नमः । ७६०
अपराजितायै नमः ।
100 कपिलायै नमः ।
पिङ्गलायै नमः ।
स्वस्थायै नमः ।
बलाक्यै नमः ।
घोषनन्दिन्यै नमः ।
अजितायै नमः ।
[४] कर्षिण्यै नमः ।
[५] नीत्यै नमः ।
गरुडायै नमः । ७७०

ओं गरुडासनायै नमः ।
101 ह्लादिन्यै नमः ।
अनुग्रहायै नमः ।
नित्यायै नमः ।
ब्रह्मविद्यायै नमः ।
हिरण्मय्यै नमः ।
मह्यै नमः ।
[६] शुद्धविधायै नमः ।
पृथ्व्यै नमः ।
[७] सन्तानिन्यै नमः । ७८०
अंशुमालिन्यै नमः ।
102 यज्ञाश्रयायै नमः ।
ख्यातिंपरायै नमः ।
स्तव्यायै नमः ।
[८] वृष्ट्यै नमः ।
त्रिकालगायै नमः ।
संबोधिन्यै नमः ।
शब्दपूर्णायै नमः ।
विजयायै नमः ।

---

[१] त्रयीवार्तायै नमः । [२] नियामिकायै नमः ।
[३] सङ्कर्षण्यै नमः । [४] कर्षण्यै नमः । [५] क्षान्त्यै नमः ।
[६] शुद्धविदायै नमः । [७] शतानन्दायै नमः । [८] धृष्ट्यै नमः ।

ओं अशुमत्यै नमः । ७९०
कलायै नमः ।
103 शिवायै नमः ।
स्तुतिप्रियायै नमः ।
ख्यात्यै नमः ।
जीवयन्त्यै नमः ।
पुनर्वसवे नमः ।
दीक्षायै नमः ।
भक्तार्तिहायै नमः ।
रक्षायै नमः ।
परीक्षायै नमः ॥ ८००॥
यज्ञसंभवायै नमः ।
104 आर्द्रायै नमः ।
[1] पुष्करिण्यै नमः ।
पुण्यायै नमः ।
गण्यायै नमः ।
दारिद्र्यभञ्जिन्यै नमः ।
धन्यायै नमः ।
मान्यायै नमः ।

ओं पद्मनेम्यै नमः ।
भार्गव्यै नमः । ८१०
[2] वंशवर्धनायै नमः ।
105 तीक्ष्णाप्रवृत्त्यै नमः ।
सत्कीर्त्यै नमः ।
[3] निषेव्यायै नमः ।
[4] अघविनाशिन्यै नमः ।
संज्ञायै नमः ।
निःसंशयायै नमः ।
पूर्वायै नमः ।
वनमालायै नमः ।
वसुन्धरायै नमः । ८२०
106 [5] पृथवे नमः ।
महोत्कटायै नमः ।
अहल्यायै नमः ।
मण्डलायै नमः ।
आश्रितमानदायै नमः ।
सर्वायै नमः ।
नित्योदितायै नमः ।

---

[1] पुष्करण्यै नमः । पुण्यगण्यायै नमः ।
[2] वंशवार्धिन्यै नमः । [3] निधिसेव्यायै नमः ।
[4] अघनाशिन्यै नमः । [5] पृथ्व्यै नमः ।

ओं उदारायै नमः ।
जृंभमाणायै नमः ।
महोदयायै नमः । ८३०
107 चन्द्रकान्तोदितायै नमः ।
[१] चन्द्रायै नमः ।
चतुरश्रायै नमः ।
मनोजवायै नमः ।
बालायै नमः ।
कुमार्यै नमः ।
युवत्यै नमः ।
करुणायै नमः ।
भक्तवत्सलायै नमः ।
108 मेदिन्यै नमः । ८४०
उपनिषन्मिश्रायै नमः ।
सुमवीरवे नमः ।
धनेश्वर्यै नमः ।
दुर्मर्षण्यै नमः ।
सुचरितायै नमः ।
बोधायै नमः ।
शोभायै नमः ।

ओं सुवर्चलायै नमः ।
109 यमुनायै नमः ।
[२] अक्षौहिण्यै नमः । ८५०
गङ्गायै नमः ।
मन्दाकिन्यै नमः ।
[३] अमरालयायै नमः ।
गोदायै नमः ।
गोदावर्यै नमः ।
चन्द्रभागायै नमः ।
कावेर्यै नमः ।
उदन्वत्यै नमः ।
110 सिनीवाल्यै नमः ।
कुहवे नमः । ८६०
राकायै नमः ।
[४] वारणायै नमः ।
[५] सिन्धुमत्यै नमः ।
अमायै नमः ।
वृद्धयै नमः ।
स्थित्यै नमः ।
ध्रुवायै नमः ।

---

[१] सूर्यायै नमः । [२] अक्षोहिण्यै नमः । [३] अमलाशयायै नमः ।
[४] वाराणस्यै नमः । [५] इन्दुमत्यै नमः ।

ओं बुद्ध्यै नमः ।
त्रिगुणायै नमः।
गुणगह्वरायै नमः । ८७०
111 पूर्तये नमः ।
मायात्मिकायै नमः।
स्फूर्तये नमः।
व्याख्यायै नमः ।
सूत्रायै नमः ।
प्रजावत्यै नमः ।
विभूत्यै नमः ।
निष्कलायै नमः।
[1] रंभायै नमः ।
रक्षायै नमः। ८८०
सुविमलायै नमः ।
क्षमायै नमः ।
112 प्राप्त्यै नमः ।
वासन्तिकालेखायै नमः ।
भूरिबीजायै नमः ।
महागदायै नमः ।
अमोघायै नमः ।

ओं शान्तिदायै नमः ।
[२] स्तुत्यायै नमः ।
ज्ञानदायै नमः । ८९०
उत्कार्षिण्यै नमः ।
[3] शिखायै नमः ।
113 प्रकृत्यै नमः ।
[४] गोमत्यै नमः ।
लोलायै नमः ।
कमलायै नमः ।
कामदुहे नमः ।
विध्यै नमः ।
प्रज्ञायै नमः ।
रामायै नमः । ९००
परायै नमः ।
सन्ध्यायै नमः।
सुभद्रायै नमः ।
सर्वमङ्गलायै नमः ।
114 नन्दायै नमः ।
भद्रायै नमः ।
जयायै नमः ।

---

[1] रम्यायै नमः (इति नामावल्यां)। [२] सत्यायै नमः ।
[3] भामिन्यै नमः । लीलायै नमः ।

ओं रिक्तायै नमः ।
तिथिपूर्णायै नमः ।
[१] अमृतंभरायै नमः । ९१०
काष्ठायै नमः ।
कामेश्वर्यै नमः ।
निष्ठायै नमः ।
काम्यायै नमः ।
[२] रम्यायै नमः ।
वरायै नमः ।
स्मृत्यै नमः ।
115 शङ्खिन्यै नमः ।
चक्रिण्यै नमः ।
श्यामायै नमः । ९२०
[३] समायै नमः ।
गोत्रायै नमः ।
रमायै नमः ।
[४] द्युतये नमः ।
शान्त्यै नमः ।

ओं दान्त्यै नमः ।
स्तुत्यै नमः ।
सिद्ध्यै नमः ।
[५] विरजायै नमः । ९३०
अत्युज्ज्वलायै नमः ।
अव्ययायै नमः ।
116 वाण्यै नमः ।
गौर्यै नमः ।
इन्दिरायै नमः ।
लक्ष्म्यै नमः ।
मेधायै नमः ।
श्रद्धायै नमः ।
[६] सरस्वत्यै नमः ।
स्वधायै नमः ।
स्वाहायै नमः । ९४०
रतिरूपायै नमः ।
[७] वसुविद्यायै नमः ।
धृत्यै नमः ।

---

[१] ऋतंभरायै नमः । [२] राम्यायै नमः । धरायै नमः ।
[३] सामायै नमः । [४] द्युत्यै नमः । शान्तिदायै नमः ।
[५] विराजायै नमः । [६] अप्रमायै नमः । अदितये नमः ।
[७] वसवे नमः । विद्यायै नमः । .... सभायै नमः ।

ओं सहायै नमः।
117 शिष्टायै नमः ।
[1] इष्टायै नमः ।
शुच्यै नमः।
धात्र्यै नमः ।
[2] सुधायै नमः।
रक्षोघ्न्यै नमः । ९५०
अजायै नमः ।
अमृतायै नमः ।
* रत्नावल्यै नमः।
भारत्यै नमः ।
ईडायै नमः ।
[3] धीरधियै नमः ।
केवलायै नमः ।
आत्मदायै नमः ।
118 यस्यै नमः ।

ओं तस्यै नमः । ९६०
शुद्ध्यै नमः ।
[4] सोस्मितायै नमः ।
कस्यै नमः।
नीलायै नमः ।
राधायै नमः ।
अमृतोद्भवायै नमः ।
[5] परधुर्यास्पदायै नमः ।
ह्रियै नमः ।
भुवे नमः ।
कामिन्यै नमः। ९७०
शोकनाशिन्यै नमः ।
119 [6] मायाकृत्यै नमः ।
रसघनायै नमः ।
नर्मदायै नमः ।
गोकुलाश्रयायै नमः ।

---

[1] अरिष्टायै नमः । [2] सुधारायै नमः । अक्षोण्यजायै नमः।
[3] धीरायै नमः । धियै नमः ।
* रमण्यै नमः । एकायै नमः । शारदाम्बायै नमः ।
समेधायै नमः । आद्यायै नमः । शुभाक्षरायै नमः ।
[4] सास्मितायै नमः । [5] वरधुर्यायै नमः । स्वधायै नमः ।
[6] मायायै नमः । प्रीत्यै नमः । असहनायै नमः ।

ओं अर्कप्रभायै नमः ।
[1] रथेभाश्वनिलयायै नमः ।
इन्दुप्रभायै नमः ।
अद्भुतायै नमः ।
120 श्रियै नमः । ९८०
कृशानुप्रभायै नमः ।
वज्रलंभनायै नमः ।
सर्वभूमिदायै नमः ।
भोगप्रियायै नमः ।
भोगवत्यै नमः ।
भोगीन्द्रशयनासनायै नमः ।
121 अश्वपूर्वायै नमः ।
रथमध्यायै नमः ।
[2] हस्तिनादप्रबोधिन्यै नमः ।
सर्वलक्षणलक्षण्यायै नमः ।
सर्वलोकप्रियङ्कर्यै नमः ।

122 ओं सर्वोत्कृष्टायै नमः ।
सर्वमय्यै नमः ।
भवभङ्गापहारिण्यै नमः ।
वेदान्तस्थायै नमः ।
ब्रह्मनीत्यै नमः ।
ज्योतिष्मत्यै नमः ।
अमृतावहायै नमः ।
123 भूताश्रयायै नमः ।
निराधारायै नमः ॥१०००
संहितायै नमः ।
सुगुणोत्तरायै नमः ।
सर्वातिशायिन्यै नमः ।
प्रीत्यै नमः ।
सर्वभूतस्थितायै नमः ।
द्विजायै नमः ।
सर्वमङ्गलमाङ्गल्यायै नमः ।
दृष्टादृष्टफलप्रदायै नमः॥१००८

---

[1] रसेभायै नमः । श्रीनिलयायै नमः ।
[2] हस्तिनाथप्रबोधिन्यै नमः ।

हरिः ओं

अनुक्रमणिकाः
INDEXES

श्रीसूक्तभाष्यम्
ŚRĪSŪKTABHĀṢYAM

ऋक्सूची

भाष्यकारश्लोकसूची

भाष्यनिर्दिष्टनामसूची

भाष्योपात्तग्रन्थनामसूची

प्रमाणसूची

अ

*पूज्या तस्य—पा.

* सभार्यो—पा.

प्रमाणसङ्ग्रहः

ज्ञातव्याकराः

INDEX TO THE SUPPLIMENT

SRI SUKTA.

CATUSSLOKI

SARANAGATIGADYA

SRI STAVA

SRI GUNARATNAKOSA.

SRI STUTI

ALPHABETICAL INDEX OF THE 108 NAMES OF ŚRĪ LAKṢMĪ

श्लोक-संख्या.	नाम.	नाम-संख्या.	श्लोक-संख्या.	नाम.	नाम-संख्या.
3	अदितिः	21	7	चन्द्रसहोदरी	59
4	अनघा	32	7	चन्द्रा	58
4	अनुग्रहपदा रा	30	12	जया	95
4	अमृता	35	9	तुष्टिः	71
4	अशोका	34	14	त्रिकालज्ञानसंपन्ना	107
8	आह्लादजननी	64	13	दारिद्रयध्वंसिनी	101
8	इन्दिरा	62	9	दारिद्रयनाशिनी	72
8	इन्दुशीतला	63	3	दितिः	22
10	उदाराङ्गा	82	3, 4	दीता	23, 36
3	कमला	26	6, 13	देवी	50, 102
5	करुणा	39	11	धनधान्यकरी	85
3	कान्ता	27	2	धन्या	16
3	कामाक्षी	28	5	धर्मनिलया	38
3	क्रोधसंभवा	29	14	नवदुर्गा	104
8	चतुर्भुजा	60	13	नारायणसमाश्रिता	100
8	चन्द्ररूपा	61	2	नित्यपुष्टा	19
7	चन्द्रवदना	57	11	नृपवेश्मगतानन्दा	89

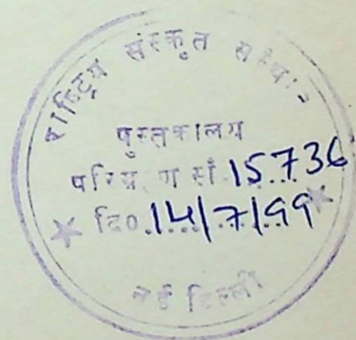

ALPHABETICAL INDEX OF THE 1008 NAMES OF ŚRĪ LAKSMĪ

*इत्यमङ्कितानि नामानि श्रीरङ्गपाठे उपलभ्यन्ते, न त्वितरस्मिन् ।

———

ŚRĪSŪKTABHĀṢYAM

"The Volume under Review contains a critical edition of a hitherto unpublished commentary on the Śrī Sūkta. The 90-page Introduction draws attention to the distinctive features of the commentary, gives an exposition of the conception of Sri in *Viśiṣṭādvaita* school of Philosophy....The editon is followed by a number of useful indices...On the whole it is an interesting and useful publication, specially to Vaisnavas."

Modern Riview, Dec. 1937.

"The Bhashya, Important at once by its antiquity and its exhaustiveness is greatly to be welcomed..........The Book is a complete handbook of stotras on Lakshmi and is useful as a book of reference and also for *parayana* purpose.

The Hindu, Sept. 19. 1937.

..."The book is well planned and neatly executed and is a veritable *vade mecum* on all questions relating to the worship of the Mother, especially according to the Viśiṣṭādvaitic School. The Commentary of Ranganatha is a veritable mine of information on the doctrines and practices of Lakshmi worship and has laid under contribution all the available literature on the subject and has been the basis of many later commentaries on the Sukta."

Vedantakesari, Feb. 1938.

"The book is neatly printed and got up and is certain to be of great use to worshippers of the Goddess of Prosperity and Beauty."

The Book World, Nov. 1937.

"All those interested in a study of Vedanta will feel grateful to Mr. Srinivasaraghavan for the valuable contribution he has made to an understanding of the doctrine of Sri as contained in Sri Sukta".

Pachaiyappa's College Magazine, Feb. 1938.

PRATIBHA PRAKASHAN

(Oriental Publishers & Book-Sellers)

29/5, Shakti Nagar, Delhi-110007